

1/2010

Samfunnsspeilet 1/2010 – 24. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil. Samfunnsspeilet kommer ut seks ganger i året og gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet.

Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon: Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Natasa P. Sandbu (red.), Toril Sandnes, Even Høydahl, Ingrid Melby, Tor Morten Normann, Elisabeth Nørgaard, Jorun Ramm, Ole Sandvik og Kenneth Aarskaug Wiik.

Redigering: Anne Skarateppen, Liv Hansen og Helga Nordermoen.

Foto: Hanne Marit Svensrud, Torbjørn Tjernsberg, Crestock, Colourbox.

Design: Siri E. Boquist
Trykk: Møklegaards Trykkeri AS

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner),
kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Neste nummer av Samfunnsspeilet kommer ut 3. mai. Artiklene omtaler blant annet utviklingen i sykefraværet, seksualidentitet, ubetalt omsorgsarbeid, uførhet i Norden og Europa, og lokale folkeavstemninger.

Internett: <http://www.ssb.no/>
E-post: ssb@ssb.no

ISBN 978-82-537-7783-2 Trykt versjon
ISBN 978-82-537-7784-9 Elektronisk versjon
ISSN 0801-7603

© Statistisk sentralbyrå, februar 2010.
Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning. Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Agnes Aaby Hirsch

Ny indeks for kjønnslikestilling i kommunene
Lokal likestilling – målt på ny måte 2

Dag Ellingsen

Likestilling mellom kvinner og menn
Sørlandet fortsatt på etterskudd 15

Alice Steinkellner

Utdanning og kjønnslikestilling
Fra den første kvinnelige student 23

Harald Lunde og Toril Sandnes

Kvinner og menns lønn
Det «lønner» seg å være mann 30

Elisabeth Rønning

Kvinner i helse- og sosialyrker
«Helsearbeidere» – tøffe kvinner i deltidsjobber 35

Ragni Hege Kitterød og Marit Rønsen

Yrkesarbeid blant par
Når jobber hun minst like mye som han? 43

Odd Frank Vaage

Fritid, kultur- og mediebruk blant kvinner og menn
Hun går på tur – han løper 55

Jan Erik Kristiansen

Tall kan temmes!
Raffinerte rater: Endringer over tid 58

Kristin Henriksen

Likestilling blant innvandrere
Innvandrerkvinner i jobb er mer likestilte 62

Anders Barstad

Utenfor allfarvei
Ritualer og energi 70

Siden sist 73

Lokal likestilling – målt på ny måte

Hvordan kan man måle likestilling mellom kvinner og menn i kommunene? Siden 1999 har Statistisk sentralbyrå publisert en indeks for å si noe om kommunale forskjeller i likestilling, men fra og med 2009 er indeksen endret. Dette innebærer at vi kan se på flere sider ved likestillingen mellom kjønnene, og vi kan i større grad si noe om hvor mye eller hvor lite likestilling det er i en kommune.

Agnes Aaby Hirsch

Hva er kjønnslikestilling?

Med kjønnslikestilling mener vi likestilling mellom kvinner og menn, altså det som tradisjonelt har vært definisjonen på det mer generelle begrepet likestilling. Begrepet kjønnslikestilling tas i bruk her for å skille det fra likestilling basert på andre grupperinger som ulike etniske grupper, personer med ulik funksjonsevne og personer med ulik seksuell orientering.

Hva man legger i begrepet likestilling er ikke entydig, og det finnes flere definisjoner på dette. Selv om det ikke finnes en absolutt definisjon på hva likestilling mellom kvinner og menn er, har vi likevel tilgang på mye statistikk fordelt på kjønn. Denne statistikken kan avdekke likheter og forskjeller på noen sentrale områder.

Indeks for kjønnslikestilling er en beskrivelse av grad av forskjeller mellom kvinner og menn på kommunenivå langs en rekke dimensjoner som er mulig å måle med statistikk. Utgangspunktet for indeksen er at jo mindre forskjell det er mellom kvinner og menn på de ulike indikatorene, jo mer kjønnslikestilling er det i kommunen (se tekstboks om kjønnslikestilling).

I denne artikkelen viser vi hva som inngår i den reviderte indeksen for kjønnslikestilling (se tekstboks om hva en indeks er, og hva vi mener med kjønnslikestilling), og i hvilke regioner vi finner mest og minst likestilling. Vi illustrerer hvordan man kan tolke indeksen ved å se nærmere på to utvalgte kommuner. Gjennom eksemplene vil det også komme frem hvordan de ulike indikatorene er satt sammen.

Fra gammel til ny indeks

Den ti år gamle likestillingsindeksen (<http://www.ssb.no/likekom/arkiv/>) har fra og med 2009 endret navn til indeks for kjønnslikestilling. Det er flere årsaker til at indeksen ble endret. For det første har Statistisk sentralbyrå nå tilgang til mer og bedre registerstatistikk om forhold i kommunene sammenlignet med 1999. I tillegg har samfunnet utviklet seg, og hva man legger i begrepet likestilling er ikke nødvendigvis det samme som for ti år siden. Siden samfunnet er under stadig endring, bør også en indeks som måler likestilling jevnlig bli vurdert og forbedret.

Agnes Aaby Hirsch er statsviter og førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk. Hun jobber som likestillingskoordinator og har ansvar for å publisere den årlige indeksen for kjønnslikestilling i kommunene. (agnes.hirsch@ssb.no)

Hva er en indeks?

En indeks er et samlemål som gjør det mulig å måle et fenomen uten at det finnes direkte data om dette fenomenet. Kjønnslikestilling (og annen form for likestilling) er eksempel på noe som ikke lar seg måle kun ved hjelp av én målbar variabel. Man kan for eksempel måle forskjellen i gjennomsnittsinntekt blant kvinner og menn, men dette sier ikke noe om hele likestillingssituasjonen i et samfunn, det måler kun ett aspekt av likestillingen. I den nye indeksen for kjønnslikestilling er forskjeller i inntekt tolket som et mål på hvem som har mest kontroll over penger.

I indeksen har vi definert kjønnslikestilling som mest mulig grad av likhet mellom kvinner og menn langs seks ulike dimensjoner. Hver dimensjon er målt konkret ved hjelp av en eller flere indikatorer. Den nye indeksen for kjønnslikestilling er utarbeidet i en referansegruppe bestående av fagfolk på flere områder; likestilling, statistikk og metode (Hirsch og Lillegård 2009).

Den tidligere indeksen var basert på relative mål. Det vil si at en kommune fikk poeng etter hvor likestilt den var sammenlignet med andre kommuner, og ikke hvor langt unna kommunen lå full likestilling. Videre var definisjonen av likestilling noe annerledes. I den gamle indeksen så man ikke kun på forskjeller mellom kvinner og menn innenfor de ulike indikatorene, men tok også med kvinners absolutte nivå for inntekt, deltakelse i arbeidsstyrken og utdanningsnivå, og sammenlignet dette med tilsvarende nivå i andre kommuner (Kjeldstad og Kristiansen 2001). Dette sa noe om det generelle velferdsnivået i kommunen.

Den nye indeksen har utelatt et slikt absolutt mål på disse tre velferdsområdene. Vi får dermed frem et renere mål på i hvilken grad det foreligger likheter og forskjeller mellom kvinner og menn innenfor kommunene. Indeksen sier altså ikke lenger noe om det generelle inntekts- eller utdanningsnivået i kommunen er høyt eller lavt.

Viser flere dimensjoner

Endringene fra den tidligere indeksen til dagens indeks for kjønnslikestilling innebærer for det første at man har med flere indikatorer enn tidligere, slik at man sier noe om flere dimensjoner ved likestillingen i Norge (se tekstboks om hva som er med i den nye indeksen). For det andre er metoden endret, slik at den er mer presis. Ved utregning beholder vi nå mest mulig informasjon i hver indikator før disse settes sammen til en indeks. Vi får dermed tydeligere frem på hvilke områder det er store forskjeller mellom kjønnene.

I tillegg får man frem på hvilke områder kjønnsforskjellene varierer mest mellom kommunene. For eksempel er kjønnsforskjellen mindre når vi ser på andel kvinner og menn i arbeidsstyrken, enn dersom vi sammenligner kvinners og menns inntekt (målt som forholdstall mellom de to størrelsene). I tillegg varierer kjønnsforskjellen i inntektsnivået mer mellom kommunene enn forskjellen i arbeidsdeltakelse. Dette betyr at for de aller fleste kommunene vil indikatoren om arbeidsstyrken bidra til å trekke opp den samlede skåren på selve indeksen. Inntektsindikatoren vil på den andre siden vise større variasjon mellom kommunene i grad av likestilling.

Hvordan måle likestilling?

For hver indikator som inngår i indeksen (se tekstboks om hva som er med i indeksen) får kommunene en glidende poengskår som varierer mellom 0 og 1. Kommuner som skårer 1, har det vi kaller full likestilling på den aktuelle indikatoren, eller sagt på en annen måte; det foreligger ingen forskjell mellom kjønnene på dette området.

Kommuner hvor kvinner og menn har like høy (eller lav) inntekt, vil få 1 poeng på denne indikatoren. Dersom kvinner i snitt har en inntekt som er halvparten så stor som det menn i snitt har, skårer kommunen 0,5 på indikatoren. Poengskårene for hver indikator sier altså noe om avstanden til «full likhet». 0 poeng innebærer maksimal kjønnsforskjell i kommunen på den aktuelle indikatoren, men det er så å si ingen kommuner som får 0 poeng på noen indikatorer.

Indikatorene blir slått sammen til en indeks, som er et gjennomsnitt av alle indikatorene. Indeksen varierer derfor også mellom 0 og 1, hvor 1 står for full likestilling – det vil si ingen forskjell mellom kvinner og menn på noen av indikatorene. Hvor mye en kommune skårer på indeksen, sier altså noe om grad av likestilling mellom kvinner

Hva er med i den nye indeksen?

Indeks for kjønnslikestilling er endret fra 2009. Sammenlignet med den gamle likestillingsindeksen har den flere indikatorer og utarbeides etter en mer sammensatt metode.

De 12 indikatorene i den nye indeksen kan grupperes etter seks dimensjoner:

Institusjonelle og strukturelle rammer for lokal likestilling:

- I. *Offentlig tilrettelegging for potensiell likestilling*
  1. Andel barn 1-5 år i barnehage
- II. *Næringsstruktur og utdanningsmønster*
  2. Andel sysselsatte i en kjønnsbalansert næring (en-siffernivå)
  3. Forholdet mellom kvinner og menn i offentlig sektor
  4. Forholdet mellom kvinner og menn i privat sektor
  5. Andel elever i et kjønnsbalansert utdanningsprogram

Kvinner og menns lokale tilpasninger:

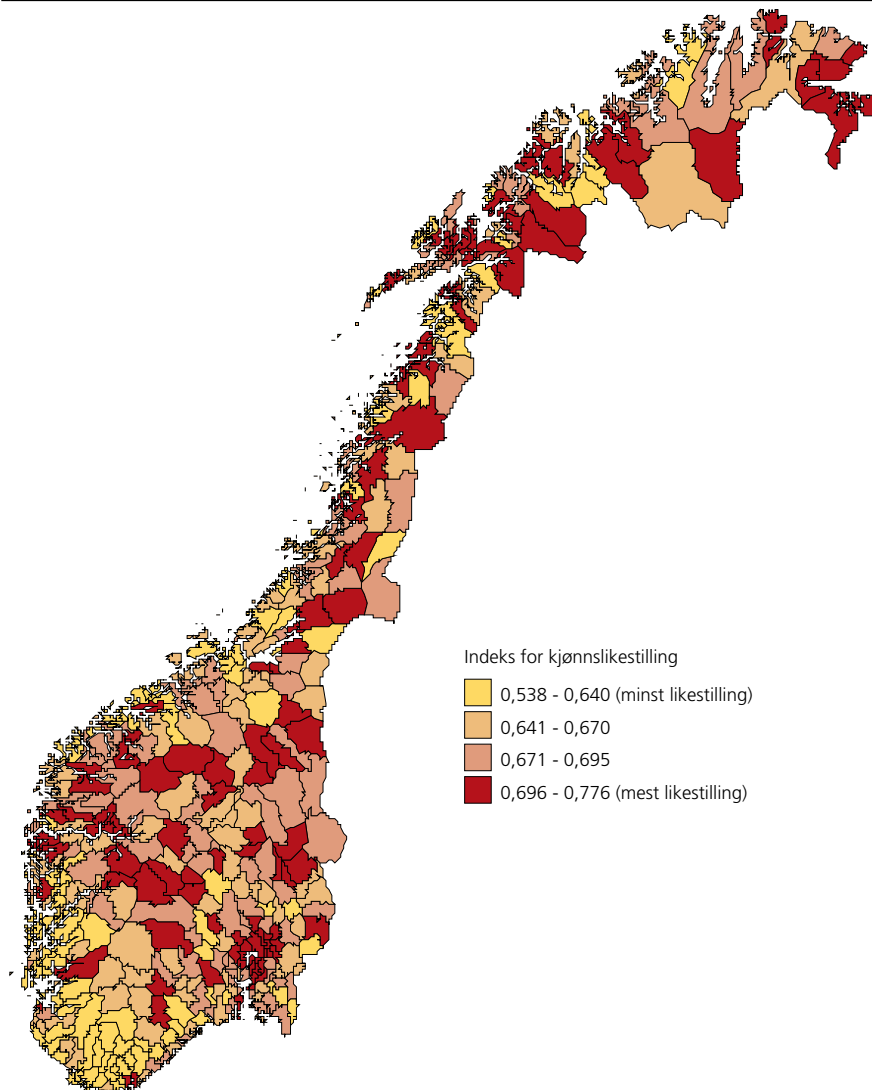
- III. *Fordeling av tidsbruk, arbeid/omsorg*
  6. Forholdet mellom kvinners og menns andel i arbeidsstyrken
  7. Forholdet mellom andel kvinner og menn i deltidsarbeid
  8. Andel fedre med fedrekvote eller mer (av foreldrepenger ved fødsel)
- IV. *Fordeling av individuelle ressurser/innflytelse*
  9. Forholdet mellom andel kvinner og menn med høyere utdanning
  10. Andel kvinnelige ledere
- V. *Fordeling av politisk innflytelse*
  11. Andel kvinner i kommunestyret
- VI. *Fordeling av penger*
  12. Forholdet mellom kvinners og menns gjennomsnittlige bruttoinntekt

og menn i kommunen. Hver kommune kan se utviklingen over tid, om man blir mer eller mindre likestilt, i tillegg til å sammenligne seg selv med andre kommuner.

I den nye indeksen for 2009 varierte kommunenes totale poengskår for kjønnslikestilling fra 0,538 til 0,776. Å bruke tre desimaler kan synes som altfor detaljert. Det er imidlertid nødvendig for å få frem forskjeller, fordi indikatorene har en skår som varierer fra 0 til 1. Alle indikatorene er satt sammen av andeler, eller forhold mellom andeler. 0,709 på barnehageindikatoren betyr for eksempel at 70,9 prosent barn går i barnehagen.

Grad av likestilling kan som sagt variere mellom 0 og 1, og ingen av kommunene ligger under 0,5. Dette betyr at selv i de minst likestilte kommunene er det likevel en viss grad av likestilling på noen områder. Det betyr også at selv i de mest likestilte kommunene, er det ingen som får full skår (1) på alle indikatorene.

Figur 1. Grad av likestilling i kommunene, målt etter indeks for kjønnslikestilling i kommunene. 2009. På en skala fra 0 (ingen likestilling) til 1 (full likestilling)

Kilde: Indeks for kjønnslikestilling i kommunene, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Klare regionale forskjeller

Vi har gruppert kommunene i fire like store grupper etter hvor høyt de skårer på indeksen (kvartilinndeling). De kommunene med høyest grad av likestilling har en skår som varierer mellom 0,696-0,776, her finner vi 108 kommuner. I figur 1 vises disse som røde kommuner på kartet.

De kommunene med nest høyest grad av likestilling har en skår som varierer mellom 0,671-0,695, dette gjelder 109 kommuner, og vises som mørk oransje i figur 1. Kommuner med nest lavest grad av likestilling har en skår som varierer mellom 0,641 til 0,670, dette gjelder 107 kommuner, og vises som lys oransje i figur 1.

Kommunene med lavest grad av likestilling har en skår som varierer mellom 0,538 til 0,640, dette gjelder 106 kommuner. Tabell 1 gir en oversikt over i hvilke fylker de ulike kommunene ligger.

Den tidligere indeksen rangerte kommunene fra nummer 1 (den mest likestilte kommunen) til nummer 430 (den minst likestilte kommunen). En slik rangering vil gi inntrykk av at indeksen er et mer presist mål på likestilling enn den i realiteten er, fordi det i virkeligheten er liten eller ingen forskjell på en kommune som er rangert som nummer 10 eller nummer 20. Kommunene grupperes nå derfor i fire like store grupper, etter hvor likestilte de er. Rangeringen i fire grupper er mindre utsatt for tilfeldig variasjon.

Når vi plasserer kommunene i fire ulike kategorier etter grad av likestilling, kommer det frem noen regionale mønstre. De mest likestilte kommunene ligger hovedsakelig på det sentrale/indre østlandsområdet (Oslo, Akershus, Hedmark, Oppland, Buskerud (43 kommuner)), Sogn og Fjordane (10 kommuner) og i Troms/Finnmark (17 kommuner). Til sammen befinner 70 av de 108 mest likestilte kommunene seg i disse fylkene. Samtidig ligger svært få av de minst likestilte kommunene her, 13 av de 106 (se tabell 1).

I den andre enden av skalaen finner vi et tydelig bilde av de minst likestilte kommunene på Sør- og Vestlandet. 63 av de 106 minst likestilte kommunene befinner seg i de to Agder-fylkene, Rogaland, Hordaland og Møre og Romsdal. Videre finner vi kun ni av de mest likestilte i disse fylkene, og dette er hovedsakelig de store byene i fylkene. Alle de seks regionsentrene er også blant de mest likestilte – Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger, Kristiansand og Tromsø.

Dette mønsteret ligner i store trekk resultatene fra den tidligere indeksen, selv om det er noen forskjeller (Hirsch og Lillegård 2009).

Ikke samme type likestilling i nord, vest og øst

De fleste av kommunene med høyest grad av likestilling finner vi i tre geografiske områder: Østlandet, Sogn og Fjordane og Troms/Finnmark. Dersom vi ser nærmere på østlandsområdet separat, er det særlig Oslo og Akershus som har flest kommuner med mest likestilling. Er da alle disse likestilte kommunene like på alle punkter, eller skiller de likestilte i nord seg fra de likestilte i øst eller vest?

For å svare på dette skal vi se hvordan de mest likestilte kommunene fordeler seg på hver indikator. I tillegg skal vi se om de seks regionsentrene/byene – Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger, Kristiansand og Tromsø – skiller seg ut på noen måte.

Tabell 1. Fylkesvis fordeling, etter grad av likestilling i kommunene. 2009. Antall kommuner

Fylke	Antall kommuner totalt	Høyest grad av likestilling (0,696-0,776)	Nest høyest grad av likestilling (0,671-0,695)	Nest lavest grad av likestilling (0,641-0,670)	Lavest grad av likestilling (0,538-0,640)
I alt	430	108	109	107	106
01 Østfold	18	2	8	5	3
02 Akershus	22	16	3	2	1
03 Oslo	1	1	0	0	0
04 Hedmark	22	8	9	4	1
05 Oppland	26	9	7	9	1
06 Buskerud	21	9	7	3	2
07 Vestfold	14	3	5	5	1
08 Telemark	18	3	4	8	3
09 Aust-Agder	15	0	3	6	6
10 Vest-Agder	15	1	0	2	12
11 Rogaland	26	2	2	8	14
12 Hordaland	33	3	5	10	15
14 Sogn og Fjordane	26	10	8	6	2
15 Møre og Romsdal	36	3	12	5	16
16 Sør-Trøndelag	25	4	5	11	5
17 Nord-Trøndelag	24	6	7	5	6
18 Nordland	44	11	12	11	10
19 Troms Romsa	25	11	5	3	6
20 Finnmark Finnmarku	19	6	7	4	2

Kilde: Indeks for kjønnslikestilling i kommunene, Statistisk sentralbyrå.

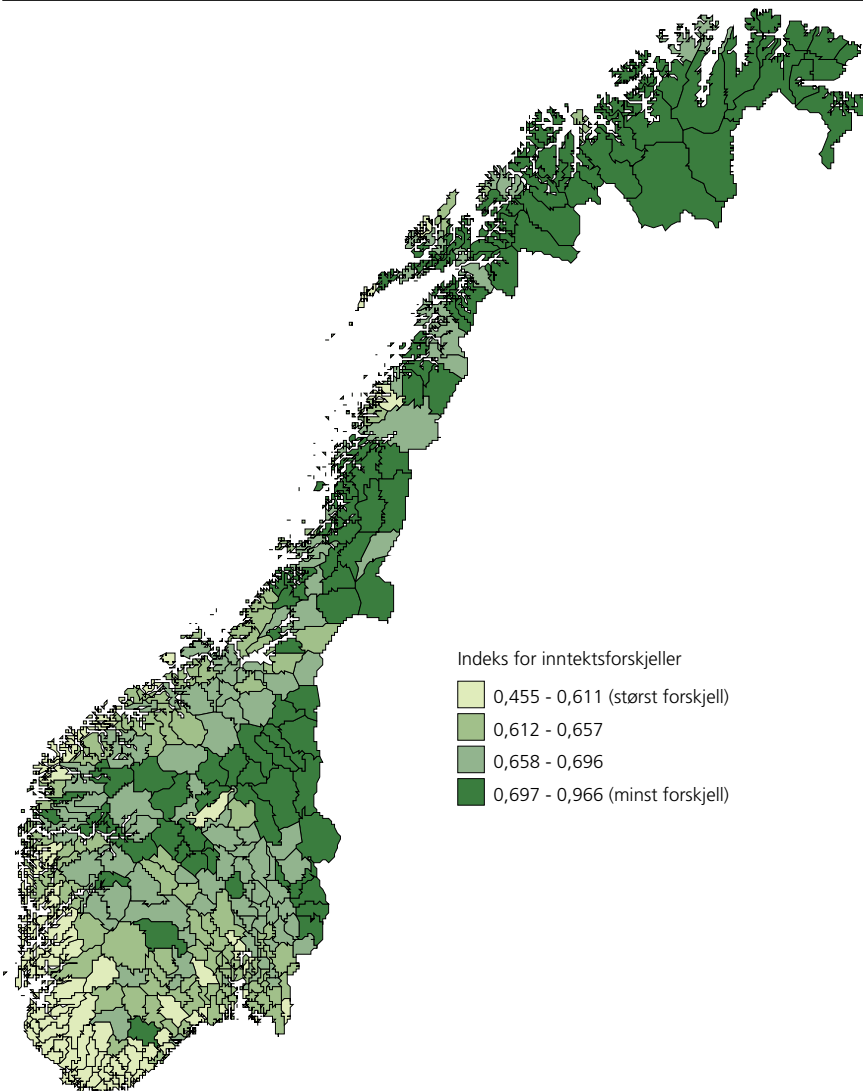

Dersom vi kun ser på de 106 mest likestilte kommunene, varierer det noe mellom øst, vest og nord med hensyn til hvilke områder kommunene har høy grad av likestilling. Variasjonene gjelder særlig utdanningsnivå, bruk av fedrekvote, inntektsforskjeller, deltidsarbeid og næringsstruktur.

Likt utdanningsnivå i de største byene

Mange av de mest likestilte Akershus-kommunene har en jevn kjønnsbalanse i utdanningsnivå – Ås, Frogn, Skedsmo, Oppegård, Ski, Asker, Bærum og Lørenskog. Det samme gjelder for mange av de største byene; Oslo, Bergen, Stavanger og Kristiansand. I Finnmark derimot er det større forskjeller i utdanningsnivå. De fleste Finnmarkskommunene har lav andel menn med høyere utdanning, mens kvinnene ligger rundt gjennomsnittet for landet som helhet. Dette mønsteret gjelder også for noen av de Finnmarkskommunene som skårer høyest på den samlede skåren for generell likestilling.

Figur 2. Grad av forskjell mellom kvinners og menns gjennomsnittlige bruttoinntekt i kommuner. 2008. På en skala fra 0 (maksimal inntektsforskjell) til 1 (lik inntekt)

Kilde: Skattestatistikk for personer, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Små inntektsforskjeller i nord ...

Inntektsforskjeller er den indikatorene som viser et tydeligst regionalt skille (se figur 2) mellom nord og sør. Det er generelt trekk ved hele Finnmark og store deler av Nord-Norge at det er små og ingen inntektsforskjeller mellom kvinner og menn.

Det er ikke bare noe som gjelder de seks Finnmarkskommunene som er mest likestilte; Sør-Varanger, Nesseby, Gamvik, Karasjok, Vadsø og Vardø. Så mange som 18 av 19 Finnmarkskommuner tilhører den fjerdedelen av landets kommuner der forskjellen mellom kvinners og menns inntekt er minst.

De små inntektsforskjellene i Finnmark skyldes hovedsakelig at menn i kommunene i Finnmark generelt har et lavere inntektsnivå sammenlignet med menn i andre kommuner. I tillegg ligger kvinner noe over snittet.

... og større i Akershus

Også mange kommuner i Hedmark og Oppland har relativt små inntektsforskjeller. Derimot har mange av de generelt likestilte Akershus-kommunene større forskjell mellom kvinners og menns inntekt enn landsgjennomsnittet. Tre av de største byene har også store inntektsforskjeller; Kristiansand, Stavanger og Bergen. Når det gjelder inntektsforskjeller, ligner disse tre byene dermed mer på regionen de ligger i med lav grad av likestilling, enn på andre storbyer med høyere grad av likestilling.

Inntektsnivået har blant annet sammenheng med hvorvidt man jobber heltid eller deltid. Kjønnsforskjeller i deltidsarbeid følger dermed mye av det regionale mønsteret vi ser for inntekt (se figur 3). Dersom vi kun ser på de mest likestilte kommunene, finner vi minst forskjell i fordeling av deltidsarbeid blant sysselsatte i Oslo og i Finnmarkskommunene Nesseby, Karasjok, Vadsø og Vardø.

Fedrekvoten – mest i Sogn og Fjordane, minst i Finnmark

Som nevnt tidligere er indeksen et mål som er satt sammen av flere ulike indikatorer. Alle indikatorene kan være interessante å se på hver for seg, og noen av dem gir ny informasjon som tidligere ikke er publisert på kommunenivå. Andel fedre som har benyttet seg av fedrekvoten av fødselspermisjonen (foreldrepenge) er en slik indikator. På denne indikatoren ser vi også at de mest likestilte kommunene skiller seg fra hverandre.

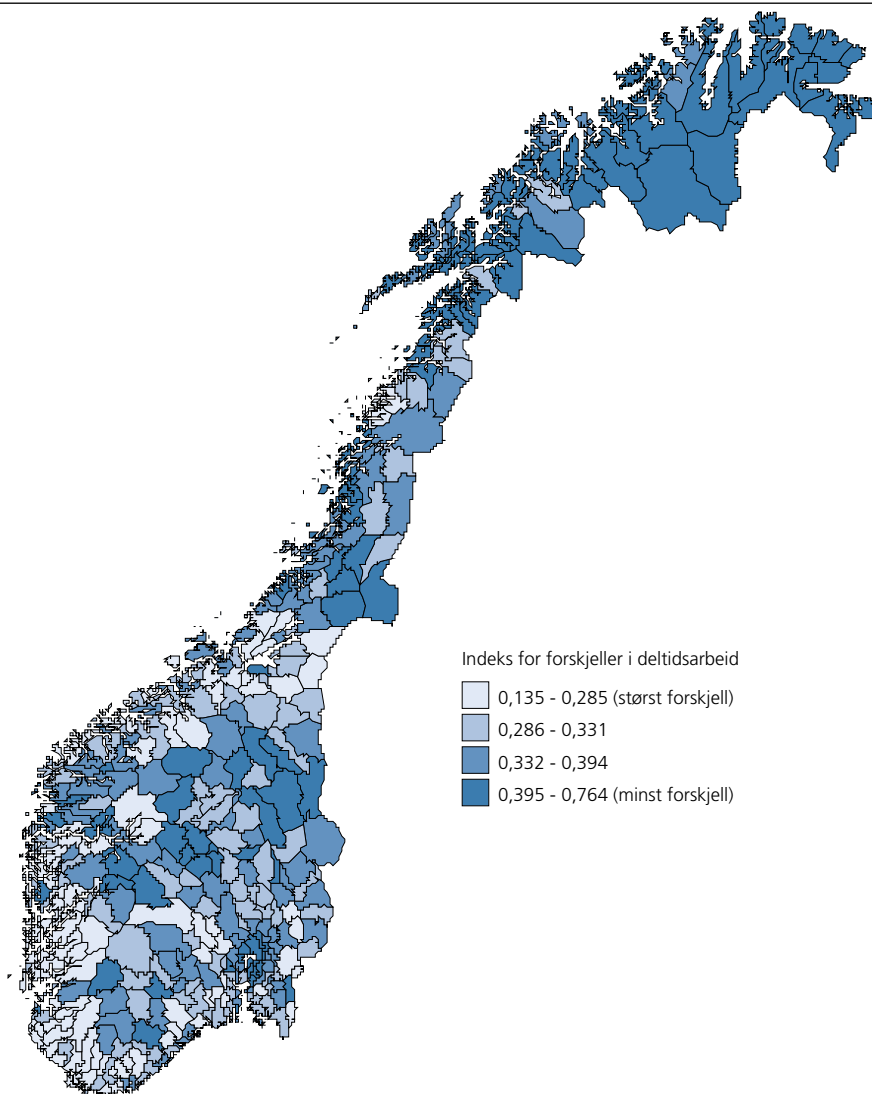

De mest likestilte kommunene i Sogn og Fjordane skiller seg ut sammenlignet med de andre likestilte kommunene ved at en høy andel av fedrene tar ut fedrekvoten eller mer av foreldrepermisjonen. Fire av de ti mest likestilte kommunene med høyest andel med fedrekvoten ligger i Sogn og Fjordane: Aurland, Gaular, Gulen og Leikanger. I Finnmark er det mange kommuner som har lav andel fedre med fedrekvoten, dette gjelder også mange av de mest likestilte kommunene i det nordligste fylket.

Hvor lenge fedrekvoten varer, har endret seg over tid. De som ble fedre til barn født før 1. juli 2005, hadde krav på fire uker. Fedre til barn født i perioden 1. juli 2005 til 30. juni 2006 hadde rett på fem uker, mens fedrekvoten ble ytterligere utvidet til seks uker for barn født fra og med 1. juli 2006. I denne sammenhengen ser vi på alle de som ble fedre i både 2005 og 2006, og hvor mange av dem som tok ut fedrekvoten eller mer i perioden frem til 2008. Hvor lenge disse fedrene var i permisjon, vil altså variere etter når barnet deres ble født.

Ikke alle som blir fedre har rett på fedrekvoten. Dette avhenger blant annet av mors tilknytning til yrkeslivet (www.nav.no). Denne indikatoren tar utgangspunkt i alle fedre, uavhengig av om de har rett til foreldrepermisjon. En lav andel med fedrekvoten kan derfor bety to ulike ting: enten

Figur 3. Grad av forskjell mellom andel kvinner og menn som jobber deltid i kommuner. 2008. På en skala fra 0 (maksimal forskjell) til 1 (jobber deltid i like stor grad)

Indeks for forskjeller i deltidsarbeid

- 0,135 - 0,285 (størst forskjell)
- 0,286 - 0,331
- 0,332 - 0,394
- 0,395 - 0,764 (minst forskjell)

Kilde: Registerbasert sysselsettingsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

at mange fedre velger å ikke bruke denne permisjonen, eller at mange fedre ikke har rett på permisjon. Hva som er tilfelle i de enkelte kommunene har vi imidlertid ikke tall på. En lav andel her er uansett et uttrykk for mindre grad av likestilling.

Kjønnsbalanse på jobben

Grad av kjønnsbalansert næringsstruktur på kommunenivå er en annen indikator som er laget spesielt med tanke på indeksen for kjønnslikestilling. Særlig Oslo, Akershus-området og andre store byer har en jevn balanse på dette området. Hvorvidt en næring er kjønnsbalansert eller ikke, kan variere fra kommune til kommune, selv om fordelingen av kvinner og menn innenfor hver enkelt næring i stor grad er lik i de fleste kommuner. For eksempel er næringen «helse- og sosialtjenester» kvinnedominert, og «bygg- og anleggsvirksomhet» mannsdominert uansett hvilken kommune vi ser på. Men selve graden av kvinne- og mannsdominans varierer.

I Akershus og storbyene er det i en del næringer større kjønnsbalanse enn tilsvarende for landet som helhet. Videre er det mange som jobber i generelt relativt kjønnsbalanserte næringer, som «varehandel, restaurant- og hoteldrift» og «offentlig administrasjon». Forholdsvis mange kvinner i Asker og Bærum jobber innenfor «industri, bergverksdrift, olje- og gassutvinning». I disse kommunene er kvinneandelen innenfor denne næringen over 30 prosent, mens den er nede i 10 prosent i mange andre kommuner. Dette er et eksempel som bidrar til at Akershus-kommuner har en relativt kjønnsbalansert næringsstruktur.

Mindre sentrale kommuner har oftere en næringsstruktur som er mer kjønns-segregert. Dette gjelder særlig en del kommuner i indre Agder og Telemark, samt nærmere halvparten av kommunene i Hordaland, Møre og Romsdal og Nordland.

I for eksempel Gjerstad kommune (Aust-Agder) jobber mange av de sysselsatte innenfor næringer som har en svært ujevn kjønnsbalanse, som «industri, bergverksdrift, olje- og gassutvinning», «bygg- og anleggsvirksomhet» samt «helse- og sosialtjenester». Det er også mange som jobber i den mer kjønnsbalanserte næringen «varehandel, restaurant og hoteldrift». Men i Gjerstad kommune er denne næringen mer kvinnedominert enn for landsnittet. Dette bidrar til at kommunen får en lav skår på indikatoren om næringsstruktur.

Hva er det med Sør-Vestlandet?

Agder og Møre og Romsdal har tradisjonelt skåret lavt på den tidligere likestillingsindeksen. Dette ser vi også med den nye indeksen – men vekten av «ulikestilling» har forskjøvet seg noe mer vestover enn tidligere. Flere kommuner, også i Rogaland og Hordaland, skårer lavt på den nye indeksen. Kartet viser et lyst belte som brer seg fra sør og nord-vestover, unntatt Sogn og Fjordane som er mer likestilt (figur 1).

Det er særlig den forholdsvis store inntektsforskjellen mellom kvinner og menn og store forskjeller i deltidsarbeid som er et fellestrekk ved Sør-Vestlandet, og som bidrar til lav skår på indeksen for kjønnslikestilling. De største inntektsforskjeller finner vi hovedsakelig i Vest-Agder, Rogaland og kyststrøkene i Hordaland og Møre og Romsdal (figur 2). Det at man tidligere tok med inntektsnivået til kvinner sammenlignet med kvinner i andre kommuner, har bidratt til at Rogaland og Hordaland tidligere skåret høyere på indeksen, siden kvinners

inntektsnivå er generelt høyt her. Dette får ikke lenger kommunene uttelling på når det gjelder likestilling, fordi mennene har enda høyere inntekt.

En av forklaringene på store inntektsforskjeller er at kvinner i større grad enn menn jobber deltid. Figur 3 viser i hvilken grad det er forskjell mellom andel kvinner og menn i deltid. Mønsteret på Sør-Vestlandet ligner det vi ser i figur 2, om inntektsforskjeller. Det er altså særlig utbredt med deltidsarbeid blant kvinner i denne regionen, hvor også inntektsforskjellene er store.

Dersom vi ser nærmere på sørlandsregionen, ser vi at kystkommunene i Aust-Agder kommer noe bedre ut enn de andre Agder-kommunene. Det skyldes blant annet et jevnere utdanningsnivå mellom kvinner og menn, samt en mer kjønnsbalansert næringsstruktur. På den annen side er det mindre kjønnsforskjeller i yrkesdeltakelse i de indre strøk av Agder enn langs kysten. Men variasjonen mellom kommunene er svært liten.

Fordi det generelt er liten kjønnsforskjell i yrkesdeltakelse i alle landets kommuner (også langs Agder-kysten), vil ikke denne indikatoren gi utslag i lav likestilling på selve indeksen. Så godt som alle kommuner skårer altså relativt høyt på denne indikatoren som dermed bidrar til å trekke opp snittet på indeksen for alle kommunene.

To kommuner – på hver sin ende av skalaen

Vi har nå vist hvordan likestilling mellom kjønn varierer mellom regionene og på hvilke områder det er mye og lite likestilling. Indikatorene kan være interessante å se på hver for seg i tillegg til indeksens samleskår.

For å vise hva som ligger bak indeksen og de ulike skårene, vil vi illustrere med eksempler fra to kommuner – Hægebostad i Vest-Agder og Vadsø i Finnmark. Kommuner i Vest-Agder er blant de minst likestilte, mens mange kommuner i Finnmark er blant de mest likestilte. De to kommunene representerer dermed hver sin ende av skalaen.

Det er viktig å understreke at disse to kommunene er svært forskjellige i beliggenhet, størrelse og kommunetype (sentralitet). Poenget her er ikke å sammenligne de to kommunene da de ikke er sammenlignbare. Vi gir ingen bakenforliggende forklaring på hvorfor den ene kommunen skårer høyt og den andre kommunen skårer lavt på indeksen. Gjennomgangen av de to kommunene er mer en slags pedagogisk øvelse for å vise konkret hva de ulike indikatorene sier noe om i den enkelte kommunen, og hvordan indeksen for kjønnslikestilling er satt sammen.

Vi tar for oss en og en indikator, og ser på hvordan de to kommunene ligger an langs seks dimensjoner ved likestilling (se tekstboks om den nye indeksen, dimensjonene I-VI).

Potensiell likestilling – går barna i barnehage?

Som mål på likestilling med indikatoren andel barn 1-5 år i barnehage får Hægebostad en skår på 0,709 og Vadsø får 0,900. Det betyr at i Hægebostad går 70,9 prosent av barna i barnehage, mot 90 prosent i Vadsø. Det ser dermed ut til at Vadsø kommune har gjort mer for å tilrettelegge for potensiell likestilling enn Hægebostad.

Jobber kvinner og menn med det samme?

For å kunne si noe om det kjønnsdelte arbeidsmarkedet, og om dagens unge velger tradisjonelt, har vi sett på om kommunene har en kjønnsbalansert næringsstruktur, og hvorvidt elever ved videregående skoler velger tradisjonelle retninger.

Hægebostad har mindre kjønnsbalansert næringsstruktur og utdanningsmønster enn Vadsø. På indikatoren kjønnsbalanse blant ansatte innenfor næringene i kommunen, har Hægebostad en lav skår, 0,382. Det betyr at kvinner og menn bosatt i kommunen i stor grad jobber i separate næringer. Menn jobber hovedsakelig i «industri, bergverksdrift, olje- og gassutvinning» og «bygg- og anleggsvirksomhet», mens kvinnene jobber stort sett innenfor «helse og sosialtjenesten». Av alle sysselsatte i kommunen jobber flertallet innenfor en næring som er kjønnsdelt. Dette tolkes her som lav grad av likestilling.

Dersom vi ser på kjønnsbalanse innenfor ulike sektorer, er offentlig sektor i Hægebostad kvinnedominert (80 prosent kvinner) og privat sektor mannsdominert (72 prosent menn), som gir skårene 0,402 og 0,554. Skårene på disse to indikatorene sier noe om forholdet mellom andel kvinner og menn innenfor hver sektor. De tre indikatorene om næringsstruktur vektet imidlertid ned i selve indeksen, siden de avspeiler delvis samme fenomen (Hirsch og Lillegård 2009).

Det er også mange elever i videregående skole i Hægebostad som velger utdanningsprogram som er svært kjønnssegregert, som helse- og sosialfag og bygg- og anleggsgfag. Dette gir en skår på 0,417, noe som også bidrar til å trekke ned graden av likestilling i kommunen. Elever i Vadsø velger ikke like tradisjonelt som i Hægebostad. På denne indikatoren skårer Vadsø 0,604.

Vadsø skårer også høyt på de tre indikatorene kjønnsbalanse innenfor næring og sektor. Typiske manns- og kvinnenæringer er omtrent like kjønnsdelte her som i Hægebostad. Forskjellen er at en større andel av alle sysselsatte i Vadsø jobber i andre typer næringer, hvor det er en jevnere balanse mellom kvinner og menn, som «varehandel, restaurant- og hoteldrift» og «offentlig administrasjon og forsvar, sosialforsikring». Dette gir skåren 0,702 på denne indikatoren.

Heller ikke offentlig sektor er like kvinnedominert (62 prosent kvinner) som i Hægebostad og privat sektor er ikke like mannsdominert (66 prosent menn). Dette gir Vadsø henholdsvis skårene 0,754 og 0,685 – altså en skår som ligger nærmere 1 siden kjønnsbalansen innenfor hver sektor er større.

Fordeling av tidsbruk, arbeid og omsorg

For å måle fordelingen av tidsbruk, arbeid og omsorg mellom kvinner og menn ser vi på hvor store forskjeller det er mellom kvinner og menn i deltidarbeid, yrkesdeltakelse, og i hvilken grad fedrene i kommunen tar ut fedrekvote eller mer av foreldrepermisjonen.

I Hægebostad jobber over halvparten av sysselsatte kvinner deltid (60 prosent), mot 13 prosent av mennene. Siden dette utgjør en relativt stor kjønnsforskjell, skårer kommunen lavt på denne indikatoren, 0,224. Dette er for øvrig et typisk trekk ved store deler av Sør-Vestlandet, hvor det er stor forskjell på hvorvidt kvinner og menn jobber deltid. I praksis betyr dette at en særlig høy andel kvinner jobber deltid, mennene i regionen er i deltid omtrent i samme grad som ellers i landet.

Vadsø er en av de kommunene med minst kjønnsforskjell når det gjelder deltidsarbeid, noe som også er typisk for Finnmark/Troms. Likevel er det en del forskjell mellom kjønnene også her, siden kvinner i større grad enn menn jobber deltid i hele landet. I Vadsø gjelder dette 24 prosent av kvinnene og 15 prosent av mennene, dette gir en skår på 0,613. Her er det altså en del som gjenstår før det er full likhet, selv i de kommunene som skårer høyest.

I Hægebostad er 76 prosent av kvinnene i alderen 20-66 år i arbeidsstyrken mot 87 prosent av mennene. Dette gir en skår på 0,874 mot 0,959 i Vadsø, hvor kjønnsforskjellen er noe mindre: 81 prosent blant kvinner og 84 prosent blant menn. Som nevnt tidligere er dette en indikator hvor det er små kjønnsforskjeller, og bidrar dermed til å trekke snittet for grad av likestilling opp.

Når det gjelder bruk av fedrekvote, skårer imidlertid Hægebostad høyere enn Vadsø: 78,5 prosent av alle som ble fedre i 2005 og 2006 brukte fedrekvoten eller mer av foreldrepermisjonen, mot 61,0 prosent av fedrene i Vadsø. Dette gir skårene 0,785 og 0,610. På denne indikatoren er imidlertid ikke de to kommunene spesielt typiske for sine landsdeler.

Både i Nord-Norge og i Agder er det mange kommuner hvor under halvparten av fedrene bruker fedrekvoten. Som nevnt tidligere kan vi imidlertid ikke si noe om dette betyr at relativt sett få fedre har rett til å bruke fedrekvoten, eller at de selv velger å ikke bruke den. Uansett hva som er årsaken, er det et uttrykk for lav likestilling når en liten andel fedre bruker fedrekvoten.

Individuelle ressurser og innflytelse

Når det gjelder forskjeller i individuelle ressurser og innflytelse, måler vi dette med to indikatorer: forskjell i utdanningsnivå og kjønnsbalanse blant dem i lederyrker.

I Hægebostad har få menn høyere utdanning, kun 12 prosent mot 20 prosent kvinner. Kommunen får dermed en skår på 0,589, siden forskjellen mellom kvinners og menns utdanningsnivå er relativt stor. Vadsø skårer 0,804, hvor forskjellen er mindre (22 prosent menn og 28 prosent kvinner). Vi tar ikke høyde for om det generelt er lite eller mye utbredt å ha høyere utdanning i kommunen, kun selve forskjellen mellom kvinner og menn. Siden det jevnt over er en høyere andel kvinner enn menn som har høyere utdanning, vil en lav skår på denne indikatoren ofte bety at kommunen har en særlig lav andel menn med høyt utdanningsnivå.

Videre er det en langt lavere andel kvinner som har lederyrker i Hægebostad, hvor kun 21 prosent av alle ledere er kvinner mot en nesten jevn kjønnsbalanse i Vadsø, 46 prosent. Dette gir henholdsvis skårene 0,412 mot 0,920.

Politisk innflytelse og fordeling av penger

De to siste dimensjonene ved kjønnslikestilling er fordeling av politisk innflytelse og penger. Dette belyses med henholdsvis kvinneandel blant kommune-styrerepresentanter og kjønnsforskjeller i gjennomsnittlig bruttoinntekt.

I kommunestyret i Hægebostad er 19 prosent kvinner mot 40 prosent i Vadsø. Dette gir poengskår 0,381 mot 0,800. Det er ellers vanskelig å se noe tydelig regionalt mønster på denne indikatoren; både i Agder og Finnmark finner vi kommuner med lav og høy kvinneandel i kommunestyrene.

En indikator som derimot viser et særdeles tydelig regionalt mønster, er inntektsforskjeller (se figur 2). I hele Sør-Norge, og særlig på Sør-Vestlandet, er det en større kjønnsforskjell i inntektsnivået enn i Midt- og Nord-Norge.

Våre to kommuneeksempler er illustrerende i så måte: Kvinner i Hægebostad hadde en inntekt på 222 100 mot 397 400 kroner blant menn i 2008. Menn tjente altså nesten dobbelt så mye, og kommunen får dermed en skår på 0,559 (som indikerer forholdstallet mellom de to inntektene). I Vadsø hadde kvinner en inntekt på 285 000 kroner, mens menn hadde 339 900, og skårer 0,838 på indikatoren.

Som vi ser har kvinner i Vadsø høyere inntekt enn kvinner i Hægebostad. Dette henger sammen med flere forhold. Blant annet har kvinner i Vadsø en høyere andel innenfor arbeidsstyrken enn i Hægebostad. Vi har også sett at deltid er svært utbredt blant kvinner i Hægebostad (60 prosent), mens dette gjelder kun en av fire syssette kvinner i Vadsø.

Når det gjelder menn i de to kommunene, har de i Hægebostad en høyere inntekt enn i Vadsø. Dette kan sees i sammenheng med at menn i Hægebostad er noe oftere i arbeidsstyrken enn i Vadsø. Det er også litt mer utbredt med deltid blant menn i Vadsø enn i Hægebostad. Men forskjellene mellom menn i de to kommunene når det gjelder deltakelse i arbeidsstyrken og deltidsarbeid, er langt mindre enn for kvinnene i de samme kommunene. Menn i Vadsø har imidlertid oftere høyere utdanning enn i Hægebostad.

En annen forklaring på inntektsforskjeller mellom menn i de to kommunene kan være at de jobber innenfor ulike næringer. For eksempel jobber menn i Vadsø oftere innenfor offentlig sektor sammenlignet med menn i Hægebostad.

Ved å beregne et (veid) gjennomsnitt av de to kommunenes poengskår på alle indikatorene, får vi samleskåren på indeksen: Hægebostad skårer 0,538, Vadsø skårer 0,776. Det er altså mindre likestilling i Hægebostad enn i Vadsø siden det er større forskjeller mellom kvinner og menn langs de ulike dimensjonene vi har målt. Det kan være verdt å påpeke at selv de minst likestilte

kommunene kan skåre høyt på noen indikatorer, som for eksempel at mange fedre i Hægebostad tok ut fedrekvote eller mer av foreldrepermisjon.

Høyere eller lavere grad av likestilling i årene som kommer?

Med den nye indeksen vet vi nå mer om flere sider ved likestillingen mellom kvinner og menn, og hvordan dette varierer fra kommune til kommune. I årene som kommer vil vi også kunne se hvorvidt hver enkelt kommune utvikler seg mot mer eller mindre grad av likestilling, og om noen områder er enklere å endre på enn andre.

Indeksen måler, som nevnt, kun i hvilken grad det forekommer forskjeller mellom kvinner og menn. Vi har bevisst utelatt det som beskriver et mer generelt velferdsnivå, som for eksempel høyt inntektsnivå eller høyt utdanningsnivå blant folk innad i en kommune.

Indeksen er altså ikke et generelt mål på «hvor bra det er å bo i en kommune», siden den ikke sier noe om selve nivået på for eksempel inntekt eller utdanning verken for kvinner eller menn. Det kan derfor være nyttig å se på indeksen i sammenheng med andre dimensjoner ved folks levekår i kommunene. Mye av dette kan man finne i grunnlagsdataene som indeksen bygger på (www.ssb.no/likekom). I tillegg til å gi et bilde av hvordan grad av kjønnslikestilling varierer mellom regionene, er indeksen også nyttig for å få mer kunnskap om kvinners og menns situasjon i enkeltkommuner.

Referanser

Hirsch, Agnes Aaby og Magnar Lillegård (2009): Hvordan måle likestilling mellom kvinner og menn i kommunene? Revidering av indeks for kjønnslikestilling – bakgrunn, endringer og metode, Notater 2009/65, Statistisk sentralbyrå.

Kjeldstad, Randi og Jan Erik Kristiansen (2001): Constructing a regional gender equality index: Reflections on a first experience with Norwegian data, *Statistical Journal of the United Nations ECE* 18:41-49.

Sørlandet fortsatt på etterskudd

Kommunene i Agder har ligget lavt på Statistisk sentralbyrås likestillingsindeks de ti årene den er publisert. Den ferske revisjonen av indeksen har ikke endret bildet. Det er særlig kvinnenes beskjedne bidrag i det lønnede arbeidslivet som slår negativt ut, og det er tradisjonelle familieverdier som antakelig ligger bak. Det er flere med konservative holdninger til likestilling i Agder enn de fleste andre steder i landet, men sørlendinger flest sier de ønsker likestilling.

I 1999 publiserte Statistisk sentralbyrå sin likestillingsindeks for første gang. Vest-Agder fylke kom da dårligst ut, og den plassen har de beholdt fram til 2008. Aust-Agder var i 1999 det tredje minst likestilte fylket, og har siden vekslet på med Møre og Romsdal om andre- eller tredjeplassen bakfra. Den nye indeksen, som fikk navnet Indeks for kjønnslikestilling (se tekstboks), ble lansert i 2009 og befester stort sett det samme bildet.

Indeksen om kjønnslikestilling deler alle landets kommuner inn i fire grupper, etter hvor likestilte de er, det vil si hvor stor eller liten forskjell det er mellom kvinner og menn i kommunen på en rekke levekårsområder det finnes statistikk om (se artikkelen til Agnes Aaby Hirsch i dette nummeret av Samfunnspeilet: «Lokal likestilling – målt på ny måte»). Her skal vi se nærmere på hele den samlede skåren for kjønnslikestillingen i kommunene, og deretter se på de enkeltindikatorer som inngår i indeksen: Barnehagedekning, kjønnsforskjeller i inntekt, arbeid og så videre.

Totalt er det 30 kommuner i de to Agder-fylkene, med 15 kommuner i hvert fylke. Av de drøyt 100 minst kjønnslikestilte kommunene (den lavest skårende firedelen) er 18 av dem i Agder og 12 i Vest-Agder (se figur 1). Samtidig havner seks av kommunene i Aust-Agder i den nest minst likestilte gruppen, mot to i Vest-Agder. Bare fire av dem tilhører den høyest skårende halvdel (de to mest likestilte firedelene).

Kristiansand er den eneste sørlandskommunen i den mest likestilte gruppen, men med svakere skår enn sammenlignbare by- og universitets- eller høyskolekommuner som Molde, Bodø og Lillehammer, men foran Stavanger. Det må imidlertid tas med at Kristiansands befolkning utgjør nesten halvparten (47 prosent) av befolkningen i Vest-Agder.

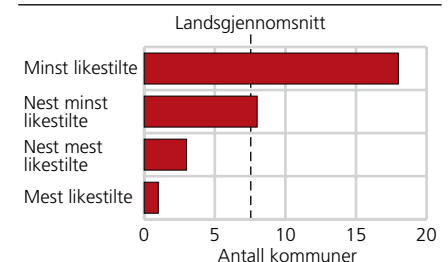
I hele landet er det mulig å skille ut litt over 20 kommuner som er aller minst likestilt, ut fra samleindeksen. Av disse ligger seks i Vest-Agder og to i Aust-Agder. Hva er det som gjør at denne regionen kommer så dårlig ut?

Kvinner og menns lønnsarbeid er en av indikatorer i indeksen, og her skiller Agder seg virkelig negativt ut. Når vi også skal se nærmere på holdningene til likestilling i landsdelen (ikke målt i indeksen, men hentet fra surveyen «Norsk Monitor»), befestes inntrykket av at det eksisterer konservative holdninger og handlinger der. Agder er forskjellig fra landet for øvrig på en rekke indikatorer for likestilling, både de

Dag Ellingsen

Figur 1. Antall Agder-kommuner i hver av fire grupper av landets kommuner, rangert etter hvor likestilte de er. Samlet

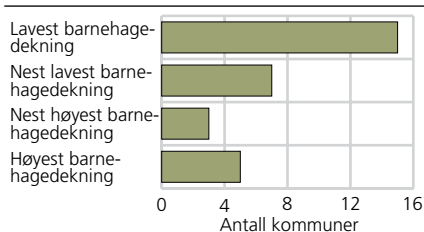

Kilde: Indeks for kjønnslikestilling 2009, Statistisk sentralbyrå.

Dag Ellingsen er sosiolog og seniorforsker i Agderforskning as, samt seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå. (dag.ellingsen@ssb.no)

Figur 2. **Antall Agder-kommuner i fire grupper av landets kommuner, rangert etter andel barn 1-5 år i barnehage**

Kilde: Indeks for kjønnslikestilling 2009, Statistisk sentralbyrå.

som ligger i indeksen og noen andre vi vil peke på i artikkelen. Vi vil – svært foreløpig og tentativt – reflektere over noen av de historiske føringene som kan ligge bak.

Barnehage: De minste er hjemme

I denne artikkelen har vi delt landets kommuner inn i fire grupper for hver indikator som inngår i indeksen, etter hvor likestilte de er. Nøyaktig halvparten av de 30 kommunene i Agder er i den firedelen av kommunene som har lavest dekning for barn i alderen 1-5 år samlet (se figur 2). I disse kommunene går mindre enn 85 prosent av barna i alderen 1-5 år i barnehage. Med intensiv satsing på barnehageutbygging de siste årene, er dekningen gjennomgående god for 3-5-åringene, det er blant de minste barna (1-2-åringene) vi ser skillene.

Fem av Agder-kommunene er i den gruppen som skårer høyest på samlet barnehagedekning, og flere av disse kommunene ser ut til å ha satset bevisst på å oppnå god barnehagedekning den senere tid. Dette til tross, er det noen av de samme kommunene som skårer aller lavest på indeksen for kjønnslikestilling samlet.

Lav barnehagedekning for de minste kan tyde på at man i deler av Agder legger relativt større vekt på at barna skal være hjemme hos mor de første årene. Dette har igjen innvirkning på kvinners og menns posisjon på arbeidsmarkedet, som vi skal se har kvinnene i Agder lav yrkesdeltakelse, høy andel deltid og medfølgende lavere inntekt.

Kvinnene i Agder tjener dårlig

Indikatorene vi ser på, kvinners og menns inntekter, kvinner og menn i arbeidsstyrken, andelen kvinner og menn på deltid og andelen av begge kjønn i lederyrker, forteller alle en historie om kvinners plass i arbeidslivet. Og det er her Agder-kvinnene kommer særlig dårlig ut. Størst utslag ser vi på inntek-

Indeks for kjønnslikestilling

En indeks er et samlemaal som forenkler data og gjør det lettere å sammenligne kommuner.

Den nye indeksen for kjønnslikestilling i kommunene innebærer en forbedring sammenlignet med den tidligere indeksen. Ved å inkludere flere indikatorer dekker indeksen nå flere dimensjoner ved likestillingssituasjonen mellom kvinner og menn i kommunene. Metoden er også mer presis. Hver kommune får en skår som varierer fra 0,0 (maks ulikestilling) til 1,0 (maks likestilling) på hver indikator. Dette slås sammen til en samleskår, slik at man kan si noe om grad av likestilling i en kommune.

Kommunene deles i fire grupper, etter hvor likestilte de er, det vil si hvor stor eller liten forskjell det er mellom kvinner og menn i kommunen på en rekke levekårsområder det finnes statistikk om:

1. *Høyest grad av likestilling* (i 2009 gjelder dette 108 kommuner med en skår som varierer fra 0,696 til 0,776)
2. *Nest høyest grad* (i 2009 gjelder dette 109 kommuner med en skår som varierer fra 0,671 til 0,695)
3. *Nest lavest grad* (i 2009 gjelder dette 107 kommuner med en skår som varierer fra 0,641 til 0,670)
4. *Lavest grad* (i 2009 gjelder dette 106 kommuner med en skår som varierer fra 0,538 til 0,640)

For mer informasjon om indikatorene, datagrunnlag og metode, se Hirsch og Lillegård 2009.

tene, som i stor grad avspeiler hvor mye mindre sørlandskvinnene henter fra det lønnede arbeidslivet enn sine medsøstre i resten av landet. Agder-kvinner inntekter ligger godt under landsgjennomsnittet, men utslagene på indeksen blir særlig store fordi mennene i Agder, til forskjell fra menn i Finnmark, har inntekter som ligger nokså nært opp under landsgjennomsnittet. Indeksen sammenligner jo menn og kvinner kommune for kommune.

Hele 23 av 30 kommuner i landsdelen tilhører den gruppen av kommunene der kvinners inntekter er lavest sammenlignet med hva menn i samme kommune tjener (se figur 3). Bare en kommune – Åmli – er i den mest likestilte firedelen. Det er ikke fordi kvinner i Åmli tjener spesielt bra, men fordi mennene i samme kommune har svært lave inntekter. Gjennomsnittsinntekten for menn i denne kommunen er lavere enn for mange av de mest fraflyttings-trede småkommunene i Finnmark.

Andelen uførepensjonister er tilsvarende høy. Kvinnene i for eksempel Åmli kommer derfor godt ut i forhold til sine mannlige sambygdinge, samtidig som de fleste av dem vil ha et inntektsnivå som gir lav kjøpekraft og tilsvarende lav pensjonsopptjening.

Sørlandet på deltidstoppen

Inntektene til kvinner i Agder er lave, og dette er et resultat av to tendenser. Det er for det første færre kvinner i arbeidsstyrken enn i resten av landet, 17 av de 30 sørlandskommunene er i den svakeste firedelen her (se figur 4). Kvinners noe lavere yrkesdeltakelse skyldes at flere velger lengre fravær fra arbeidslivet for å ta seg av familien. Dette er godt dokumentert i analyser av likestillingssituasjonen i Agder-kommuner (Magnussen med flere 2005). Samtidig er andelen uførepensjonister godt over landsgjennomsnittet for begge kjønn og særlig kvinner. Uførepensjonerte kvinners inntekt vil også være spesielt lav, fordi de har hatt svak opptjening av pensjonspoeng.

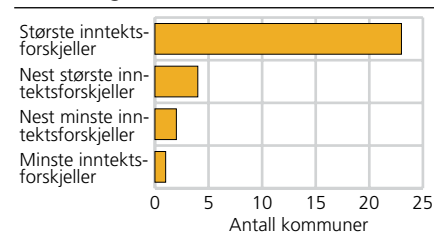
For det andre: Blant dem som er i arbeidsstyrken, er det flere kvinner som velger deltid i Agder enn i resten av landet (se figur 5). Av sørlandskommunene er det om lag halvparten som havner i den firedelen av kommunene som skårer lavest her, det vil si har høyest andel kvinner på deltid sett i forhold til menns andel. Dette er en indikator som varierer sterkt mellom kommunene og gir klare utslag rundt ytterpunktene.

Slik indeksen er konstruert, vil indikatorene for barnehage og sysselsetting bety mindre, fordi kommunene her ligner mye mer på hverandre enn hva som er tilfellet i forhold til deltid, slik som beskrevet av Hirsch (dette nummeret av Samfunnsspeilet). På en måte blir den høye andelen deltidsarbeidende kvinner i Agder noe «underkommunisert» i indeksen, fordi det relativt sett er nokså høye deltidsandeler også blant menn. Menn som jobber deltid er gjerne ungdom og studenter som jobber deltid ved siden av skolegangen, mens de deltidsarbeidende kvinnene er i alle yrkesaktive aldre. Indeksen sammenligner altså nokså forskjellige sosiale grupper eller aldersgrupper på tvers av kjønnsskillet.

Få kvinnelige ledere

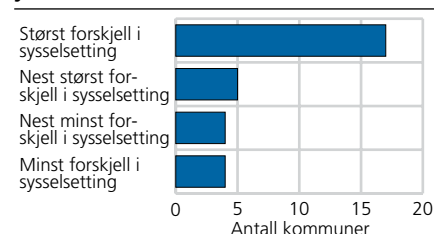
En ny indikator i indeksen er andelen kvinner i forhold til andelen menn i lederyrker, og idealet er også her en 50/50-delning. Her havner 15 av de 30 Agder-kommunene i den minst likestilte firedelen av landets kommuner, og bare tre i den firedelen som skårer høyest (se figur 6). Også dette funnet må

Figur 3. Antall Agder-kommuner i fire grupper av landets kommuner, rangert etter forskjeller i inntektsnivå blant kvinner og menn

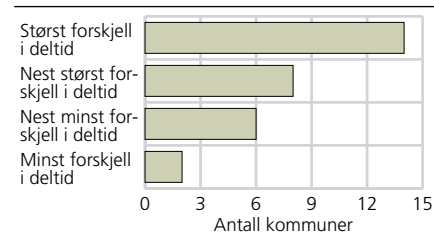
Kilde: Indeks for kjønnslikestilling 2009, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Antall Agder-kommuner i fire grupper av landets kommuner, rangert etter forskjeller i kvinners og menns yrkesdeltakelse

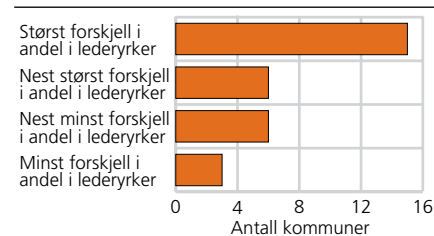
Kilde: Indeks for kjønnslikestilling 2009, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. Antall Agder-kommuner i fire grupper av landets kommuner, rangert etter forskjell i deltidsarbeid blant kvinner og menn

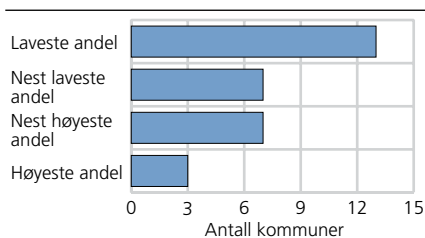
Kilde: Indeks for kjønnslikestilling 2009, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Antall Agder-kommuner i fire grupper av landets kommuner, rangert etter forskjell mellom andel kvinner og andel menn i lederyrker

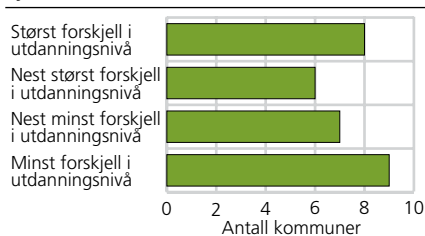
Kilde: Indeks for kjønnslikestilling 2009, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. Antall Agder-kommuner. Andel fedre med pappaperm i lovpålagt lengde eller over

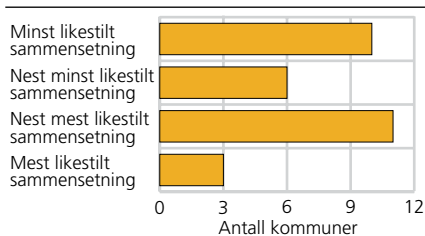
Kilde: Indeks for kjønnslikestilling 2009, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. Antall Agder-kommuner, etter forskjeller i utdanningsnivå mellom kjønnene

Kilde: Indeks for kjønnslikestilling 2009, Statistisk sentralbyrå.

Figur 9. Antall Agder-kommuner, etter sammensetningen av kommunestyrene

Kilde: Indeks for kjønnslikestilling 2009, Statistisk sentralbyrå.

sannsynligvis sees i lys av kvinners svakere innsats i det lønnede arbeidslivet. Det er vanskelig å bygge opp en karriere mot en lederposisjon eller et lederyrke når man har lange perioder utenfor arbeidslivet eller bare er der på deltid.

Far mindre «hjemmekjær»?

Kvinner i Agder har altså en større orientering mot hjemme- og familiesfæren enn i resten av landet. Den samme orienteringen ser ikke ut til å være til stede blant menn som har små barn, i det minste hvis vi skal tolke andelen som tar ut pappapermisjon ut over det «pålagte» som en indikator på dette. Som for så mange andre indikatorer er det en overvekt av Agder-kommuner – 13 av 30 – i den firedelen av kommunene som skårer svakest her. Bare tre er i den mest likestilte firedelen (se figur 7).

Dette inntrykket stemmer også med tidligere undersøkelser om holdninger til barnetilsyn. I Barnetilsynsundersøkelsen 2002 i regi av Statistisk sentralbyrå (SSB) ble menn over hele landet spurt om hvor lang fedrekvot de ønsket seg (Pettersen 2003). I landet som helhet ville nær halvparten (47 prosent) ha en lengre kvote enn datidens fedrekvote på fire uker. I Agder og Rogaland var det under fire av ti (39 prosent) som hadde det samme ønsket. Oppslutningen om lengre fedrekvoter var størst på Østlandet og i Nord-Norge.

Hvis mange har den holdningen at mor bør være hjemme med barna, i det minste til de er to-tre år gamle, blir en lang pappaperm mindre attraktiv. Holdningene må også sees i lys av de store forskjellene mellom menns og kvinners inntekter (hvorav det meste er lønn), som gjør det uforholdsmessig «dyrt» å ha far hjemme lenge.

Vi har nå gjennomgått de indikatorene der vi får de tydeligste inntrykkene av mindre kjønnslikestilling i Agder. Vi skal kort se på noen indikatorer der bildet fra Sørlandet ligner mer på landsgjennomsnittet. Det er imidlertid ikke noen indikatorer der Agder-kommunene skårer spesielt høyt.

Utdanning gir mindre utslag

Agder-fylkene har generelt et utdanningsnivå for kvinner og menn som ligger på eller litt under landsgjennomsnittet, og kommunene fordeler seg tilnærmet jevnt over de fire undergruppene (se figur 8). De kommunene som huser Universitetet i Agder og deres omegnskommuner, trekker snittet opp. De mer tradisjonelle industrikommunene har lavere utdanningsnivåer. Men siden kvinner og menn i samme kommune måles mot hverandre som en del av indekسدannelsen, gir dette mindre utslag. De kommunene som skårer særlig lavt på utdanning, kjennetegnes generelt ved å ha en spesielt lav andel menn med høyere utdanning.

Mannsvelde i kommunestyrene?

Mens økt barnehagedekning gjør likestillingsforskjeller mellom kommunene stadig mindre, består forskjellene mellom menn og kvinner innenfor sammensetningen av kommunestyrene. Ti Agder-kommuner er blant de 25 prosent mest mannsdominerte kommunene, og bare tre er i den mest jevnfordelte firedelen av kommunene (se figur 9). Men bildet rettes noe opp ved at 11 av Agder-kommunene er i den firedelen av kommunene som skårer nest høyest i likestilling i kommunestyrene.

Et kjønnsmessig skjevdelt kommunestyre er et klart demokratiproblem. Men paradoksalt nok er det noen av de mest mannsdominerte kommunestyrene som ser ut til å stå bak en tung satsing på barnehageutbygging.

Campus Kristiansand, Universitetet i Agder.
Foto: UiA/Tor Martin Lien.

Lite kjønnsbalanse i næringsstrukturen

Har næringslivet i Agder en kjønnsbalansert struktur? Det er kystbyene, og særlig de som huser Universitetet i Agder, som skårer høyest, sammen med den lille kraftkommunen Bykle med sin relativt store offentlige sektor og mange i servicenæringene. Et klart flertall av kommunene (18 av 30) ligger i de to firedelene med lavest skår. Bare fem er med i den mest likestilte fire delen.

I indeksen skårer man høyest hvis kjønnsfordelingen av ansatte er 50/50 i både privat og offentlig sektor, og når mange jobber i næringer med jevn fordeling av kvinner og menn. Her er Agder-kommunene nærmere landsgjennomsnittet enn på de fleste andre indikatorene. Spesielt i offentlig sektor er det en relativt god kjønnsbalanse, og særlig gjelder dette i Aust-Agder.

Ungdommens valg

Ungdom i Agder er ikke vesentlig mer kjønnskonservativ i sine utdanningsvalg enn hva man ser i resten av landet i snitt. Det er en viss overrepresentasjon av Agder-kommuner i den mest kjønnsstradisjonelle fire delen av landets kommuner, men avstanden til landsgjennomsnittet er mindre enn det vi ser for mange andre indikatorer.

Det er imidlertid en tydelig forskjell mellom sentrums- og periferikommunene her. Ungdom velger langt mer kjønnsstradisjonelt jo lenger unna man kommer fra Kristiansand og de andre større byene i regionen. Dette henger antakelig sammen med større søkning til de yrkesrettede videregående utdanningene i de mer perifere kommunene i distriktene.

Norsk Monitor i regi av Synovate MMI

Norsk Monitor (heretter forkortet NM) er en undersøkelse som har gått helt siden 1985, med representative utvalg av den norske befolkningen. Undersøkelsen tar sikte på å kartlegge holdninger til konsum og samfunnsspørsmål. Hvert annet år, i september umiddelbart etter valget, begynner intervjuprosessen. Den løper deretter ut året.

Respondentene blir først kontaktet per telefon, og gjennomgår et kort intervju. Deretter blir de spurt om de vil være med på hoveddelen av intervjuet. Om lag 70 prosent av de intervjuede har i de siste rundene sagt seg villige til å gå videre. Av dem er det igjen 70 prosent som returnerer et utfylt skjema. Av det opprinnelige kontaktede utvalget er det altså om lag 50 prosent som til slutt er representert i undersøkelsen.

Hver av de fire undersøkelsene (2001, 2003, 2005 og 2007) som vi bruker her, har et nettutvalg for hele landet på om lag 4 000 respondenter. Hver undersøkelse har et Agder-utvalg (Aust+Vest) på rundt 200 respondenter, til sammen får vi 800 personer, hvorav snaut 400 er menn. Det er noe flere kvinner enn menn som besvarer dette skjemaet.

Indeksen viser hvor mange elever som velger de mest kjønnskjevete utdanningene målt for landet som helhet, for eksempel helse- og sosialfag med sin jentedominans og bygg- og anleggsteknikk med en tilsvarende guttedominans. Hvis vi tenker oss at helse- og sosialutdanningen i en enkelt kommune bare hadde gutter, og alle på bygg og anlegg var jenter, ville kommunen få lav skår likevel. Dette er fordi kjønnsbalansen i utdanningen er beregnet på landsbasis. Det er tallet på ungdommer i kommunen i hver utdanning som betyr noe, ikke om det er gutter eller jenter.

Andre tradisjonelle holdninger – og handlinger

I likestillingsindeksen framstår Agder-fylkene, og særlig deler av Vest-Agder, som landets mest tradisjonelle eller konservative på likestilling mellom kjønnene. Det finnes også andre indikatorer på denne tradisjonalismen enn de som inngår i selve indeksen. Vi har tidligere nevnt holdningene til pappapermisjon.

Det at flere velger samboerskap som alternativ til ekteskap, har også vært en del av den moderne samfunnsutviklingen. Holdningsforskjellene er tydelige når vi ser på hvilken sivilstatus par har når de får sitt første barn. I landet som helhet var halvparten av mødrene i 2008 samboere, rundt 17 prosent var enslige, mens de resterende drøyt 30 prosentene var gift med barnets far. I Vest-Agder er andelen enslige mødre den samme, mens 40 prosent er samboere og 42 prosent er gift når første barn ankommer. Aust-Agder hadde en høyere andel enslige, 20 prosent, en samboerandel på 42 prosent og en andel gifte på 37 prosent, altså noe nærmere landsfordelingen av gifte og samboende.

Kontantstøtten populær

Foreldrene i Agder-fylkene velger også tradisjonelt ved å ta i mot kontantstøtte. I landet som helhet er det i 2009 snaut 29 prosent av foreldrene til barna i aktuell alder som mottar kontantstøtte i stedet for å sende barna i barnehage. I Vest-Agder er andelen noe over 43 prosent, i Aust-Agder litt under 40 prosent. Men i Agder som ellers, har andelen og antallet mottakere av kontantstøtte gått betydelig ned siden 2000 (NAV, statistikk om kontantstøtte 2009).

Det er grunn til å anta at folks *handling*er også påvirkes av deres *holdninger* i mange sammenhenger, men noen ganger handler man annerledes enn man kunne ønske. Det gjelder også likestillingsfeltet. Kvinner kan velge å være hjemme med små barn fordi arbeidsmarkedet uansett er dårlig der de bor. Man kan tenke seg at dette også påvirker holdningen til likestilling. Statistisk sentralbyrå har lite statistikk på dette feltet, og særlig hvis man ønsker å bryte det ned på fylkes-/regionnivå. Vi bruker derfor data fra Synovate MMIs undersøkelse Norsk Monitor (se tekstboks).

Færre sørlendinger ønsker likedeling hjemme

For å måle likestillingsholdninger er det særlig to spørsmål som er aktuelle i Norsk Monitor. Det første går på ansvarsdelingen for barna i hjemmet: *Hvor enig eller uenig er du i (hver av) følgende påstand(er)? «Menn og kvinner bør dele ansvaret for husarbeid og barneoppdragelse likt».*

Vi ser her en klar kombinasjon av kjønnsforskjeller i holdninger, men også tydelige regionale forskjeller. Kvinner er generelt mer pro likedeling enn menn. Kvinner i Agder er mer konservative enn sine medsøstre, på samme vis som menn i Agder er mer konservative enn menn i resten av landet. Merk at det i alle grupper er et klart flertall som er helt enige i utsagnet.

Tabell 1. Holdninger til likedeling av ansvar for husarbeid og barn. Prosent

	Helt uenig	Delvis uenig	Delvis enig	Helt enig	Helt umulig å svare	N
Menn i Vest-Agder	1	11	35	53	0	218
Kvinner i Vest-Agder	1	5	27	65	1	286
Menn i Aust-Agder	4	8	33	54	1	168
Kvinner i Aust-Agder	5	2	27	66	0	175
Menn resten av landet	3	6	29	61	1	6 462
Kvinner resten av landet	1	3	23	72	1	7 962

Kilde: Synovate MMI – Norsk Monitor 2001-2007.

Det andre spørsmålet i Norsk Monitor går på hvordan mor og far skal dele det lønnede og ulønnede ansvaret ute og hjemme:

Det snakkes om endringer i menns og kvinners roller i familien. Nedenfor beskrives tre slags familier. Hvilken av disse svarer best til din oppfatning av hvordan en familie skal være?

- A. En familie der de to partnerne har like krevende jobber og hvor husarbeid og barnepass deles likt
- B. En familie der kvinnen har en mindre krevende jobb enn mannen, og der hun har hovedansvaret for hus og barn
- C. En familie der bare mannen har jobb, og det er kvinnen som tar seg av hus og hjem
- D. I tvil

Tabell 2. Preferanser for ulike familietyper. Prosent

	A (likedelt)	B (noe skjevdelt)	C (ulikedelt)	I tvil	N
Menn i Vest-Agder	50	33	8	9	226
Kvinner i Vest-Agder	58	25	10	8	290
Menn i Aust-Agder	48	33	10	9	167
Kvinner i Aust-Agder	62	27	3	8	176
Menn resten av landet	58	27	7	9	6 494
Kvinner resten av landet	69	18	5	8	8 018

Kilde: Synovate MMI – Norsk Monitor 2001-2007.

Forskjellene mellom kjønnene og de regionale utslagene viser de samme hovedtrekkene også i dette spørsmålet. Drøyt en tredel av mennene i landet som helhet foretrekker en samlivsform som ikke er helt likedelt, mot drøye 40 prosent i begge Agder-fylkene. Noe av den samme forskjellen finner vi mellom kvinner i Agder og deres medsøstre, men med en klarere preferanse for likedeling enn blant mennene.

Agder-kommunene er altså fremdeles blant de kommunene i landet som skårer lavest på kjønnslikestilling. Hovedårsaken til dette kan være måten kvinner og menn tilnærmer seg arbeidslivet, med de kjønnsforskjeller det betyr for inntekter, deltidsarbeid, ledererfaringer og sysselsetting. Vi finner også at handlinger og holdninger henger sammen.

Hva ligger bak denne sterkere skepsisen mot kjønnslikestilling i Agder sett i forhold til landet ellers? Vi vil tentativt peke på tre mulige årsaker som har

Referanser

Ellingsen, Dag, Morten Jeppesen, Helge Røed og Nina Jentoft (2009): *Levekår i Vest-Agder. Levekårsutfordringer i fylket og landsdelen*. FOU-rapport nr. 1/2009. Agderforskning, Kristiansand.

Hirsch, Agnes Aaby og Magnar Lillegård (2009): «Hvordan måle likestilling mellom kvinner og menn i kommunene? Revidering av indeks for kjønnslikestilling – bakgrunn, endringer og metode.» Notater 2009/65, Statistisk sentralbyrå.

Magnussen, M., T. Stalsberg Mykland og G. Kvåle (2005): *Arbeid ute og hjemme: Sørlandske mødres valg og vurderinger*. FOU Rapport nr. 5/2005, Agderforskning, Kristiansand.

NAV, statistikk om kontantstøtte 2009, <http://www.nav.no/Om+NAV/Tall+og+analyse/Familie+og+omsorg/Kontantst%C3%B8tte>

Pettersen, Silje Vatne (2003): «Halvparten av fedrene vil ha lengre kvote», *Samfunnsspeilet*, 5, 2003, Statistisk sentralbyrå.

med så forskjellige ting som tro og næringsstruktur å gjøre (Ellingsen med flere 2009).

- *Religionen har en sterk plass*. Agder-fylkene er de siste fylkene i landet der det fremdeles er høye andeler som regner seg som «personlig kristne». Det å regne seg som «personlig kristen» er for en del sørlendinger knyttet sammen med konservative religiøse holdninger, som igjen inneholder tradisjonelle oppfatninger av kvinners og menns rolle i omsorgen for barn.
- *Industriarbeiderkulturen påvirker oppfatningen av far som familiens hovedforsørger*. Agder-fylkene har lenge hatt en høy og mannsdominert sysselsetting innenfor industri og håndverk, yrker hvor man ofte finner en maskulinitet knyttet til farens rolle som familiens viktigste forsørger.
- *Sørlandet har historisk sett hatt en sterk maritim sysselsetting*. Far seilte lenge ute, mor var alene hjemme med barna. Familien ble hennes domene, lønnsarbeidet hans. I en del miljøer tjente far også så vidt bra at mor ikke behøvde å skaffe tilleggssinntekter. Noe av den samme arbeidsfordelingen finner man antakelig i dagens oljeindustri.

Fra den første kvinnelige student

Kvinner har inntatt de fleste fagområder i utdanningssystemet, men ennå velger studenter og elever tradisjonelt. Det har lenge vært slik at jenter går ut av grunnskolen med bedre karakterer i naturfag og matematikk enn guttene. Likevel er det flest menn på disse fagene på universiteter og høyskoler. I tidligere tider var matematikk og fysikk «enkle» fag. I dag omtales de som de «harde» realfagene.

I dag tar vi det for gitt at både kvinner og menn studerer, men det har som kjent ikke alltid vært slik. I 1882 ble lov om kvinners adgang til examen artium og philosophicum vedtatt, og det ble mulig for kvinner å kvalifisere seg for universitetsstudier. Samme året tok Cecilie Thoresen, som første kvinne, examen artium. Hun ble så immatrikulert ved universitetet og ble Norges første kvinnelige student.

Den gangen ble examen artium tatt på universitetet og eksamenen skulle kvalifisere til universitetsstudier. Det hører også med til historien at de fagene som ga makt og innflytelse var teologi, jus, medisin og filosofi. Av den grunn «passet» det best for kvinner å studere «enkle fag» som matematikk og fysikk. I dag omtales ofte disse fagene som de «harde» realfagene.

Etter at kvinnene hadde fått adgang til å ta examen artium, gikk det likevel mange år før det ble vanlig at kvinner tok denne eksamenen. I skoleåret 1890-1891 var det bare 11 kvinner som kvalifiserte seg til universitetsstudier (se tabell 1). Det skulle gå enda lenger før tallet oversteg 1 000. I 1940-1941 var det nesten 1 100 kvinner som tok examen artium. Dette utgjorde da om lag en tredel av alle avlagte eksamener.

Niårig skolegang for alle

Etter andre verdenskrig har det vært en enorm vekst i utdanningssektoren. Like etter krigen hadde gjenoppbygging av landet størst prioritet, men etter noen år, fra midten av 1950-tallet, endret dette seg. Fra 1950-tallet og frem til i dag har det skjedd gradvise utbygginger og omorganiseringer i hele sektoren. Den første var utvidelsen av skoleplikten.

I 1959 vedtok Stortinget en ny lov om folkeskolen. Skillet mellom by- og landsfolkeskolene ble opphevet, og kommunene ble pålagt å innføre niårig obligatorisk skolegang innen en bestemt tidsperiode. De siste kommunene innførte obligatorisk ungdomsskole i 1974-1975.

Fra fagskole til høyskole

På neste trinn i utdanningssystemet kom samordningen av gymnaset, handelsskolen og yrkesskolen i en integrert videregående skole. Et neste steg var desentraliseringen og utbyggingen av universitets- og høyskolesektoren. I tillegg til de tre eksisterende universitetene i Oslo, Bergen og Trondheim, fikk Tromsø eget universitet i 1971. Utbyggingen av distriktshøgskolene startet i 1969. Dette var et nytt skoleslag, og formålet med utbyggingen var blant annet å desentralisere studietilbudet samt å dempe presset på universitetene. Distriktshøgskolene tilbød utdanning på universitets- og høyskolenivå, ofte i kombinasjon med andre studier. Studiene varte som oftest to eller tre år. Fra

Alice Steinkellner

Tabell 1. Fullførte examen artium for utvalgte år i perioden 1875-1956. Antall

Skoleår	I alt	Kvinner
1875/76	144	-
1880/81	176	-
1885/86	360	-
1890/91	201	11
1895/96	292	24
1900/01	350	..
1905/06	409	95
1910/11	492	157
1915/16	804	263
1920/21	988	302
1925/26	1 775	624
1930/31	1 325	449
1935/36	1 977	708
1940/41	2 992	1 097
1945/46	3 646	1 433
1950/51	3 257	1 359
1955/56	3 650	1 550

Kilde: Statistisk årbok 2000, Statistisk sentralbyrå.

Alice Steinkellner er samfunnsøkonom og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for utdanningsstatistikk.
(alice.steinkellner@ssb.no)

1994 ble distriktshøgskolene slått sammen med andre statlige høyskoler til 26 statlige høyskoler.

Samtidig med denne utbyggingen har enkelte skoleslag fått hevet statusen fra fagskoler på videregående nivå til høyskoler. Dette skjedde i 1971 for blant annet ingeniør- og lærerutdanningen. Sykepleieutdanningen og enkelte sosialfagutdanninger fikk høyskolestatus i 1981. De maritime fagskolene ble oppgradert året etter.

I de senere årene har noen høyskoler blitt universiteter. I dag har vi syv universiteter og åtte vitenskapelige høyskoler.

Jevn økning i kvinnelige studenter

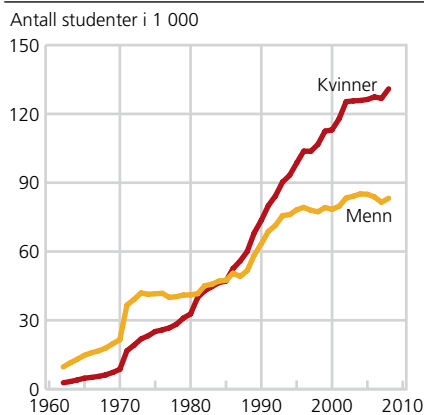
Disse endringene i utdanningssystemet har – sammen med andre årsaker – bidratt til en enorm vekst i antall studenter. Antall studenter økte fra under 12 500 studenter i 1962 til nesten 214 200 i 2008 (se figur 1). I 1962 var det flest menn på de høyere utdanningsinstitusjonene. Situasjonen var motsatt i 2008. I 1962 var kvinneandelen på om lag 22 prosent, med nesten 2 800 kvinner av i alt 12 500 studenter. Økningen i studenttallet har vært mye større for kvinner enn for menn, og det vises i en brattere kurve for kvinner. I 1986 ble det for første gang registrert flest kvinnelige studenter i Norge.

Frem til omtrent 1992 var studentøkningen for begge kjønn omtrent like stor. Dette henger blant annet sammen med at det på denne tiden ble vanskeligere forhold på arbeidsmarkedet og den totale tilstrømmingen av nye studenter var stor. Spesielt i 1988 og 1989 begynte mange å studere. I 1989 var det vel 15 000 flere studenter enn året før. Fra omkring 1993/94 flater kurven for menn ut, mens den for kvinner fortsetter å stige. Mens veksten i antall menn som studerer flater ut i de to periodene fra midten av 1970- til midten av 1980-tallet og fra midten av 1990-tallet og frem til 2008 (og sannsynligvis frem til i dag), er det hele tiden en jevn vekst i antall kvinner som studerer. I 2008 var kvinneandelen vel 61 prosent.

Kvinnene har inntatt de fleste fag

Kvinneandelen har økt innenfor alle fagområder i høyere utdanning, men ennå er utdanningsvalgene preget av tradisjonelle kjønnsroller. Kvinneandelen har økt mest innenfor økonomiske og administrative fag. Dette er et stort fagområde med totalt 40 400 registrerte studenter i 2008, og siden 1980 har

Figur 1. **Menn og kvinner i høyere utdanning 1962-2008¹. Antall**

¹ Personer på doktorgradsprogram er ikke inkludert fra og med 2002.

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. **Kvinneandel for studenter i høyere utdanning, etter fagfelt. Tall per 1. oktober 1980-2008. Prosent**

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2008
Høyere utdanning i alt	48,1	51,5	53,6	56,3	59,7	59,8	61,1
Humanistiske og estetiske fag	59,2	62,5	63,7	62,6	63,7	63,2	63,5
Lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk	69,2	72,9	75,3	74,4	77,7	74,3	76,4
Samfunnsfag og juridiske fag	41,9	51,7	55,9	57,0	60,2	60,5	61,3
Økonomiske og administrative fag	24,9	39,8	44,7	44,3	51,8	52,5	55,6
Naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag	16,8	25,2	26,7	27,6	31,5	30,3	32,9
Helse-, sosial- og idrettsfag	70,3	75,9	79,3	78,0	80,7	78,6	79,5
Primærnæringsfag	22,6	32,6	38,8	41,2	42,8	47,6	49,3
Samferdsels-, sikkerhetsfag og andre servicefag	2,5	8,0	17,9	16,3	20,7	24,7	30,8
Uoppgitt	52,1	48,3	49,5	48,6	51,6	57,9	59,3
Antall observasjoner	76 253	84 699	137 133	173 140	186 002	211 264	214 183

Kilde: Statistisk årbok 2005 og 2009 og Statistikkbanken, Statistisk sentralbyrå.

Fra immatrikuleringen ved Universitetet i Oslo i 1931.
Foto av Anders B. Wilse.

andelen kvinner her økt med om lag 31 prosentpoeng (se tabell 2). I 1980 var en av fire studenter kvinne, mens i 2008 gjaldt dette annenhver student. De små fagområdene primærnæringsfag og samferdsels- og sikkerhetsfag har også hatt en stor økning i andel kvinnelige studenter.

I 1980 var om lag hver sjettede student på naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag (realfag) kvinne. I 2008 var det fortsatt flest menn, men nå er om lag en av tre kvinne. På enkelte av realfagene finner vi enten et betydelig flertall av menn eller kvinner. Innenfor elektrofag er nesten ni av ti menn. Andelen menn er også spesielt stor innenfor informasjons- og datateknologi og mekaniske fag hvor fire av fem er menn. På andre fag innenfor området er kvinnene i flertall, slik som for eksempel på finmekanikk, der syv av ti er kvinner. Det samme gjelder mikro- og cellebiologi.

Fagområdet helse-, sosial- og idrettsfag er svært kvinnedominert. I 1980 var kvinneandelen omtrent 70 prosent, men den har økt enda mer de senere årene. Her finner vi i tillegg til de typiske kvinnefagene sykepleie, vernepleie, sosialfag og tannpleie, også fag hvor det tidligere har vært flest menn, som medisin, veterinær og odontologi. På disse studiene er det nå flest kvinner. På veterinærstudiet for eksempel, er kvinneandelen 79 prosent og 64 prosent av medisinstudentene er kvinner.

Få tar realfag ...

De siste tiårene har stadig flere tatt høyere utdanning. Fra 1993-1994 har antallet fullførte universitets- og høyskoleutdanninger økt med 32 prosent. Men

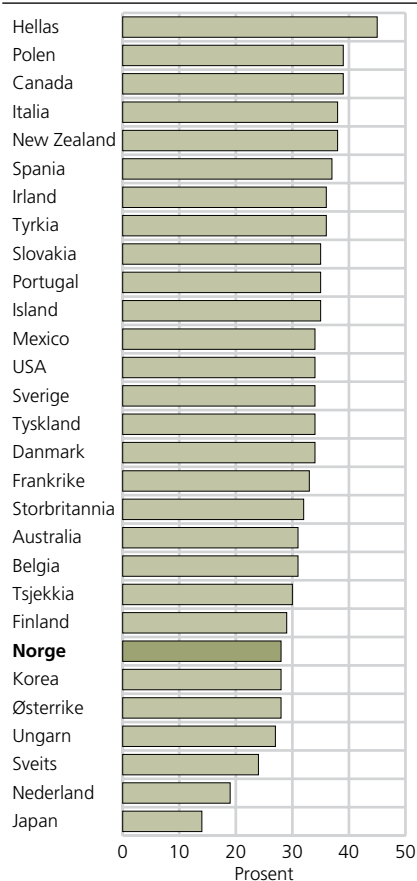
Nivåer på høyere utdanning

Universitets- og høyskoleutdanninger på lavere nivå tilsvarer fire år eller mindre, men minst to år. Universitets- og høyskoleutdanninger på høyere nivå tilsvarer mer enn fire år. Doktorgrad er ikke inkludert.

Eurostat

Eurostat er EUs statistikkontor og ble etablert i 1958. Kontoret er ett av 34 generaldirektorater innenfor EU-kommisjonen og er lokalisert i Luxembourg. Eurostats oppgave er å utarbeide kvalitativt god sammenlignbar statistikk for EU-området og andre land EU ønsker å sammenligne seg med. Norge leverer data til Eurostat for de fleste statistikkområder og har gjennom EØS-avtalen plikter og rettigheter med hensyn til levering av data og utarbeiding av statistikk. Alt Eurostat publiserer; publikasjoner og databaser, er gratis tilgjengelig fra nettsidene.

Figur 2. **Kvinneandel blant uteksaminerte kandidater i realfag i 2007 i forskjellige OECD-land. Prosent**

Kilde: OECD (2009).

andelen med fullførte realfaglige studier har sunket og dette gjelder både for kvinner og menn. I alt 49 prosent av menn som tok en grad på høyere nivå, det vil si mer enn fire år, i studieåret 1993-1994, tok den i realfag (se tekstboks). I studieåret 2007-2008 var andelen sunket til 36 prosent. For kvinnene var tilsvarende andel 30 prosent i 1993-1994 og 16 prosent i 2007-2008.

... også sammenlignet med andre land

«Norge står i dag overfor en situasjon hvor samfunnets og arbeidslivets behov for kompetanse innenfor matematikk og en del naturvitenskapelige og teknologiske områder ikke blir dekket» (sitat fra Strategiplan, Kunnskapsdepartementet 2006).

Statistikken fra Eurostat (se tekstboks) viser at i Norge uteksamineres det få kandidater i realfag sammenlignet med andre land (Eurostat 2008). I 2006 ble det uteksaminert 9,3 personer per 1 000 innbyggere i alderen 20-29 år. Tallet var henholdsvis 15,1 og 17,9 i Sverige og Finland. Dette er noe av bakgrunnen for myndighetenes ønske om å styrke rekrutteringen til realfag. Det har også vært et uttalt mål å få flere jenter til å velge «harde» realfag, siden andelen kvinnelige studenter, spesielt på matematikk og fysikk, er lav.

Bedre tilrettelagt for jenter?

Spørsmålet stilles om hvordan man kan styrke jenters interesse for realfag. På hvilken måte er jentene opptatt av naturfag? Det er ikke sikkert at studier av hvordan dieselmotoren fungerer, fenger jenter i like stor grad som guttene. Kanskje andre aspekter eller innfallsvinkler virker mer spennende for jenter?

Mange er ikke bevisst på eller ser hvilken bredde kunnskap i realfag har i yrkeslivet. I noen kommuner og skoler har man derfor begynt å synliggjøre betydningen og anvendelsen av realfag for å gjøre dem mer relevant i forhold til dagens skoleelever.

Høyere kvinneandel i Sør-Europa

I likestillingslandet Norge velger studentene nokså tradisjonelt de fagene de studerer. Her til lands er kvinneandelen blant uteksaminerte kandidater innenfor realfag relativt lavt sammenlignet med andre OECD-land. Tallene for både lavere og høyere utdanningsnivå sett under ett viser at land som Tyrkia, Hellas og Italia har en større andel kvinner som uteksamineres i realfag enn Norge (se figur 2). Tallene er hentet fra OECDs database og viser at i Hellas utgjorde kvinnene 45 prosent av de uteksaminerte kandidatene i realfag i 2007, mens i Norge utgjorde de bare 28 prosent.

Nasjonale prøver – guttene best i regning

Det kan virke som om den tradisjonelle orienteringen mot bestemte fag starter nokså tidlig i livet. De nasjonale prøvene i grunnskolen har som formål å gi økt kunnskap om elevenes grunnleggende ferdigheter og være grunnlag for forbedrings- og utviklingsarbeid lokalt og sentralt.

Prøvene, som avholdes på begynnelsen av 5. og 8. trinn, tar utgangspunkt i kompetansemål i læreplaner for 4. og 7. årstrinn. Det gjennomføres tre prøver på hvert trinn, i lesing på norsk, regning og lesing på engelsk. Her deles elevene inn i tre mestringsnivåer på 5. trinn og fem ulike nivåer for dem på 8. trinn. Utgangspunktet er poengsummen elevene oppnår på prøven.

Selv om graderingen er større for de eldste elevene, finner vi det samme mønsteret på begge klassetrinn. Guttene gjør det bedre enn jentene i regning

(se tabell 3 og 4). På 5. trinn finner vi den største forskjellen mellom kjønnene i hvor mange elever som oppnår det høyeste mestringsnivået i regning. I 2008 oppnådde nesten 19 prosent av jentene nivå 3, mens hele 30 prosent av guttene oppnådde dette nivået.

Selv om andelen for jentene økte noe i 2009, til vel 21 prosent, er det godt under guttenes nivå, som holdt seg konstant disse to årene. I regning er det flest jenter på de to laveste nivåene. I lesing derimot, er det størst andel av jenter på de to høyeste mestringsnivåene på begge trinn. Det er også størst andel gutter på laveste mestringsnivå. I engelsk oppnår flest gutter både høyeste og laveste mestringsnivå, mens jentene ligger et sted imellom.

Guttene best i kroppsøving

Resultatene er noe endret når vi ser på resultatene fra grunnskolens tiende klassetrinn. Statistikken over gjennomsnittlige standpunkt- og eksamenskarakterer for grunnskolens avgangselever i 2008, viser at det eneste faget gutter har bedre standpunkt karakter i enn jenter, er i kroppsøving. Jentene får i gjennomsnitt bedre standpunkt karakterer enn guttene i alle de andre fagene. Disse kjønnsforskjellene har vedvart så lenge vi har hatt nasjonal karakterstatistikk i Norge, som er fra og med 2002 (Utdanningsdirektoratet 2009).

Også eksamensresultatene viser at jentene i gjennomsnitt får bedre karakterer enn guttene, bortsett fra på skriftlig eksamen i matematikk. Der fikk jentene og guttene den samme gjennomsnittskarakteren, 3,2. På muntlig eksamen i matematikk hadde jentene i gjennomsnitt bedre resultat enn guttene.

Store kjønnsforskjeller

«Selv om jentene går ut av grunnskolen med minst like gode faglige kunnskaper og ferdigheter som guttene i naturfag og matematikk, har de utviklet betydelig lavere motivasjon og selvoppfatning i fagene». Dette skriver seniorforsker Are Turmo ved Universitetet i Oslo og NIFU STEP (Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning) i sin artikkel om selvregulert læring (Turmo 2007).

Tabell 3. Resultater fra de nasjonale prøvene på 5. trinn i grunnskolen. Prosent

	2007		2008		2009	
	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter
Engelsk						
Nivå 1	28,3	26,6	26,3	24,9	24,7	22,6
Nivå 2	45,6	49,5	47,5	50,1	49,5	53,8
Nivå 3	26,0	23,9	26,1	25,0	25,9	23,5
Lesing						
Nivå 1	30,5	22,4	27,6	21,4	30,2	23,0
Nivå 2	48,5	51,7	47,5	50,4	48,5	51,3
Nivå 3	21,0	25,8	24,8	28,2	21,3	25,7
Regning						
Nivå 1	26,0	27,2	24,2	29,4	25,1	29,7
Nivå 2	45,2	49,3	45,6	52,0	44,7	49,1
Nivå 3	28,8	23,5	30,2	18,5	30,2	21,1

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4. Resultater fra de nasjonale prøvene på 8. trinn i grunnskolen. Prosent

	2007		2008		2009	
	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter
Engelsk						
Nivå 1	10,0	6,9	9,6	6,8	11,8	9,2
Nivå 2	20,4	18,6	20,3	19,7	18,9	19,3
Nivå 3	41,1	45,8	41,7	44	38,6	42,4
Nivå 4	20,3	21,4	19,6	21,2	20,2	19,6
Nivå 5	8,2	7,3	8,8	8,3	10,6	9,4
Lesing						
Nivå 1	9,1	5,8	10,0	5,6	9,6	5,7
Nivå 2	19,9	15,0	21,4	17,0	22,4	17,6
Nivå 3	42,4	40,1	37,8	38,7	41,4	40,8
Nivå 4	19,0	23,0	21,3	25,1	18,2	23,5
Nivå 5	9,6	16,1	9,5	13,5	8,5	12,4
Regning						
Nivå 1	7,0	6,3	5,1	6,9	6,3	6,6
Nivå 2	17,8	20,1	17,6	21,0	19,2	21,7
Nivå 3	40,9	45,6	40,9	43,9	38,7	44,2
Nivå 4	21,4	19,3	22,7	20,1	21,1	18,7
Nivå 5	12,9	8,6	13,7	8,0	14,7	8,8

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

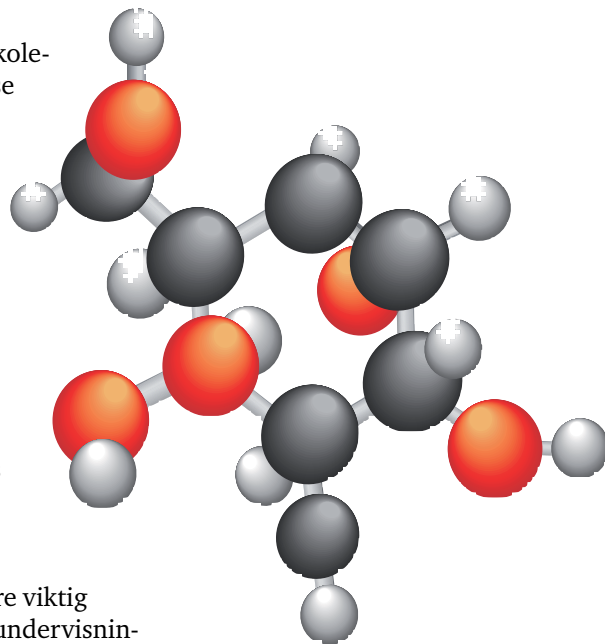
PISA og TIMSS

PISA står for Programme for International Student Assessment og måler 15-åringers faglige kompetanse i lesing, matematikk og naturfag. Den utføres i regi av OECD. TIMSS er en annen internasjonal skoleprøve og er en forkortelse for Trends in International Mathematics and Science Study. Den handler om matematikk og naturfag i skolen.

Resultater fra de internasjonale skoleundersøkelsene PISA og TIMSS (se tekstboks) tyder på at betydelige kjønnsforskjeller i selvoppfatning og motivasjon for realfagene utvikles fra andre halvdel av barnetrinnet til elevene avslutter grunnskolen.

I sin artikkel gir han en oppsummering av hva de siste årenes internasjonale studier kan si oss om norske elevers selvregulerte læring. Dette omhandler elevenes strategi for å lære, deres motivasjon og selvoppfatning.

Ifølge disse resultatene vil det være viktig å studere hva som skjer i realfagsundervisningen i siste halvdel av grunnskolen som kan ha betydning for elevenes motivasjon og selvoppfatning i realfag.

Tradisjonelle valg i videregående

Kjønn spiller en stor rolle i valg av studieprogram på videregående trinn. Ni av ti elever i helse- og sosialfag er jenter, mens i teknikk og industriell produksjon er situasjonen omvendt (se figur 3). På utdanningsprogrammet bygg- og anleggsteknikk er 96 prosent gutter, og på elektrofag er over 94 prosent gutter. Tilsvarende er det 90 prosent jenter på design- og håndverksfag.

Jenter velger i større grad et studieforberedende utdanningsprogram enn gutter. Mens flertallet av jentene, i alt 54 prosent, startet på et studieforberedende utdanningsprogram på videregående trinn 1 (Vg1) i 2008, gjaldt dette bare 44 prosent av guttene.

Strukturen for Vg1 består av tolv utdanningsprogrammer: tre studieforberedende og ni yrkesfaglige (se figur 2). Utdanningsprogrammer for studiespesialisering hadde flest elever, 27 000 Vg1-elever høsten 2008. I alt 56 prosent av disse var jenter. Av de yrkesfaglige utdanningsprogrammene var helse- og sosialfag og teknikk og industriell produksjon de mest populære med henholdsvis 7 500 og 6 700 elever totalt.

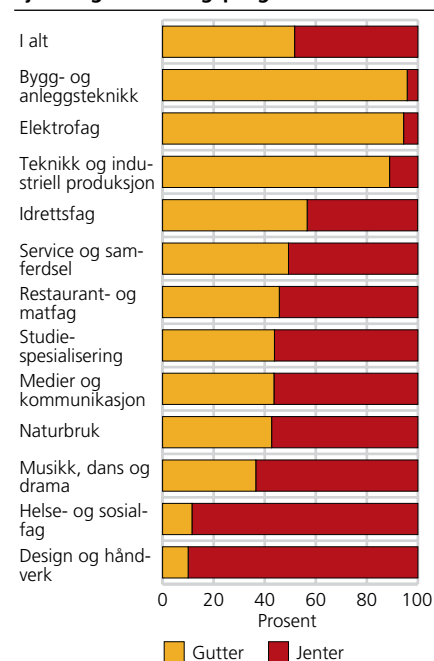
Steffensen og Ziade presenterte i 2009 en kartlegging av karakterer fra grunnskoler og videregående skoler i Norge, «Skoleresultater 2008» (Steffensen og Ziade 2009). De skriver at tallmaterialet i rapporten i stor grad bekrefter de funn som gjort basert på tilsvarende datamateriale fra tidligere år; at jenter i gjennomsnitt får bedre karakterer enn gutter også på videregående skole.

Selv om kvinner har inntatt de fleste fagområder innenfor høyere utdanning, er det ennå fag som bare velges av menn og vice versa. Studentene velger ennå ganske tradisjonelt. Det er flest menn på de såkalte «harde» realfagene. Den tilgjengelige statistikken viser at ut fra oppnådde resultater i skolen, er dette ingen selvfølge. Resultatene fra grunnskolen viser at jentene går ut fra skolen med bedre karakterer enn guttene i alle fag, bortsett fra i kroppsøving. Også på videregående gjør de det bedre. Siden det ikke er kunnskapene det skorter på, er det nærliggende å tro at jenter velger ut fra andre verdier enn guttene.

Som vi har vist, er kvinneandelen blant uteksaminerte kandidater i realfag lavere i Norge enn i mange andre land. Vi har sett at land som for eksempel Hellas, Polen, Italia og Spania har en høyere andel kvinner som uteksamineres i realfag enn Norge. Også for menn er det færre som velger å studere realfag.

Det kan synes som om realfag ikke fenger i like stor grad her til lands. Klarer de som formidler disse fagene å gjøre dem relevante for dagens ungdom? Kanskje trengs det en bedre kartlegging av hvorfor så få velger disse fagene? Er realfagsundervisningen i skolen egnet til å gjøre realfagene interessante også for jenter? Hvorfor er det så store kjønnsforskjeller i motivasjon og selvoppfatning i realfagene? Presenteres fagene på en maskulin måte?

Figur 3. Elever på videregående trinn 1 (Vg1) i videregående opplæring, etter kjønn og utdanningsprogram. Prosent

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

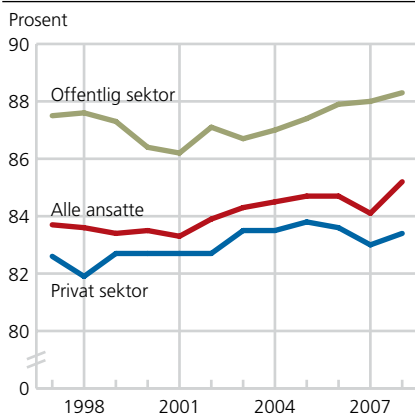
- Kunnskapsdepartementet (2009): *Startingsmelding nr. 44 (2008-2009): Utdanningslinja*.
- Kunnskapsdepartementet (2006): *Et felles løft for realfagene. Strategi for styrking av realfagene 2006-2009. Strategiplan*.
- Nordisk ministerråd (2009): *Nordisk statistisk årbok 2009*.
http://no.wikipedia.org/wiki/Examen_artium
- OECD (2009): Database. <http://stats.oecd.org/>
<http://skoleporten.utdanningsdirektoratet.no/>
- Raabe, Mona (2009): «Hovedtall for utdanning» i *Utdanning 2009 – læringsutbytte og kompetanse*, Statistiske analyser 111, Statistisk sentralbyrå.
- Statistisk sentralbyrå (2009): «Sosial bakgrunn betyr mye for resultatene» <http://www.ssb.no/emner/04/02/nasjprov/>
- Statistisk sentralbyrå (2009): «Sosial bakgrunn slår mest ut i teoretiske fag» <http://www.ssb.no/kargrs/>
- Steffensen og Ziade (2009): *Skoleresultater 2008. En kartlegging av karakterer fra grunnskoler og videregående skoler i Norge*. Rapport 2009/23, Statistisk sentralbyrå.
- Turmo, Are (2009): «Internasjonale elevundersøkelser – trender og fortolkninger» i *Utdanning 2009 – læringsutbytte og kompetanse*, Statistiske analyser 111, Statistisk sentralbyrå.
- Turmo, Are (2007): «Norske skoleelevers selvregulerte læring» i *Utdanning 2007 – muligheter, mål og mestring*, Statistiske analyser 90, Statistisk sentralbyrå.
- Utdanningsdirektoratet (2009): *Utdanningsspeilet 2008. Tall og analyse av grunnpoplæringen i Norge*.

Det «lønner» seg å være mann

Kvinner tjener 85 kroner for hver 100-lapp menn tjener. Slik var det i 2008 og omtrent sånn har det vært siden 1997. En av årsakene til lønnsforskjellene er det kjønnsdelte arbeidsmarkedet vi har i Norge. Kvinner jobber i andre yrker, bransjer og virksomheter enn menn. Det er større lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i privat enn i offentlig sektor. Forskjellene vokser også med høyere utdanningsnivå og med økende alder.

Harald Lunde og
Toril Sandnes

Figur 1. **Kvinner månedslønn som andel av menns lønn blant alle ansatte, og etter sektor. Per 3. kvartal 1997-2008¹. Prosent**

¹ Gjennomsnittlig månedslønn per heltidsekivalent (se tekstboks).
Kilde: Lønnsstatistikk alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

Både kvinner og menn har hatt en jevn lønnsvekst det siste tiåret uten at kvinnene har nærmet seg menns lønnsnivå. I 2008 tjente kvinner 85 kroner i gjennomsnitt for hver 100-lapp menn tjente. I 1997 tjente de i underkant av 84 kroner per 100-lapp (se figur 1).

Hvorfor tjener kvinner mindre enn menn? En av årsakene ligger i at Norge har et kjønnsdelt arbeidsmarked, menn og kvinner velger forskjellige yrker og har forskjellig arbeidstid. Videre opprettholder forhandlingssystemet stabile lønnsrelasjoner mellom kvinner og menn. Lønnsforskjellene vokser også når vi blir foreldre. Mødre mister yrkeserfaring når de er borte fra arbeidsmarkedet i forbindelse med fødsler, og dette bidrar til økte lønnsforskjeller mellom kvinner og menn (Enger og Jullum Hagen 2009).

Mange kvinner jobber deltid

En klart større andel kvinner enn menn jobber deltid, 43 mot 13 prosent av henholdsvis alle kvinnelige og mannlige sysselsatte. Blant kvinnene er det særlig de med flere enn ett barn under 16 år som arbeider deltid. For menn er deltidsarbeid mer vanlig som et tillegg til studier eller mot slutten av arbeidslivet.

Ser vi på gjennomsnittlig månedslønn for deltidsansatte for seg, var kvinners andel av menns lønn langt høyere enn for de heltidsansatte i 2008, henholdsvis 95 prosent mot 87 prosent. Videre i artikkelen omregnes deltidsansattes lønn slik at den kan sammenlignes med lønna til heltidsansatte (se tekstboks om datakilder).

Harald Lunde er samfunnsøkonom og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk. (harald.lunde@ssb.no)

Toril Sandnes er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk. (toril.sandnes@ssb.no)

Datakilder

Månedslønn er hovedbegrepet i lønnsstatistikken. Det omfatter avtalt lønn (grunnlønn), uregelmessige tillegg og bonus. Overtidsgodtgjøring er ikke inkludert i månedslønna.

Statistisk sentralbyrå (SSB) har sammenlignbare tall for lønn for alle ansatte tilbake til 1997. For å kunne sammenligne heltids- og deltidsansattes lønn, omregnes deltidsansattes lønn til *heltidsekvivalenter*. Det vil si at lønn for deltidsansatte er omregnet til det den ville vært hvis de arbeidet heltid. Dette gjøres ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsansatt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med månedslønn for de heltidsansatte slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedslønn for alle ansatte.

Tabell 1. Lønnsforskjeller¹ mellom menn og kvinner i ulike land. 1998-2007. Prosent

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
EU27 medlemsland ²	17	16	16	16	16	15	15	15	18	17
EU25 medlemsland ²	17	16	16	16	16	15	15	15	18	18
Tyskland	22	19	21	21	22	23	23	22	23	23
Danmark	12	14	15	15	18	18	17	18	18	18
Finland	19	19	17	17	20	20	20	20	21	20
Sverige	18	17	18	18	17	16	17	16	17	18
Norge	16	17	17	17	16	16	16	16	16	16

¹ Lønnsforskjellen er gitt som differansen mellom menns lønn og kvinners lønn i prosent av menns lønn.

² Eurostats estimat.

Kilde: Eurostat.

I et europeisk perspektiv

Sammenlignet med andre europeiske land er forskjellen mellom menns og kvinners lønn i Norge (16 prosent) noe mindre enn for EU-gjennomsnittet. Eurostats oversikt viser at lønnsforskjellen mellom kvinner og menn for alle EU-landene sett under ett, var på 17 prosent i 2007 (se tabell 1). I Tyskland tjente kvinnene i snitt 23 prosent mindre enn mennene. I Danmark, Sverige og Finland henholdsvis 18 og 20 prosent mindre. Tall for 2008 er foreløpig ikke tilgjengelig for andre land enn Norge.

Menn tjener 5 500 kroner mer i måneden

Arbeidsmarkedet i Norge er svært kjønnsdelt. Vi snakker om en fordeling langs en horisontal og vertikal akse. Kvinner befinner seg i andre yrker, bransjer og sektorer enn menn (horisontalt). Kvinner og menn har også ulike posisjoner i stillingshierarkiet (vertikalt). Dette gjelder selv om de i utgangspunktet har samme yrke eller befinner seg på samme arbeidsplass.

Kvinner og menn tjente i gjennomsnitt 31 100 og 36 500 kroner i måneden i 2008. Dette utgjør en forskjell på 66 000 kroner i året. Det er stor variasjon fra næring til næring på hvor store lønnsforskjellene er mellom kvinner og menn, men sammenhengen er slående; de næringer som er preget av høy kvinneandel har også et relativt lavt lønnsnivå (se tabell 2).

Tabell 2. Kvinners månedslønn i prosent av menns lønn per 3. kvartal 2008¹, blant alle ansatte, etter næring. Kroner

Næring	Månedslønn			Kvinner i prosent av menns lønn
	I alt	Menn	Kvinner	
Alle ansatte	34 200	36 500	31 100	85,2
Privat sektor	34 700	36 700	30 600	83,4
Av dette:				
Industri	33 700	34 500	30 700	89,0
Varehandel	31 700	34 300	27 600	80,5
Finanstjenester	47 700	57 500	37 500	65,2
Offentlig sektor	33 000	35 800	31 600	88,3
Av dette:				
Stat	35 100	36 800	33 200	90,2
Kommune og fylkeskommune	30 100	32 200	29 500	91,6
Skoleverket	35 000	35 800	34 600	96,6
Helseforetak	35 300	41 200	33 300	80,8

¹ Gjennomsnittlig månedslønn per heltidsekvivalent (se tekstboks).

Kilde: Lønnsstatistikk alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

Lønnsgapet større i privat sektor

I privat sektor har kvinnens andel av menns lønn økt fra 82 prosent i 1997 til 83 prosent i dag. I kroner utgjør dette en gjennomsnittslønn på henholdsvis 36 700 og 30 600 kroner per måned for menn og kvinner i 2008. I offentlig sektor har andelen også holdt seg forholdsvis stabil, fra 87,5 prosent til i overkant av 88 prosent i den samme tiårsperioden. I lønn utgjør dette henholdsvis 35 800 og 31 600 kroner per måned i snitt for menn og kvinner i 2008 (se tabell 2).

Lønnsgapet mellom kvinner og menn er større i privat enn i offentlig sektor. Videre henger utdanning sammen med hvor det er mest lønnsomt å jobbe; høyt utdannede kvinner tjener bedre i privat sektor enn i det offentlige. De tjener mindre enn sine mannlige kolleger, men mer enn kvinner med høy utdanning i det offentlige. Som ufaglært eller fagutdannet har kvinnene i offentlig sektor det bedre lønnsmessig. Dette fordi kvinner tjener bedre i offentlig enn i privat sektor nederst på lønnsstigen (Enger og Jullum Hagen 2009).

Innenfor offentlig sektor er det noe mindre lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i kommunene enn i staten. Slik har det vært siden tusenårsskiftet. På slutten av 1990-tallet var kjønnsforskjellene noe mindre i staten.

Lærere tjener godt – blant offentlig ansatte

Ser vi på lønn i kroner, tjener kvinner relativt godt innenfor skoleverket med 34 600 kroner i måneden i gjennomsnitt før skatt. Det er også her lønnsforskjellen mellom kjønnene er minst.

Det er flere årsaker til dette. Tariffsystemet er en viktig faktor, men også at skoleverket nok har mer ensartete arbeidsoppgaver sammenlignet med andre næringer. Mennene tjener i gjennomsnitt 35 800 kroner. Det vil si at kvinner tjener nesten 97 prosent av menns lønn innenfor skoleverket.

Store forskjeller i finansnæringen

Privat sektor har totalt sett en større lønnsbredning innenfor ulike næringer enn det som er tilfelle i offentlig sektor. Størst relativ lønnsforskjell finner vi i finansnæringen, som omfatter bank og forsikringsvirksomhet. Menn tjente

her i gjennomsnitt 57 500 kroner i måneden i 2008, det vil si hele 20 000 kroner mer enn hva kvinnene tjente i snitt.

For denne næringen har forskjellene økt – i 1997 tjente kvinner innenfor finansnæringen rundt 73 prosent av det menn tjente per måned, mens den andelen var nede i 65 prosent i 2008. Noe av nedgangen skyldes økte bonusutbetalinger som i stor grad har tilfalt mannsdominerte yrkesgrupper, blant annet administrative ledere og meklere.

Innenfor kontor- og kundeserviceyrker, som er kjennetegnet av et forholdsvis lavt lønnsnivå, er det tilnærmet ingen forskjell i lønnsnivået mellom kvinner og menn (se figur 2). Kvinner tjente 98,8 prosent av det menn gjorde i disse yrkesgruppene i 2008. Andre yrker i privat sektor med et relativt lavt lønnsnivå er salg og serviceyrker. Her tjente kvinner 86,4 prosent av menns lønn i 2008.

Få kvinner i lederstolen i private bedrifter

Den relative lønnsforskjellen mellom kvinner og menn i privat sektor er størst i yrkesgruppene med høyest lønnsnivå, det vil si i lederyrker, akademiske yrker og høgskoleyrker.

Ikke bare er det få kvinner i lederstolene rundt omkring i privat sektor (23 prosent), men de kvinnene som er ledere, tjener betydelig mindre enn sine mannlige lederkolleger. I 2008 tjente kvinnelige ledere 78 kroner for hver 100-lapp de mannlige lederne tjente (se figur 2). Deler vi stillingene inn i administrerende direktører og ledere i små bedrifter, tjente kvinnene enda mindre, henholdsvis 73 og 75 kroner for hver 100-lapp mennene tjente.

Kjønnsforskjeller i lederlønn varierer ut i fra hvilken næring vi ser nærmere på. Finansnæringen er et eksempel på en næring der det relativt sett er stor forskjell på månedslønna for kvinnelige og mannlige ledere, både i kroner og prosent.

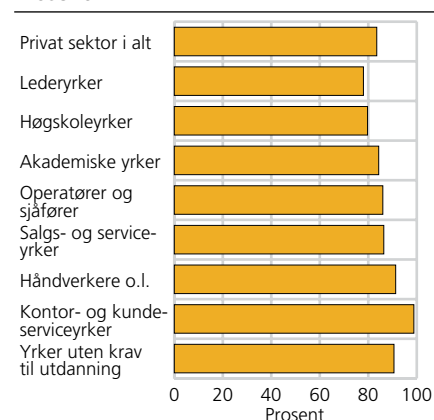
Jo høyere utdanning, desto større lønns-gap

Flere kvinner enn menn tar høyere utdanning. Men i valg av fag velger både kvinner og menn svært tradisjonelt. Flertallet av kvinnene velger humanistiske fag, lærerutdanning og helse- og sosialfag, mens menn velger økonomi og tekniske fag.

Noe overraskende, kanskje, finner vi at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn vokser med utdanningsnivå. Lønnsforskjellene er størst blant dem med kort høyere utdanning (til og med fire år). Her tjente kvinnene 79 prosent av menns lønn i 2008 (se figur 3). Dette har sammenheng med at menn og kvinner befinner seg i svært forskjellige yrker og næringer i offentlig og privat sektor, som betaler ulikt for høyere utdanning. Mens mennene i stor grad arbeider i det private næringsliv som ingeniører og teknikere eller som salgsrepresentanter, arbeider kvinnene oftere i offentlig sektor som førskole- og grunnskolelærere eller som sykepleiere.

Blant ansatte med grunnskole som høyeste utdanningsnivå tjente kvinner i gjennomsnitt 89 prosent av menns lønn. Den tilsvarende andelen blant dem med høyere utdanning fra universitet eller høgskole (fire år og lengre) var om lag 81 prosent i 2008 (se figur 3).

Figur 2. **Kvinnens månedslønn i prosent av menns lønn per 3. kvartal 2008¹ blant ansatte i privat sektor, etter yrkesgruppe. Prosent**

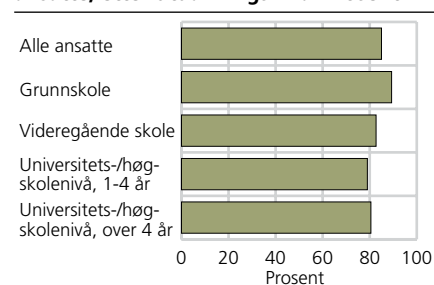

¹ Gjennomsnittlig månedslønn per heltidsekivalent (se tekstboks).

Kilde: Lønnsstatistikk alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. **Kvinnens månedslønn i prosent av menns lønn per 3. kvartal 2008¹ blant ansatte, etter utdanningsnivå. Prosent**

¹ Gjennomsnittlig månedslønn per heltidsekivalent (se tekstboks).

Kilde: Lønnsstatistikk alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

Minst ulikt blant de yngre

Både for kvinner og menn øker lønna med alderen – inntil om lag 45 år. Denne «alderseffekten» (som er et resultat av ansiennitet og utdanning) er imidlertid langt større for menn enn for kvinner. Dermed øker også lønnsgapet. I aldersgruppene opp til 29 år var kvinners andel av menns lønn om lag 93 prosent i 2008, mens den tilsvarende andelen i aldersgruppene 55-59 år var på rundt 80 prosent (se figur 4). Aldersgruppa 35-39 år er antallsmessig den største, og her tjente kvinner snaut 86 prosent av menns lønn.

Barth og Schøne (2006) har sett nærmere på om lønnsforskjellene mellom kvinner og menn skyldes generasjon eller livsløp og karriere. De tar utgangspunkt i to tolkninger av at lønnsgapet øker med alder. Den ene tolkningen er at med økende likestilling, utdanning og yrkesaktivitet blant kvinner, er lønnsforskjellene mellom kvinner og menn på vei til å forsvinne. Ettersom nye generasjoner velutdannede kvinner kommer ut i arbeidslivet, vil lønnsforskjellene bli mindre. En annen tolkning er at når lønnsgapet øker med alderen, så er det et uttrykk for at kvinner og menn har forskjellige karriereløp.

Dersom det er generasjonseffekter som gjør seg gjeldende, så er det positivt i et likestillingsperspektiv. Men dersom det er et livsløpsfenomen, må vi forvente at også dagens unge generasjoner kvinner vil komme dårligere ut når de blir eldre.

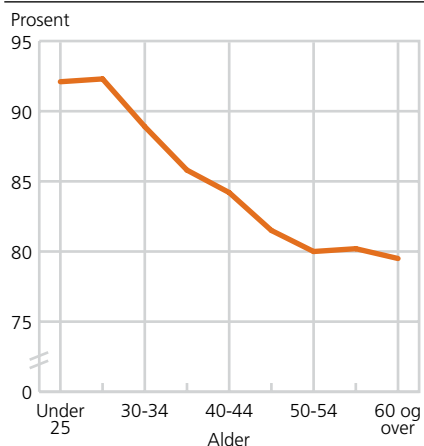
Resultater fra studien til Barth og Schøne viser at det er et livsløpsfenomen – ulik lønnsvekst gjennom karrieren er hovedforklaringen (Barth og Schøne 2006). Lønnsgapet mellom kvinner og menn er med andre ord noe som utvikler seg under livsløpet, og er ikke på vei til å forsvinne «av seg selv» i takt med økende likestilling på andre områder. Lønna stiger raskere for menn enn for kvinner i løpet av karrieren.

Likelønnsnett på tre milliarder

Likelønnskommissjonen la i 2008 frem sin rapport NOU 2008:6 *Kjønn og lønn* med konkrete tiltak for å få bukt med lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Et av tiltakene var å få til en tredeling av fødselspermisjonen, ettersom lønnsforskjellene mellom kvinner og menn blir større i småbarnsfasen. Kvinners lange fødselspermisjoner fører til at mødre sakker akterut lønnsmessig sammenlignet med fedrene.

Videre påpeker Likelønnskommissjonen at det opprettholdes såkalte stabile lønnsrelasjoner mellom kvinner og menn når det forhandles om lønn på jobben. Derfor er det ikke nok at kvinner har lik lønnsutvikling som menn. Kvinnene må i tillegg få større lønnstillegg enn menn hvis lønnsforskjellen på 15 prosent skal reduseres (Enger og Jullum Hagen 2009). Et annet forslag fra Likelønnskommissjonen er derfor å sette av en egen likelønnsnett på 3 milliarder kroner til kvinnedominerte yrker i offentlig sektor.

Figur 4. **Kvinneres månedslønn i prosent av menns lønn per 3. kvartal 2008¹ blant ansatte, etter aldersgrupper. Prosent**

¹ Gjennomsnittlig månedslønn per heltidsekvivalent (se tekstboks).
Kilde: Lønnsstatistikk alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Barth E. og P Schøne (2006): Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn over livsløpet. Kohort eller karriere? I *Søkelys på arbeidsmarkedet 2/2006*, Institutt for Samfunnsforskning, Oslo.

Enger A., og K. Jullum Hagen (2009): *Den lille forskjellen, Om likestilling og likelønn i Norge*.

NOU (2008): *Kjønn og lønn. Fakta, analyser og virkemidler for likelønn 2008:6*.

«Helsearbeidere» – tøffe kvinner i deltid-jobber

I dag jobber hver tredje sysselsatte kvinne innenfor helse- og sosialtjenester. Disse 426 000 kvinnene utgjør 82 prosent av alle sysselsatte i næringen. Halvparten av kvinnene jobber deltid. De er mer utsatt for helseplager på grunn av jobben enn andre yrkesaktive kvinner, og de har ofte et tøffere arbeidsmiljø. Samtidig vil andel eldre i befolkningen i framtiden øke, og det vil skape behov for utbygging av helse- og omsorgstjenester.

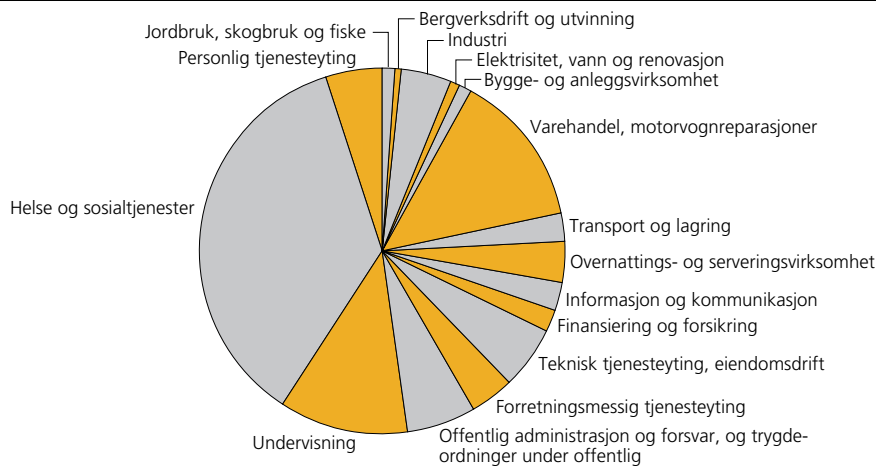
Hvem er dagens helse- og omsorgsarbeidere? Flere eldre og bedre standard på helse- og omsorgstjenester vil kreve at en større andel av framtidens ungdomskull velger denne typen utdanning (Bjørnstad med flere 2009). Dette gjør det interessant å se nærmere på dem som jobber i denne næringen i dag, og hvordan arbeidsforholdene i Norges framtidige vekstnæring er. Levekårsundersøkelsen 2006, der arbeidsmiljø er tema, gjør det mulig å studere ulike sider ved arbeidsmiljøet i detalj, og er hovedkilden i denne artikkelen.

I alt 518 000 personer jobber i næringen helse- og sosialtjenester. Av disse er 428 000 kvinner, viser tall fra Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) 2009. Helse- og sosialtjenester er altså dominert av kvinner, og 35 prosent av *alle* kvinner i det norske arbeidslivet jobber i denne næringen (se figur 1). I denne artikkelen ser vi nærmere på kvinner i utvalgte yrkesgrupper innenfor næringen helse- og sosialtjenester. Vi tar altså ikke menn med når vi bruker betegnelsen *helsearbeidere* i artikkelen.

Like mange på deltid som heltid

Ifølge Arbeidskraftundersøkelsen (2009) jobber halvparten av kvinnene i helse- og sosialtjenester deltid; tre av ti jobber lang deltid og nær to av ti jobber kort deltid. Resten har heltidsarbeid. Hvis vi sammenligner med alle yrkesaktive kvinner, har nær seks av ti en heltidsjobb. Andelen som jobber

Figur 1. Sysselsatte kvinner, etter næring, 2009

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

Elisabeth Rønning

Elisabeth Rønning er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk. (elisabeth.ronning@ssb.no)

Datakilder

Levekårsundersøkelsen (LKU) er en årlig tverrsnittundersøkelse, gjennomført med jevne mellomrom fra 1973. Fra 1996 har den blitt gjennomført årlig med varierende tema som gjentas hvert tredje år. Utvalget har vært på 5 000 personer.

SSB har kartlagt den norske befolknings arbeidsmiljø først i arbeidsmiljøundersøkelsene fra 1989 og 1993 og så gjennom levekårsundersøkelsene fra 1996. 2006 er siste år vi har data fra. Nye data vil foreligge våren 2010.

I 2006 ble 19 000 personer trukket ut til å delta i undersøkelsen. 12 550 personer svarte, det vil si 67 prosent. Av disse var nær 10 000 personer sysselsatte. For mer informasjon se: http://www.ssb.no/emner/06/02/notat_200747/notat_200747.pdf (Dalsgaard-Rørvik 2007)

deltid, er med andre ord høyere innenfor den kvinnedominerte næringen helse- og sosialtjenester.

Deltidsarbeid kan forklares på mange måter, men er blant annet et kjennetegn ved deler av arbeidslivet der virksomheter i større grad er organisert rundt korte arbeidsøkter og etterspør arbeidstakere som er villige til å jobbe deltid, ofte også utenom ordinær arbeidstid. Arbeidet fordeles på flere ansatte enn i sektorer hvor heltidsarbeid er normen (Kjeldstad og Nymoene 2004). Som næring er helse- og sosialtjenester preget av ulike arbeidstidsordninger, fra vanlig dagarbeid til turnus, kvelds- og nattarbeid. Her finner vi dem som jobber på sykehus, syke- og aldershjem og i hjemmesykepleien – der arbeidsopp-gaver må utføres døgnet rundt.

Fordi åtte av ti som jobber i denne næringen er kvinner, og dette er en næring som sysselsetter hver tredje sysselsatte kvinne, er det spesielt interessant å se nærmere på arbeidsforholdene til disse kvinnene. Ved hjelp av data fra Levekårsundersøkelsen 2006 (se tekstboks) har vi valgt ut kvinnene i de største yrkesgruppene, det vil si leger, sykepleiere, hjelpepleiere, vernepleiere, renholdere med mer. Vi kaller dem her helsearbeidere (se tekstboks). I vårt datamateriale utgjør de vi har valgt ut, 77 prosent av alle sysselsatte i helse- og sosialtjenester.

De fleste er yrkesutdannet

Aldersmessig skiller ikke helsearbeiderne seg ut fra kvinner sysselsatt i andre næringer og yrker. Data fra levekårsundersøkelsen viser at hovedvekten av de sysselsatte er i aldersgruppen 25-44 år, de utgjør 47 prosent. I alt 42 prosent er 45-66 år, og 11 prosent er 18-24 år gamle, omtrent som blant sysselsatte kvinner generelt.

Helsearbeiderne har ulike yrker med ulike krav til utdanning. Dette gjenspeiler seg i variasjonene i utdanningsnivå. Mens under en av ti helsearbeidere har utdanning på grunnskolenivå, har nær seks av ti gjennomført videregående skolenivå (se figur 2). I overkant av tre av ti har utdanning fra universitet eller høgskole. Hvis vi sammenligner med sysselsatte kvinner generelt, finner vi noen flere helsearbeidere med utdanning fra videregående skole og noen færre fra universitets- og høgskolenivå. I denne næringen finner vi nok de fleste yrkesfagutdannede kvinnene innenfor pleie- og omsorgsfag, en yrkesgruppe det blir stadig mer behov for.

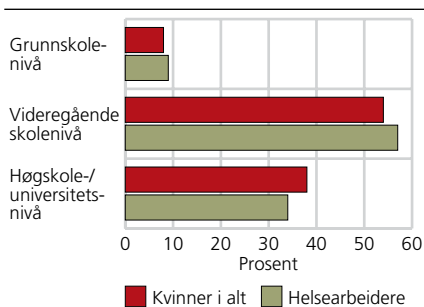
Uutnyttet potensial?

Som tidligere påpekt jobber mange deltid i denne næringen. Når vi bare ser på kvinner og i tillegg tar ut dem vi kaller helsearbeidere, blir dette enda tydeligere. Bare en av tre kvinner jobber heltid, altså 37 timer eller mer per uke. Halvparten av kvinnene jobber mellom 20 og 36 timer per uke (lang deltid) mens nær to av ti jobber 1-19 timer per uke (kort deltid).

At helse- og sosialtjenester er en næring som i stor grad bruker deltid som arbeidsform, blir tydelig når vi sammenligner med sysselsatte kvinner generelt, der over halvparten jobber heltid, en av tre jobber lang deltid, mens en av seks jobber kort deltid, ifølge tall fra Levekårsundersøkelsen 2006 (se figur 3).

Kjeldstad og Kitterød (2009) påpeker i sin artikkel at de fleste kvinner er fornøyde med arbeidstiden sin, men kvinner som jobber deltid, sykepleiere og skift-/turnusansatte generelt er grupper som i større grad ønsker seg lengre arbeidstid. Lohne og Næsheim (2003) fant også at andelen undersysselsatte,

Figur 2. **Utdanningsnivå for helsearbeidere (kvinner) og sysselsatte kvinner i alt. 2006. Prosent**

Kilde: Levekårsundersøkelsen, arbeidsmiljø, 2006, Statistisk sentralbyrå.

det vil si de som ønsker seg en lengre arbeidstid, var over gjennomsnittet i næringen helse- og sosial. Her er det altså et sysselsetningspotensial som ikke blir brukt godt nok per i dag.

Skift og turnus preger hverdagen for de fleste

Arbeidstidsordning sier noe om når på døgnet man jobber. Innenfor helse- og sosialsektoren er det naturlig med en høy andel skift- og turnusarbeid. Et sykehus eller aldershjem stenger ikke om natten, det er nødvendig med bemanning døgnet rundt.

Ikke mer enn i overkant av fire av ti av helsearbeiderne har vanlig dagarbeid (se figur 4), omtrent like mange jobber skift/turnus, mens de resterende har andre typer ordninger. Til sammenligning viser våre tall at nær sju av ti av alle sysselsatte kvinner har vanlig dagarbeid og i underkant av to av ti skift/turnus.

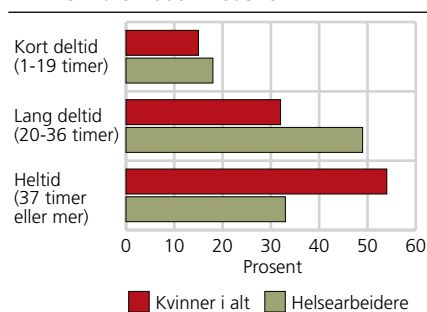
I tillegg til mye skift- og turnusarbeid samt utstrakt bruk av deltid, er det også andre rammer rundt arbeidsforholdene til helsearbeiderne som skiller seg noe fra arbeidsforholdene til sysselsatte kvinner generelt. 80 prosent av helsearbeiderne har fast ansettelse og hele 95 prosent har skriftlig ansettelseskontrakt. 85 prosent av alle sysselsatte kvinner er fast ansatt, 91 prosent har skriftlig ansettelseskontrakt.

Selv om andelen med fast ansettelse er høy blant helsearbeiderne, er den noe lavere enn blant kvinner generelt. Nesten alle har imidlertid en skriftlig ansettelseskontrakt.

Opplever jobben som trygg

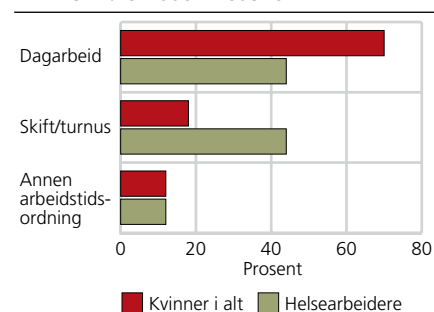
I overkant av åtte av ti av helsearbeiderne jobber i kommunal, fylkeskommunal eller statlig virksomhet – mot nær halvparten blant alle kvinner. Til tross for at svært mange helsearbeidere jobber deltid, og noen flere i denne gruppen er midlertidig ansatt enn yrkesaktive kvinner generelt, opplever

Figur 3. Heltids- og deltidsarbeid for helsearbeidere (kvinner) og sysselsatte kvinner i alt. 2006. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen, arbeidsmiljø, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Arbeidstidsordning for helsearbeidere (kvinner) og sysselsatte kvinner i alt. 2006. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen, arbeidsmiljø, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Definisjon av helsearbeidere (kvinner)

I denne artikkelen har vi definert helsearbeidere som sysselsatte kvinner i næringen helse- og sosialtjenester og som jobber i en av følgende yrker:

Yrkesgruppe 1:

Biologiske og medisinske yrker med flere (for eksempel leger, spesialsykepleiere og jordmødre)

Yrkesgruppe 2:

Yrker innenfor biologi og helsevesen som krever 1-3 års høgskoleutdanning (for eksempel sykepleiere, vernepleiere, bioingeniører, fysioterapeuter og ergoterapeuter)

Yrkesgruppe 3:

Yrker innenfor personlig tjenesteyting og sikkerhet (for eksempel omsorgsarbeidere, hjelpepleiere, hjemmehjelpere, legesekretærer og kokker)

Yrkesgruppe 4:

Hjelpearbeidere innenfor tjenesteyting (for eksempel rengjøringspersonale og kjøkkenassistenter)

Næring ble i Levekårsundersøkelsen 2006 kodet etter gammel standard for næringsgruppering (NOS C 182).

I Levekårsundersøkelsen 2006 består gruppen helsearbeidere av totalt 1 287 kvinner.

helsearbeiderne jobben sin som trygg. Så mange som 86 prosent svarer at de ikke står i fare for å miste jobben på grunn av nedlegging, innskrenkning eller andre forhold. Dette er på linje med kvinner generelt.

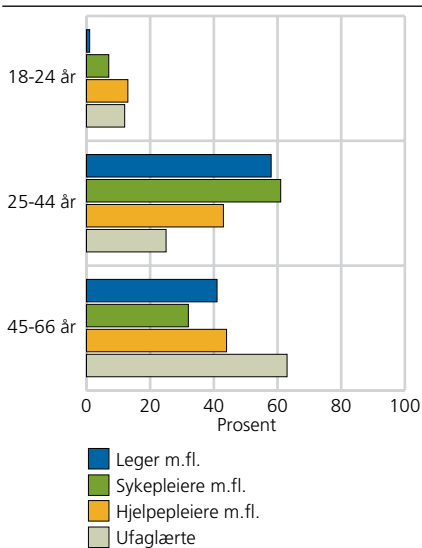
Helsearbeiderne er også i stor grad fornøyde med jobben sin. Ni av ti svarer at de alt i alt er svært eller ganske fornøyd med jobben sin. Likevel sier en av tre at de søker, eller regner med å søke, jobb på en annen arbeidsplass i løpet av de neste par årene, mens to av tre sier at de ikke kommer til å søke ny jobb. Dette er omtrent på nivå med kvinner generelt.

Store forskjeller etter utdanning og stilling

Det er viktig å være klar over at selv om disse kvinnene alle er helsearbeidere og jobber innenfor samme næring, er det store forskjeller mellom de ulike yrkesgruppene (se tekstboks). Yrkesgruppe 1 består av leger, spesialsykepleiere og jordmødre, heretter kalt leger med flere. Yrkesgruppe 2 består av sykepleiere, vernepleiere, bioingeniører, fysioterapeuter og ergoterapeuter, heretter kalt sykepleiere med flere. Yrkesgruppe 3 består av blant annet omsorgsarbeidere, hjelpepleiere, hjemmehjelpere, legesekretærer og kokker. Disse blir videre i artikkelen omtalt som hjelpepleiere med flere mens vi bruker samlebetegnelsen ufaglærte om yrkesgruppe 4.

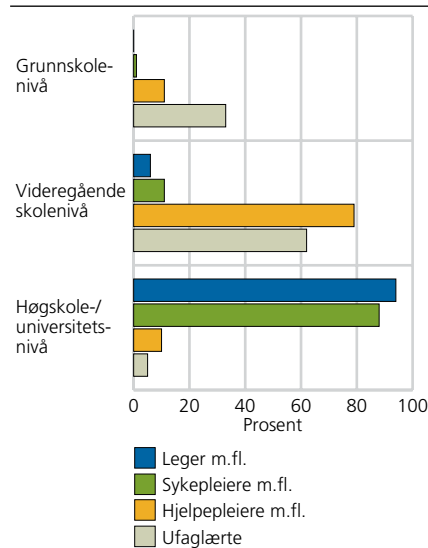
Gruppene er svært forskjellig sammensatt når det gjelder alder (se figur 5), og naturlig nok utdanningsnivå (se figur 6). De ufaglærte har i liten grad utdanning ut over videregående skolenivå. Noen av de ufaglærte er unge, 18 til 24 år, men de fleste er i alderen 45 til 66 år. Hjelpepleierne med flere domineres av kvinner med utdanning på videregående skolenivå, og de fleste er i alderen 25 til 66 år. Sykepleiere og leger med flere har høy utdanning og er gjerne mellom 25 og 44 år. Det er også store forskjeller innad blant helsearbeiderne når det gjelder grad av deltidsarbeid, og andel som jobber deltid, synker med økt utdanningsnivå (Lohne og Næsheim 2003).

Figur 5. Kvinnelige helsearbeidere, andel innenfor yrkesgruppene, etter alder. 2006. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen, arbeidsmiljø, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Kvinnelige helsearbeidere, andel innenfor yrkesgruppene, etter utdanning. 2006. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen, arbeidsmiljø, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Andre forhold, som hvorvidt man er fast ansatt eller har skriftlig ansettelseskontrakt eller ikke, er nok mer regulert av selve næringen enn av yrket. For disse forholdene er det små forskjeller. Men de ufaglærte opplever at de i noe større grad står i fare for å miste jobben. Til tross for at disse yrkesgruppene befinner seg på samme arbeidsplass, vil arbeidsmiljøet kunne oppleves forskjellig. Noen yrkesgrupper har særskilte arbeidsmiljøutfordringer å hankses med.

Mye bevegelse, mange tunge løft

Statistisk sentralbyrå har gjennom en årrekke spurt om fysiske og ergonomiske belastninger og kjemiske forhold på arbeidsplassen i sine levekårsundersøkelser. Fysiske, ergonomiske og kjemiske arbeidsmiljøforhold betyr mye for kvaliteten

på arbeidsmiljøet, og noen yrker og arbeidsplasser er mer utsatt for disse faktorene enn andre.

Helsearbeidernes arbeidsforhold kjennetegnes av fysiske belastninger på linje med andre sysselsatte kvinner, men de har et mye større innslag av kjemiske og ergonomiske belastninger. Mens 6 prosent av andre kvinner oppgir at de er utsatt for hudirriterende stoffer mesteparten av arbeidstiden, oppgir 19 prosent av helsearbeiderne det samme. Over halvparten av helsearbeiderne får vann på huden flere ganger i timen mot 15 prosent blant andre sysselsatte kvinner.

Leger mindre fysisk utsatt

Helsearbeiderne jobber mye stående eller gående, med mye bøy og tøy og løft i ubekvemme stillinger (se tabell 1). Det løftes også tungt. Leger med fleres arbeidshverdag skiller seg i minst grad fra andre sysselsatte kvinners hverdag mens vi ser at sykepleiere med flere, hjelpepleiere med flere og ufaglærte utsettes for mange tunge tak. Helsearbeidernes jobbhverdag er også preget av større risiko for arbeidsulykker, belastningsskader og andre helseplager.

Helseplager på grunn av jobben

Muskel- og skjelettplager og psykiske plager er utbredt i hele befolkningen. Blant kvinner utgjør diagnosen muskel- og skjelettlidelser 34 prosent av det legemeldte sykefraværet. Psykiske lidelser ligger bak 15 prosent av sykefraværet (NAV 2008). Dette viser at disse plagene kan være vesentlige og få konsekvenser for jobbsituasjonen.

Sykdommer, symptomer og plager kan ha sammenheng med arbeidet, og vi bruker da begrepet arbeidsrelatert. Hva som skyldes forholdene på jobben, kan defineres på ulike måter. I levekårsundersøkelsen spør vi om ulike helseplager hos intervjupersonene og deretter om plagene skyldes forhold i nåværende eller tidligere jobb.

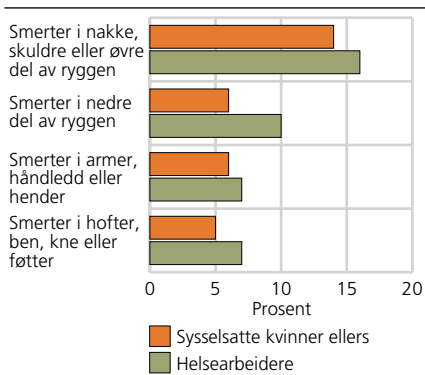

Tabell 1. Andel helsearbeidere i alt (kvinner), ulike typer kvinnelige helsearbeidere og sysselsatte kvinner ellers, etter ergonomiske arbeidsforhold og risiko. 2006. Prosent

	Helsearbeidere					Andre sysselsatte kvinner
	Totalt	Leger m.fl.	Sykepleiere m.fl.	Hjelpepleiere m.fl.	Ufaglærte	
Ergonomiske arbeidsforhold						
Sitter på huk/står på kne	12	2	6	15	26	4
Står eller går	81	52	80	85	100	51
Må løfte i ubekvemme stillinger	13	8	8	15	13	5
Arbeider med hendene løftet	6	4	8	7	2	7
Arbeider i framoverbøyd stilling uten støtte	6	4	4	7	6	4
Arbeider med gjentatte eller ensidige bevegelser	22	29	15	21	53	45
Må løfte minst 20 kg 5 eller flere ganger daglig	18	12	21	19	6	3
Må løfte minst 10 kg 5 eller flere ganger daglig	25	14	22	28	8	9
Risiko						
Stor risiko for arbeidsulykker	8	5	6	10	-	2
Stor risiko for belastningsskader	38	30	33	41	34	20
Stor risiko for andre helseplager	10	12	10	10	5	5
Kan sette eget eller andres liv i fare ved feil	43	67	59	35	11	18

Kilde: Levekårsundersøkelsen, arbeidsmiljø, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. Andel med arbeidsrelaterte helseplager blant helsearbeidere (kvinner) og andre sysselsatte kvinner. 2006. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen, arbeidsmiljø, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Muskel- og skjelettlidelsene vi ser i sykefraværstatistikken, ser vi også igjen i de egenrapporterte helseplagene, der dette er den arbeidsrelaterte helseplagen flest sysselsatte kvinner oppgir. Det er spesielt smerter i nakke, skuldre og øvre del av ryggen som er utbredt. Blant helsearbeiderne oppgir 16 prosent at de har slike smerter som helt eller delvis skyldes jobb, mot 14 prosent blant andre sysselsatte kvinner (se figur 7). Dernest kommer smerter i nedre del av ryggen, i armer, håndledd eller hender og hofter, ben, kne eller føtter. Dette er noe mer utbredt blant helsearbeidere enn blant andre sysselsatte kvinner.

Vi ser videre at det er store forskjeller innad i gruppen helsearbeidere (se figur 8). Hjelpepleiere med flere og ufaglærte oppgir i større grad jobbrelaterte helseplager enn de andre yrkesgruppene blant helsearbeiderne. Det er også disse yrkesgruppene som har flest tunge løft og andre tøffe ergonomiske arbeidsforhold.

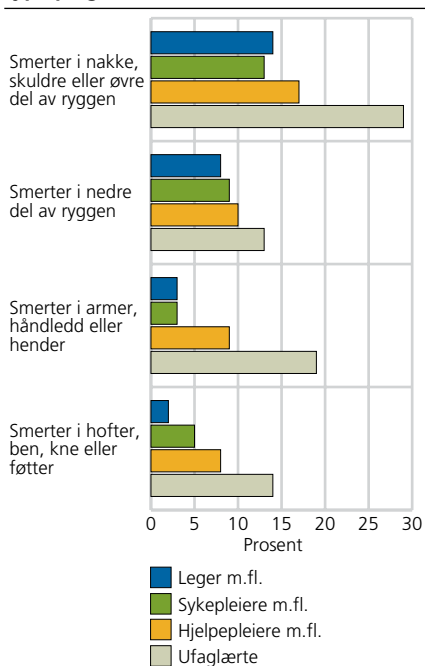
Er utmattet og sover dårlig

Jobben kan også ha andre ettervirkninger som kan være belastende. Nær fire av ti helsearbeidere føler seg fysisk utmattet når de kommer hjem fra arbeid mot i overkant en av tre blant alle yrkesaktive kvinner. En av ti helsearbeidere har vansker med å sove fordi de tenker på jobben. Dette er noen færre enn blant andre sysselsatte kvinner. Imidlertid skiller gruppen leger med flere seg ut her, der hele to av ti har vansker med å sove på grunn av jobben. Helsearbeidere har altså både fysiske og psykiske belastninger knyttet til arbeidet sitt.

Flere sykmeldt enn blant kvinner ellers

Vi ser altså at en del vanlige helseplager er noe mer utbredt blant helsearbeidere enn blant andre sysselsatte kvinner. Hvordan ser så sykefraværet ut for helsearbeiderne? SSBs statistikk over legemeldt sykefravær viste i 4. kvartal 2006 at det legemeldte sykefraværet for kvinner var på 8,8 prosent i næringen helse- og sosialtjenester mot 7,4 prosent blant alle kvinner samme år, altså noe høyere.

Figur 8. Andel med arbeidsrelaterte helseplager blant kvinnelige helsearbeidere, etter yrkesgrupper og type plager. 2006. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen, arbeidsmiljø, 2006, Statistisk sentralbyrå.

I levekårsundersøkelsen spør vi om langvarig sykefravær, som er sykefravær på mer enn 14 dager i løpet av siste år. Nær tre av ti helsearbeidere har hatt langvarig sykefravær. Blant andre sysselsatte kvinner har to av ti hatt et slikt sykefravær. Det langvarige sykefraværet varierer innad i gruppen helsearbeidere. Færre enn to av ti blant leger med flere har hatt langvarig sykefravær det siste året, mot nær tre av ti av hjelpepleiere med flere og over fire av ti av de ufaglærte.

Høyt tempo verst for legene

Krav man blir stilt overfor i jobben, er sentrale for hvor godt man opplever arbeidsmiljøet sitt. De kan ha betydning for hvor tilfredse og produktive vi er, og de kan også påvirke vår helse. Vi kan skille mellom såkalte kvantitative og kvalitative krav. Høyt arbeidstempo og opplevelsen av å ha for stor arbeidsmengde er eksempler på *kvantitative* krav. *Kvalitative* krav kan dreie seg om hvorvidt jobben er for vanskelig, eller om den er følelsesmessig belastende.

Kontroll eller mulighet til å bestemme over viktige forhold i egen arbeidssituasjon kan gi det handlingsrommet som er nødvendig for å mestre en ellers belastende situasjon. Mulighet til selvbestemmelse, innflytelse og faglig ansvar er viktige elementer i arbeidsmiljøloven.

Helsearbeidere oppgir i større grad enn andre sysselsatte kvinner at de daglig må jobbe i et høyt tempo, og at de ikke har tid til å utføre arbeidet sitt skikkelig (se figur 9). Jobben deres krever også mye ansikt til ansikt-kontakt med klienter, og de må også forholde seg til sterke følelser hos klienter. Dette gjelder alle yrkesgruppene, men i mindre grad de ufaglærte. Mens arbeidstempoet er det mest utfordrende for gruppen leger med flere, der hele seks av ti svarte at de må jobbe i et høyt tempo daglig, sliter sykepleiere med flere, hjelpepleiere med flere og ufaglærte mer med å få tid til å utføre arbeidet skikkelig.

I tillegg finner vi at helsearbeidere generelt har lavere grad av selvbestemmelse over ulike forhold knyttet til jobben enn andre kvinner i yrkeslivet (se figur 10). Dette gjelder både for gruppen leger med flere og sykepleiere og hjelpepleiere med flere. Imidlertid kan leger med flere i større grad enn de andre yrkesgruppene bestemme hvordan de skal utføre arbeidet sitt. De kan i noe større grad påvirke beslutninger som er viktige for arbeidet deres, noe som gjør dem bedre rustet til å takle de utfordringene de møter.

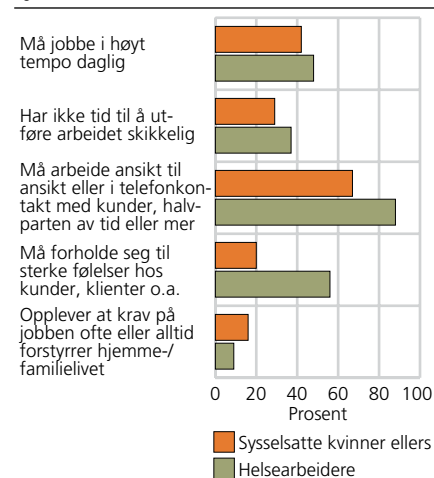
Fire av ti leger opplever dårlige forhold

I tillegg til krav og kontroll på jobben er sosiale relasjoner viktige momenter i arbeidstakeres arbeidsmiljø. I levekårsundersøkelsen spør vi om man ofte, av og til eller aldri opplever dårlig forhold mellom ansatte og ledelsen eller dårlig forhold mellom ansatte. Vi finner ikke forskjeller mellom helsearbeiderne generelt og andre sysselsatte kvinner, men det er store forskjeller mellom de ulike yrkesgruppene blant helsearbeiderne.

Det er gruppen leger med flere som i størst grad opplever dårlig forhold mellom ansatte og ledelsen. Nær halvparten av legene svarer at de ofte eller av og til opplever dårlig forhold mellom ansatte og ledelsen mot fire av ti når vi ser alle helsearbeiderne under ett.

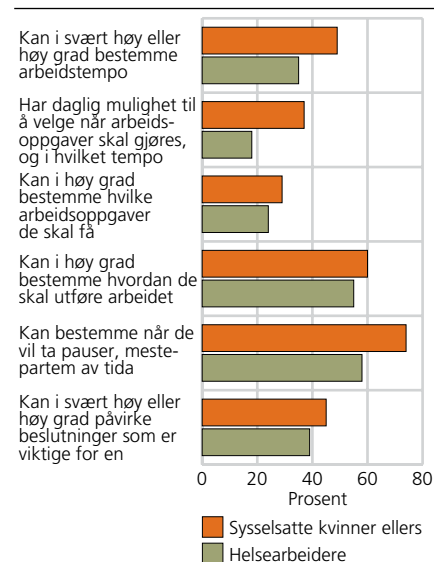
Vi ser det samme i svarene om dårlig forhold mellom ansatte. 35 prosent av helsearbeiderne, mot 29 prosent blant sysselsatte kvinner ellers, svarer at dette opplever de ofte eller av og til. Blant legene svarer fire av ti at de opplever dette ofte eller av og til.

Figur 9. Andel med ulike typer jobbkrav, blant kvinnelige helsearbeidere og andre sysselsatte kvinner. 2006. Prosent

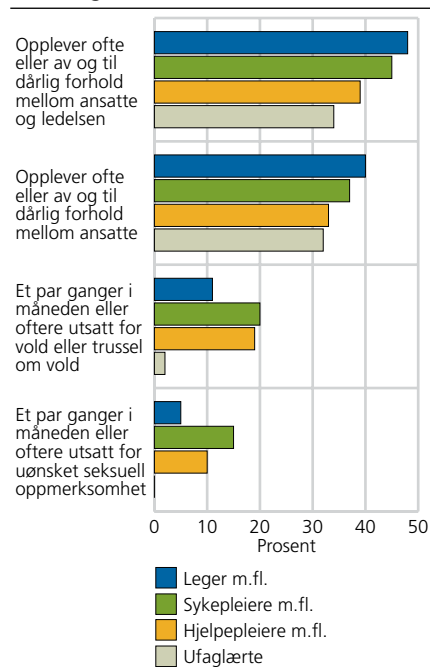
Kilde: Levekårsundersøkelsen, arbeidsmiljø, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Figur 10. Andel blant kvinnelige helsearbeidere og andre sysselsatte kvinner, etter selvbestemmelse i jobben. 2006. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen, arbeidsmiljø, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Figur 11. Utsatthet for dårlige forhold, vold og trakassering blant ulike typer kvinnelige helsearbeidere. 2006. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen, arbeidsmiljø, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Trakassering mer utbredt blant helsearbeidere

Det mest ekstreme utslaget av dårlige forhold på jobben er vold og trakassering. Ifølge arbeidsmiljøloven skal ikke arbeidstakere utsettes for trakassering, og de skal så langt det er mulig, beskyttes mot vold, trusler og uheldige belastninger som følge av kontakt med andre.

Vi har allerede sett at helsearbeiderne i mye større utstrekning enn andre sysselsatte kvinner, har ansikt til ansikt-kontakt med klienter. Det er også en mye større fare for å bli utsatt for vold eller trussel om vold i dette arbeidet enn det er i andre yrker. I alt 18 prosent av kvinnelige helsearbeidere svarte at de har blitt utsatt for vold eller trussel om vold et par ganger i måneden eller oftere i 2006 – mot 4 prosent blant andre sysselsatte kvinner. Gruppen sykepleiere med flere og hjelpepleiere med flere er de som i størst grad er utsatt.

Også trakassering i form av uønsket seksuell oppmerksomhet blir helsearbeiderne i større grad enn andre kvinner utsatt for på jobben. En av ti helsearbeidere mot en av 20 kvinner ellers opplevde uønsket seksuell oppmerksomhet et par ganger i måneden eller oftere i 2006. Spørsmålet skiller ikke mellom trakassering fra klienter/pasienter eller kolleger, men grad av klientkontakt og utsatthet for disse forholdene henger sammen. Som vi ser av figur 11, er sykepleiere og hjelpepleiere også her mest utsatt.

Skiller seg ut fra andre yrkesaktive kvinner

I denne artikkelen har vi sett nærmere på arbeidsforholdene i den næringen som sysselsetter desidert flest kvinner i Norge: helse- og sosialtjenester. Hver tredje sysselsatte kvinne jobber der. Artikkelen fokuserer på kvinnelige helsearbeidere i denne næringen, satt sammen av fire yrkesgrupper: leger med flere, sykepleiere med flere, hjelpepleiere med flere og ufaglærte.

Svært mange helsearbeidere jobber deltid og skift/turnus. Arbeidshverdagen består av mye fysisk tungt arbeid og utstrakt klientkontakt. Flere blant helsearbeiderne har tøffe krav og lavere grad av kontroll over eget arbeid enn kvinner ellers i arbeidslivet.

Til tross for at helsearbeidernes arbeidsforhold samlet sett skiller seg ut fra andre kvinners arbeidsforhold, er det også viktige variasjoner innenfor gruppen helsearbeidere. De ufaglærte og lavt utdannede helsearbeiderne opplever arbeidsforholdene som tøffere, har flere helseplager og høyere sykefravær enn helsearbeiderne med høy utdanning.

Utfordringene framover

Artikkelen har ikke tatt hensyn til *hvor* i næringen man jobber. Det er selvfølgelig store variasjoner mellom store statlige sykehus og små kommunale aldershjem og jobb i hjemmetjenesten. Formålet med artikkelen har vært å gi en samlet oversikt over helsearbeidernes arbeidsforhold.

Bjørnstad med flere (2009) peker på at aldringen av befolkningen kombinert med ønsker om økt standard i tjenestene, vil føre til en betydelig økning i etterspørselen etter helse- og sosialpersonell. I en vekstnæring som allerede er stor, og som kan bli enda viktigere framover, er det viktig å overvåke arbeidsmiljøet og sette i verk tiltak og tilrettelegge på best mulig måte. Den høye andelen som jobber deltid i denne næringen er også en utfordring, og noen ønsker også å jobbe mer (Kjeldstad og Kitterød, 2009). I tillegg til å tenke på nyrekruttering til næringen, er det viktig å sørge for at de som allerede jobber der, kan jobbe best og mest mulig.

Referanser

Bjørnstad, Roger, Marit L. Gjelsvik, Inger Holm, Erling Holmøy, Vibeke Oestereich Nielsen, Nils Martin Stølen og Inger Texmon (2009): Kan behovet for helse- og omsorgstjenester dekkes? *Økonomiske analyser* 6/2009, Statistisk sentralbyrå.

Dalsgård-Rørvik, Therese Dorothea (2007): Samordnet levekårsundersøkelse 2006 – Tverrsnitt. Tema: Arbeidsmiljø. Dokumentasjonsrapport, Notater 2007/47, Statistisk sentralbyrå.

Kjeldstad, Randi og Jan Erik Nymo (2004): *Kvinner og menn i deltidarbeid. Fordeling og forklaringer*, Rapport 2004/29, Statistisk sentralbyrå.

Kjeldstad, Randi og Ragni Hege Kitterød (2009): *Kvinnens arbeidstid – avtalt og ønsket. Er kvinner fornøyd med arbeidstiden sin? Samfunnspeilet*, 4/2009, Statistisk sentralbyrå.

Lohne, Ylva og Helge Næsheim (2003): *Kartlegging og bruken av deltid i arbeidslivet*, Rapport 2003/22, Statistisk sentralbyrå.

NAV (2008): *utviklingen i sykefraværet*, 4. kvartal 2008. Notat. Arbeids- og velferdsdirektoratet. Statistikk og utredning, 2008

NOS C182 (1994): *Standard for næringsgruppering*, Statistisk sentralbyrå.

Når jobber hun minst like mye som han?

Det er blitt ganske vanlig at kvinner jobber omtrent like mye som menn, men fremdeles jobber halvparten av kvinnene mindre enn sin partner. Når hun jobber mest, har han ofte dårlig helse, er pensjonert eller arbeidsledig. Det er særlig kvinner med lang utdanning, god helse, uten barn i husholdningen, selvstendig næringsdrivende og ledere som jobber minst like mye som partneren. Syke- og hjelpepleiere jobber ofte mindre, og det samme gjelder kvinner på Sørlandet.

Det er en viktig målsetting i norsk familiepolitikk at både yrkesarbeid og familiearbeid skal deles likere mellom kvinner og menn. Myndighetene har lagt til rette for at kvinner skal kunne delta i yrkeslivet på linje med menn, og for at menn skal involvere seg mer hjemme.

Fordelingen av hus- og omsorgsarbeid er studert i en rekke analyser (for eksempel Kitterød 2002, Kjeldstad og Lappegård 2009). Det har vært mindre fokus på partenes relative innsats i det inntektsgivende arbeidet. Mange studier har vist hvilke faktorer som har betydning for kvinners arbeidstilbud. Fordelingen av yrkesarbeid blant par er derimot mindre studert. Sett i lys av den sterke etterspørselen etter arbeidskraft i sektorer og yrker som ofte er dominert av kvinner, er dette bemerkelsesverdig.

I denne artikkelen undersøker vi fordelingen av arbeidstid blant ulike par og spør særlig hva som kjennetegner den forholdsvis lille gruppen av par der kvinnen jobber mer enn mannen, og den litt større gruppen der partene jobber omtrent like mye. Analysene er basert på undersøkelsen *LOGG – Livsløp, generasjon og kjønn 2007* (se tekstboks).

Utdannede kvinner og barnehageplass til ungene

Det har vært en sterk økning i kvinners yrkesaktivitet de siste tiåra, og unge kvinner tar nå mer utdanning enn menn. Den kraftige barnehageutbyggingen og de sjenerøse permisjonsordningene for foreldre gjør det enklere enn før å kombinere jobb og barn for både kvinner og menn. Selv om kvinner fremdeles bruker mer tid til hus- og omsorgsarbeid enn menn, har det vært en viss økning i menns deltakelse hjemme (Vaage 2002).

Det er dessuten blitt mer akseptert at kvinner har full jobb, også mens barna er små. Andelen yrkesaktive er nå nesten like høy blant kvinner som blant menn (henholdsvis 84 og 90 prosent i aldersgruppen 25-54 år ifølge Arbeidskraftundersøkelsene), og kvinner jobber oftere fulltid enn før. Kort deltidsarbeid, under 20 timer per uke, er blitt mindre vanlig de siste tiåra, men fremdeles jobber omtrent 40 prosent av de yrkesaktive kvinnene deltid. Blant mødre i par jobber nesten halvparten deltid. Dessuten har kvinner sjelden veldig lang arbeidstid. Menn arbeider derimot sjelden deltid, men har ofte lang arbeidstid.

Valgfrihet viktig – men mødre jobber mindre enn fedre

Parallelt med idealet om større likedeling av yrkes- og familiearbeid mellom kvinner og menn har foreldrenes valgfrihet stått sentralt i familiepolitikken. Man har ønsket å legge til rette for at foreldre selv kan bestemme hvordan de fordeler arbeidet hjemme og ute og hvilken type barnetilsyn de vil benytte.

Ragni Hege Kitterød og
Marit Rønsen

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en stor nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Dette er en intervjuundersøkelse med påkoblede registeropplysninger om utdanning, bosted og en rekke andre forhold. Utvalget består av personer 18-79 år. I tillegg til å svare på spørsmål om sin egen situasjon ga deltakerne en del opplysninger om andre husholdningsmedlemmer, og særlig om partneren. Det er beregnet vektorer for å justere for ulike trekk sannsynlighet og ulike svarandel i ulike grupper. Prosentandeler og gjennomsnitt i denne artikkelen er basert på det vektete materialet, mens antall observasjoner rapporteres for det uvektede materialet. I de multivariate analysene benytter vi ikke vektorer. Undersøkelsen er nærmere beskrevet i Brunborg med flere (2009).

Ragni Hege Kitterød (t.v.) er sosiolog og seniorforsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (ragni.hege.kitterod@ssb.no).

Marit Rønsen er samfunnsøkonom og seniorforsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (marit.ronsen@ssb.no).

Dette ble blant annet eksemplifisert med innføringen av kontantstøtten på slutten av 1990-tallet. Valgfriheten gjelder i prinsippet både for kvinner og menn, men det er fremdeles først og fremst kvinnene som jobber mindre når de får barn. Selv om menn nå reduserer yrkesarbeidet litt mens de har helt små barn (Dommermuth og Kitterød 2009), er dette beskjedne endringer i forhold til dem vi ser blant kvinner.

Det dominerende mønsteret for å kombinere familie og jobb i Norge er blitt beskrevet som et «tosporet foreldreskap» – ett spor for mødre og ett for fedre (Ellingsæter 1999). Kvinner tar ofte lang foreldrepermisjon og jobber deltid for å få mer tid til familien. Menns arbeidstid påvirkes lite av familiesituasjonen. Skrede (2004) har brukt begrepet «likestilling light» for å betegne dette mønsteret. Menn forventes fremdeles å være gode forsørgere, mens kvinner møter sterkere forventninger om å bruke mye tid på barna (Ellingsæter og Leira 2006).

Arbeidsmiljøloven gir foreldre rett til redusert arbeidstid så sant det ikke gir store ulemper for arbeidsgiveren, og det er oftere mødre enn fedre som benytter seg av dette. I tillegg er det norske arbeidsmarkedet svært kjønnsdelt, med en høy andel kvinner i offentlig sektor og i helse-, sosial- og undervisningsyrker, og med menn konsentrert i privat sektor og i næringer som industri og finans (Håland og Daugstad 2003). Menn jobber ofte på arbeidsplasser med lite tradisjon for deltid, men sterke forventninger om å jobbe mye. Kvinner jobber derimot ofte i yrker med mye deltid (Abrahamsen 2002, Kjeldstad og Nymoene 2004).

Hvor mange jobber minst like mye som partneren?

Det bildet vi får av forholdet mellom kvinners og menns yrkesarbeid i par, er selvsagt avhengig av hvilken gruppe vi ser på og hvordan vi definerer likedeling av yrkesarbeid. Skal vi for eksempel inkludere både yrkesaktive og ikke-yrkesaktive, og hvor skal vi sette grensen for hva som regnes som like lang arbeidstid for partene?

I denne artikkelen ser vi på gifte og samboende kvinner i alderen 25-54 år, altså en gruppe der de fleste er ferdige med utdanningen, men få har avsluttet sin yrkeskarriere. Forholdet mellom partenes arbeidstid er basert på kvinnens opplysninger om egen og partners vanlige ukentlige arbeidstid. Både hovedyrke og eventuelle biyrker er regnet med. Vi benytter tre definisjoner av lik/ulik arbeidstid (se tekstboks).

Først ser vi på samtlige kvinner uansett egen og partners yrkestilknytning. Dersom ingen av partene er yrkesaktive, vil dette framstå som lik fordeling av yrkesarbeidet. Deretter ser vi på par der begge parter har yrkesarbeid som sin hovedsakelige virksomhet. Til slutt ser vi på par der begge har yrkesarbeid som hovedsakelig virksomhet, og der mannen arbeider minst 35 timer per uke (se tekstboks om analyseutvalg).

Kvinner med barn under to år holdes utenfor analysene fordi mange har permisjon i kortere eller lengre perioder i barnets to første leveår. Det er da usikkert hva de regner som sin vanlige arbeidstid.

Kvinner jobber åtte timer mindre i gjennomsnitt

I gjennomsnitt har kvinnene i vår analyse en vanlig ukentlig arbeidstid på 31,2 timer, mens gjennomsnittet for menn er 39,6 timer (se tabell 1). I alt 11 prosent av kvinnene er ikke yrkesaktive, mens 13 prosent arbeider under 25 timer per uke, 18 prosent arbeider 25-34 timer, 46 prosent arbeider 35-44 timer og 11 prosent jobber minst 45 timer. Blant mennene er det færre som ikke er yrkesaktive, færre som jobber deltid og flere med lang arbeidstid.

Tabell 1. Vanlig ukentlig arbeidstid blant kvinner og menn i par der kvinnen er 25-54 år. Prosent

	0 timer	1-24 timer	25-34 timer	35-44 timer	45 + timer	Gjennomsnitt	Antall
Kvinner	11	13	18	46	11	31,2	2 571
Menn	6	2	2	61	29	39,6	2 571

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Dersom vi definerer lik fordeling av yrkesarbeidet som at partene skal jobbe akkurat like mye, og ser på samtlige kvinner 25-54 år uansett egen og partners yrkestilknytning, finner vi at 20 prosent av parene deler yrkesarbeidet likt, mens mannen jobber mest i 62 prosent av parene og kvinnen mest i 18 prosent av parene (se figur 1).

Med en litt videre definisjon av likedeling, nemlig samme ukentlige arbeidstid pluss/minus to timer, finner vi at 29 prosent av parene deler yrkesarbeidet likt, mens han jobber mest i 56 prosent av parene og hun mest i 15 prosent av parene.

Omtrent hvert tredje par jobber like mye

Definerer vi likedeling enda videre, nemlig som samme ukentlige arbeidstid pluss/minus fire timer, finner vi at 35 prosent av parene bruker like mye tid på yrkesarbeid, mens mannen jobber mest i 52 prosent av parene og kvinnen jobber mest i 13 prosent av parene.

Vi mener den tredje definisjonen av lik/ulik arbeidstid er mest relevant for vårt formål her. Dersom forskjellen i arbeidstid skal tillegges betydning av partnere, må den være av en viss størrelse. Fem timer mindre eller mer yrkes-

Lik arbeidstid

Vi benytter følgende tre definisjoner:

- 1) Partene arbeider nøyaktig samme antall timer per uke.
- 2) En av partene jobber inntil to timer mer enn den andre. Ulik arbeidstid forutsetter minst tre timers forskjell.
- 3) En av partene jobber inntil fire timer mer enn den andre. Ulik arbeidstid forutsetter minst fem timers forskjell.

Analyseutvalg

Analysene omfatter gifte/samboende kvinner 25-54 år, men de med barn under 2 år holdes utenfor.

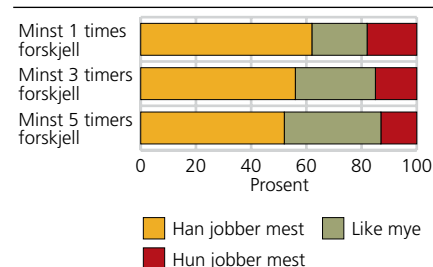
Vi ser først på samtlige kvinner uansett egen og partners yrkestilknytning. Dette gir et utvalg på 2 571 personer.

Deretter ser vi på kvinner som har yrkesarbeid som sitt viktigste gjøremål, og som har en partner som i hovedsak er yrkesaktiv. Dette gjelder 2 110 kvinner, eller 81 prosent av vårt opprinnelige analyseutvalg.

Deltakerne i LOGG-undersøkelsen ble spurt om de betraktet seg som hovedsakelig yrkesaktive, studenter/lærlinger, arbeidsledige, uføretrygdet, pensjonister, hjemmearbeidende, i militær-/siviltjeneste, eller noe annet. De som valgte det første svaralternativet, regner vi her som hovedsakelig yrkesaktive.

Til sist ser vi på kvinner som har yrkesarbeid som sitt viktigste gjøremål, og som har en partner som i hovedsak er yrkesaktiv og jobber minst 35 timer per uke. Dette gjelder 2 031 kvinner, eller 78 prosent av det opprinnelige analyseutvalget.

Figur 1. Forholdet mellom partenes arbeidstid basert på ulike definisjoner. Par der kvinnen er 25-54 år. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

arbeid enn partneren vil ha konsekvenser for hvor mye tid som er tilgjengelig for husarbeid, barneomsorg og fritidsaktiviteter. Vi benytter derfor den tredje definisjonen videre i artikkelen.

Når hun jobber mest, har han ofte dårlig helse

Det er altså fremdeles ganske uvanlig i Norge at en kvinne bruker mer tid på yrkesarbeid enn sin partner, men det er forholdsvis utbredt at partene har omtrent like lang arbeidstid. Vel halvparten av kvinnene i aldersgruppen 25-54 år har imidlertid et tradisjonelt mønster ved at de jobber mindre enn partneren.

Vi ønsker å finne ut hva som karakteriserer par der begge jobber like mye og par der kvinnen jobber mest. Tabell 2 gir et første innblikk i dette ved å sammenligne partenes hovedsakelige virksomhet, helse og alder – i par der han jobber mest, i par med likedeling av yrkesarbeid, og i par der hun jobber mest. Det ble stilt litt forskjellige spørsmål om helse for respondenten selv og for partneren.

Ikke umentet ser vi at par der kvinnen jobber mest, skiller seg ut ved at relativt færre av mennene her har yrkesarbeid som sin hovedsakelige virksomhet, flere har en kronisk sykdom eller lidelse, og flere er minst 55 år gamle. 18 prosent av mennene i disse parene har uføretrygd som sin hovedsakelige «virksomhet», 5 prosent er studenter, 7 prosent er arbeidsledige, 4 prosent er alderpensjonister og 1 prosent er hjemmearbeidende. En del av disse mennene jobber litt, men ikke nok til at yrkesarbeid ansees som det viktigste gjøremålet.

For mange av de utradisjonelle parene skyldes altså den uvanlige fordelingen av yrkesarbeidet at mannen har helseproblemer, er pensjonert eller arbeidsledig, snarere enn at kvinnen jobber mye. Dette stemmer overens med amerikanske studier av inntektsfordelingen i par, som viser at utradisjonelle forsørgermodeller oftere kjennetegnes av at mannen har lav inntekt enn at kvinnen har spesielt høy inntekt (Winkler med flere 2005, Raley med flere 2006). Det kan derfor diskuteres om disse parene egentlig kan kalles utradisjonelle.

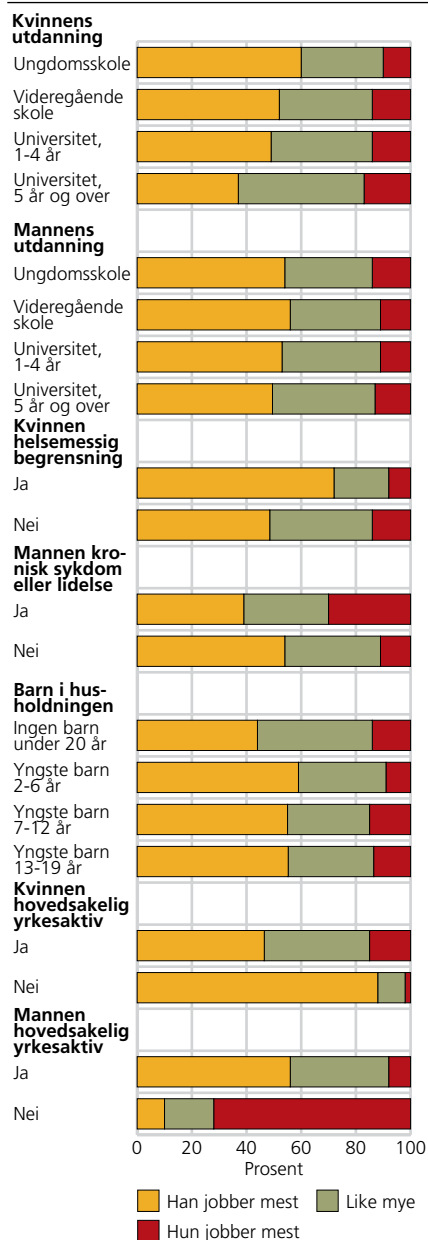
Blant kvinner som jobber mindre enn partneren, har bare 77 prosent yrkesarbeid som hovedsakelig virksomhet, og dette er færre enn i andre par. De øvrige er enten studenter, arbeidsledige, uføretrygdet eller hjemmearbeidende. Ingen er alderspensjonister, noe som er rimelig ettersom analysen omfatter kvinner i alderen 25-54 år. Det er også relativt flere kvinner som har helsemessige begrensninger i par der mannen jobber mest, enn i andre par, men det er ingen klare forskjeller i kvinnens alder mellom de ulike parene.

Ofte jevnt fordelt når hun har lang utdanning

En vanlig antakelse i forskning om pars fordeling av arbeid ute og hjemme, er at den av partene som har best ressurser på arbeidsmarkedet, er den som jobber mest (Becker 1991). Utdanning betraktes gjerne som en viktig ressurs. Også god helse kan være en ressurs ettersom det gjør det lettere å jobbe mye.

Figur 2 gir ytterligere informasjon om hva som kjennetegner kvinner i par med lik og utradisjonell fordeling av yrkesarbeidet. Her vises andelen par der han jobber mest, andelen der partene jobber like mye, og andelen der hun jobber mest, sortert etter kvinnens og mannens utdanning og helse, om det er barn i husholdningen og alderen på yngste barn, samt partenes hovedsakelige virksomhet.

Figur 2. Forholdet mellom partenes arbeidstid i ulike grupper. Par der kvinnen er 25-54 år. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Det å jobbe like mye som, eller mer enn, partneren er vanligere blant kvinner med lang enn kort utdanning, og det er særlig de med minst fem års universitetsutdanning som skiller seg ut. Mannens utdanningsnivå ser ikke ut til å ha noen betydning, men dette må tolkes litt forsiktig ettersom vi dessverre mangler opplysninger om mannens utdanning for en del par.

Videre ser vi, som vist i tabell 2, at likedeling og utradisjonell fordeling av yrkesarbeidet er mer vanlig blant kvinner med god helse enn blant kvinner med nedsatt helse, og mindre vanlig når mannen har god helse enn når han har nedsatt helse.

Tabell 2. **Partenes hovedsakelige gjøremål, helse og alder i par der mannen jobber mest, par der partene jobber like mye, og par der kvinnen jobber mest. Tall for par der kvinnen er 25-54 år. Prosent**

	Han jobber mest	Like mye	Hun jobber mest	Alle
Mannens hovedsakelige virksomhet				
Yrkesaktiv	99	96	61	93
Student	1	0	5	1
Arbeidsledig	-	1	7	1
Uføretrygdet	0	2	18	3
Pensjonist	0	0	4	1
Hjemmearbeidende	0	-	1	0
Annet	0	1	5	1
Mannen kronisk sykdom eller lidelse				
Ja	7	9	22	9
Nei	93	91	78	91
Mannens alder				
25-34 år	14	15	12	14
35-44 år	37	35	31	36
45-54 år	40	36	37	38
55 år +	9	13	19	12
Kvinnens hovedsakelige virksomhet				
Yrkesaktiv	77	96	98	87
Student	6	0	1	3
Arbeidsledig	1	0	0	1
Uføretrygdet	8	2	0	5
Hjemmearbeidende	5	0	0	3
Annet	3	1	-	2
Kvinnen helsemessig begrensning				
Ja	23	10	11	17
Nei	77	90	89	83
Kvinnens alder				
25-34 år	21	23	17	21
35-44 år	41	39	41	40
45-55 år	38	37	42	38
N	1 329	900	342	2 571

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Vi ser også at likedeling og utradisjonell fordeling av yrkesarbeidet er vanligere når det ikke er barn i husholdningen, enn når det er barn tilstede, noe som tyder på at det først og fremst er kvinnen som jobber mindre for å få bedre tid til familien. Til sist ser vi, som i tabell 2, at likedeling eller utradisjonell fordeling av yrkesarbeidet er vanligere når kvinnen i hovedsak er yrkesaktiv, og mindre vanlig når mannen i hovedsak er yrkesaktiv.

Kvinnen jobber sjelden mest når begge er yrkesaktive

For å finne ut hvordan yrkesarbeidet fordeles når begge parter har yrkesarbeid som sin hovedsakelige virksomhet, holder vi nå studenter, pensjonister, uføretrygdede og hjemmearbeidende utenfor, selv om en del av disse jobber litt.

Begge parters arbeidstid er selvsagt høyere når vi kun ser på par der begge i hovedsak er yrkesaktive. Kvinner har da en ukentlig arbeidstid på 35,7 timer i gjennomsnitt, mens gjennomsnittet for menn er 42,3 timer (se tabell 3).

Når vi definerer likedeling som samme arbeidstid pluss/minus fire timer, finner vi at 41 prosent av kvinnene jobber like mye som sin partner, 10 prosent jobber mer, og 49 prosent jobber mindre (se tabell 3). Forskjellen mellom partenes arbeidstid er imidlertid større når mannen jobber mest enn når kvinnen jobber mest. Parets samlede arbeidstid er lengst når kvinnen jobber mest, noe som bunner i at kvinner i slike par jobber veldig mye, mens menn ikke jobber spesielt lite.

Halvparten deler tradisjonelt når han er i full jobb

Ved å avgrense analysen ytterligere til par der begge hovedsakelig er yrkesaktive og der mannen har en arbeidstid på minst 35 timer, tar vi bort den forholdsvis lille gruppen av kvinner som har en partner som arbeider deltid eller kort fulltid. Utradisjonelle tilpasninger skyldes her ikke at mannen jobber lite, men at kvinnen jobber mye – minst 40 timer per uke.

42 prosent av kvinnene jobber da omtrent like mye som partneren sin, mens 8 prosent jobber mer enn partneren og 50 prosent jobber mindre (se tabell 4), altså omtrent samme bilde som for alle par der begge parter er hovedsakelige yrkesaktive. Også her er forskjellen mellom partenes arbeidstid størst når mannen jobber mest, mens paret har høyest samlet arbeidstid når kvinnen jobber mest.

Når jobber kvinnen minst like mye som mannen?

For å få et bedre bilde av hva som karakteriserer kvinner som jobber like mye som, eller mer enn, sin partner, trekker vi nå inn flere kjennetegn ved parene

Tabell 3. **Forholdet mellom partenes arbeidstid i par der kvinnen er 25-54 år og der begge er hovedsakelig yrkesaktive. Gjennomsnittlig arbeidstid for kvinnen, partner og paret i hver gruppe. Prosent**

	Han jobber mest	Like mye	Hun jobber mest	Alle
Forholdet mellom partenes arbeidstid	49	41	10	100
Gjennomsnittlig arbeidstid				
Kvinnen	30,4	38,9	49,2	35,7
Partneren	46,0	39,3	36,8	42,3
Paret	76,4	78,2	86,0	78,1
N	1 037	866	207	2 110

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

og deres jobber. I tillegg til begges utdanning og helse, og hvorvidt det er barn i husholdningen eller ikke, ser vi på kvinnens alder, aldersforskjellen mellom partene og hvor i landet de bor.

Kvinnens alder tar vi med for å undersøke om likedeling er mer vanlig blant yngre enn blant eldre kvinner. Ettersom de yngste kvinnene oftere enn de eldre har vokst opp i en toinntektsfamilie, kan vi kanskje forvente at de oftere jobber minst like mye som sin partner.

Når det gjelder bosted, vet vi at det finnes store regionale forskjeller i kvinners yrkesdeltaking og i holdningene til kvinners yrkes- og familierolle. Agder-fylkene skiller seg ut med mer tradisjonell praksis og mer tradisjonelle holdninger enn landet for øvrig (Magnussen med flere 2005, Ellingsen 2010), noe som også framgår av Statistisk sentralbyrås indeks for kjønnslikestilling (<http://www.ssb.no/likekom/>). Mange kommuner i Nord-Norge skårer derimot høyt på denne indeksen, noe som indikerer høy grad av likedeling mellom kvinner og menn.

Kvinner arbeider ofte i andre yrker og sektorer enn menn, og trekk ved partenes jobb og arbeidsplass kan ha betydning for hvem av dem som jobber mest. Vi undersøker betydningen av å være selvstendig næringsdrivende mot det å være ansatt, av å jobbe i privat mot offentlig sektor, av å være leder og av å ha fleksibel arbeidstid. Eksempelvis vet vi at selvstendig næringsdrivende ofte har lengre arbeidstid enn ansatte, og vi antar derfor at i par der den ene parten er selvstendig, vil det være denne som jobber mest.

Vi ser også på forskjeller mellom ulike yrkesgrupper og skiller mellom undervisning, syke- og hjelpepleiere, helse og sosial ellers, ledere og akademikere, andre høgskoleyrker, kontor, salg og service, og en restgruppe av andre yrker. «Andre yrker» omfatter hovedsakelig jobber innenfor primærnæringene, transport og industri, håndverk og jobber uten krav til utdanning. Inndelingen passer bedre for kvinner enn for menn, men for sammenlignbarhetens skyld benytter vi samme inndeling for begge kjønn. Inndelingen er basert på en internasjonal standard for yrkesklassifisering som benyttes i SSBs offisielle statistikk (Statistisk sentralbyrå 1999).

Høy utdanning gir oftere likedeling

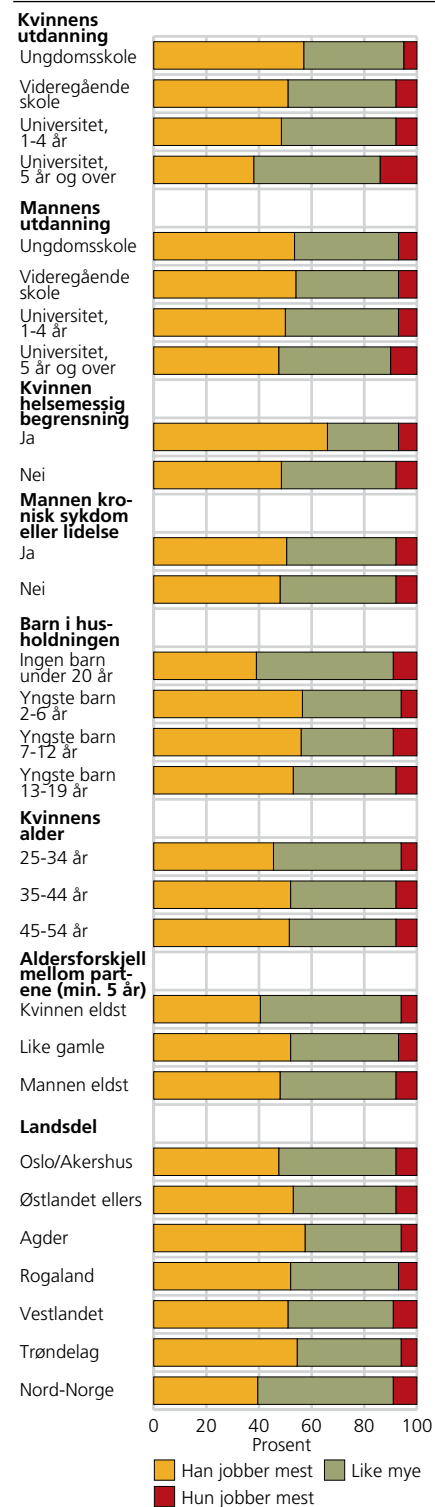
Også når vi ser på par der begge er yrkesaktive og mannen jobber minst 35 timer per uke, finner vi at kvinner med lang universitetsutdanning oftere enn andre jobber like mye som, eller mer enn, sin partner (se figur 3). Bare 38 prosent i denne gruppen jobber mindre enn partneren, mot hele 57 prosent

Tabell 4. Forholdet mellom partenes arbeidstid i par der kvinnen er 25-54 år og der begge er hovedsakelig yrkesaktive og mannen jobber minst 35 timer per uke. Gjennomsnittlig arbeidstid for kvinnen, partner og paret i hver gruppe. Prosent

	Han jobber mest	Like mye	Hun jobber mest	Alle
Forholdet mellom partenes arbeidstid	50	42	8	100
Gjennomsnittlig arbeidstid				
Kvinnen	30,5	39,2	51,9	35,8
Partneren	46,2	39,6	40,1	43,0
Paret	76,7	78,9	92,0	78,8
N	1 026	845	160	2 031

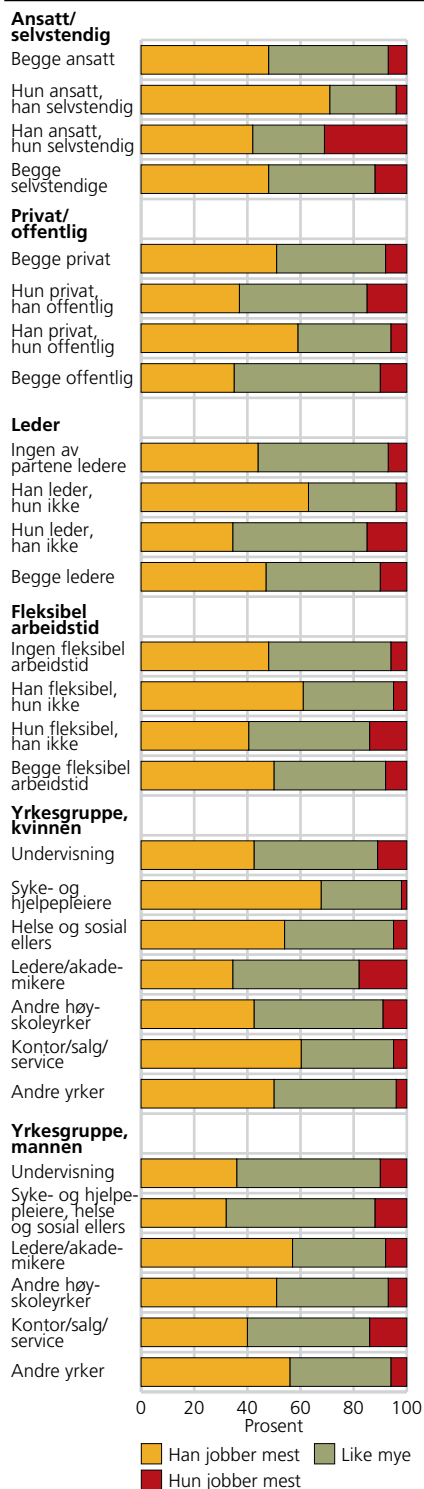
Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 3. Forholdet mellom partenes arbeidstid i par der begge er hovedsakelig yrkesaktive, og der mannen jobber minst 35 timer per uke, etter kjennetegn ved paret

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 4. Forholdet mellom partenes arbeidstid i par der begge er hovedsakelig yrkesaktive og der mannen jobber minst 35 timer per uke, etter kjennetegn ved partenes jobber

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

blant dem med ungdomsskole som høyeste utdanning. Men selv blant de høyt utdannede kvinnene er det bare 14 prosent som jobber mer enn partneren.

Det er også et tydelig mønster at kvinner med god helse oftere enn dem med nedsatt helse jobber minst like mye som sin partner. Mannens utdanning og helse har ingen klar betydning. Det er imidlertid viktig å huske på at forutsetningen om at mannen skal jobbe minst 35 timer per uke innebærer at det er få menn med nedsatt helse i analysene her, og at de få som har en kronisk sykdom eller lidelse trolig ikke begrenses noe særlig i jobben.

Kvinner med barn i husholdningen jobber sjeldnere like mye som partneren sin enn dem uten barn, men det er liten forskjell i andelen som jobber mer enn partneren. Det er en viss tendens til at unge kvinner (25-34 år) noe oftere enn de litt eldre jobber like mye som partneren, men disse har trolig sjeldnere barn. For å kunne si noe mer sikkert om aldersforskjeller, må vi se på betydningen av flere faktorer samtidig. Dette gjør vi senere i artikkelen.

Andelen kvinner med likedeling av yrkesarbeidet varierer forholdsvis lite mellom landsdelene, men Agder-fylkene skiller seg ut ved at bare 43 prosent av kvinnene der jobber minst like mye som sin partner. I Nord-Norge gjelder dette hele 61 prosent.

Selvstendige og ledere jobber ofte mer enn partneren

Når det gjelder kjennetegn ved partenes yrker, finner vi flere av de mønstrene vi forventet (se figur 4). Blant kvinner som selv er selvstendig næringsdrivende og har en partner som er ansatt, jobber hele 31 prosent mer enn partneren sin, og dette er flere enn i noen annen gruppe. Når partneren er selvstendig næringsdrivende og kvinnen er ansatt, finner vi det motsatte mønsteret. Hele 71 prosent av disse kvinnene jobber mindre enn partneren. Disse mønstrene gjenspeiler trolig at selvstendig næringsdrivende jevnt over har lengre arbeidsuker enn ansatte. Det er forholdsvis få kvinner som er selvstendig næringsdrivende. I analyseutvalget her gjelder det bare 5 prosent.

Antakelsen om at det å jobbe i privat sektor innebærer å ha lengre arbeidstid enn partneren, finner også en viss støtte. Likedeling eller utradisjonell fordeling av yrkesarbeidet er vanligst når kvinnen jobber i privat sektor og mannen i offentlig sektor, og når begge jobber i offentlig sektor. To av tre kvinner i slike par jobber minst like mye som sin partner. I par der hun arbeider i privat og han i offentlig sektor, jobber 15 prosent av kvinnene mer enn partneren.

Det er imidlertid forholdsvis sjeldent at kvinner arbeider i privat og mannen i offentlig sektor. I analyseutvalget her gjelder det kun 6 prosent. Langt vanligere er det at kvinnen jobber i offentlig og mannen i privat sektor. Dette gjelder for 36 prosent av vårt utvalg. I slike par jobber mannen ofte mest. Det samme gjelder for par der begge jobber i privat sektor. Det ser altså ut til at menn i privat sektor oftere enn menn i offentlig sektor jobber mer enn partneren sin. Dette gjelder uansett hvilken sektor kvinnen jobber i.

Når hun er leder på arbeidsplassen

Det å være leder innebærer ofte at man jobber minst like mye som, eller mer enn, partneren. Når kvinnen er leder, men ikke mannen, jobber hun like mye som ham i 51 prosent av parene og mer enn ham i 15 prosent av parene. På den annen side jobber mannen mest i hele 63 prosent av parene hvis han er leder, men ikke hun. Vi benytter her en ganske vid definisjon av det å være

leder, nemlig det å lede eller koordinere andres arbeid. Forholdsvis mange oppga å ha slike oppgaver.

Fleksibel arbeidstid kan gjøre det lettere å jobbe mye, og det ser da også ut til at den av partene som har fleksibel arbeidstid, ofte jobber minst like mye som den andre.

Syke- og hjelpepleiere jobber ofte mindre

Når vi ser på forskjeller mellom yrkesgrupper, legger vi merke til at kvinner som er syke- og hjelpepleiere oftere enn andre jobber mindre enn partneren sin. Det samme gjelder for kvinner innenfor kontor-, salg- og serviceyrker. Dette gjenspeiler blant annet at deltid er utbredt i disse yrkesgruppene.

Tar vi utgangspunkt i mannens yrke, ser vi det motsatte mønsteret. Når mannen er syke- eller hjelpepleier eller jobber innenfor helse og sosial ellers, jobber kvinnen ofte minst like mye som han. Ettersom det er forholdsvis få menn i disse yrkene, har vi slått sammen alle gruppene, og skiller ikke mellom syke- og hjelpepleiere og helse og sosial ellers, slik vi gjør for kvinner.

Når mannen har et ledende yrke eller er akademiker, jobber kvinnen sjeldnere minst like mye som ham. Det å være leder er definert litt strengere her enn tidligere i artikkelen. Også når mannen har et annet høyskoleyrke, eller et yrke i samlekategorien «andre yrker», jobber kvinnen sjeldnere enn ellers minst like mye som ham.

Tolkning av den multivariate analysen

For hver faktor har vi definert en referansegruppe som de øvrige gruppene sammenlignes med, merket som «ref» i tabell 5. Eksempelvis er kvinner med utdanning på ungdomskolenivå valgt som referansegruppe for kvinners utdanning.

Tall (oddsrater) høyere enn 1 innebærer at kvinner i den aktuelle gruppen har større sannsynlighet for å jobbe minst like mye som partneren sin, enn kvinner i referansegruppen, gitt likhet på andre områder. Tall lavere enn 1 innebærer mindre sannsynlighet for å jobbe minst like mye som partneren.

Uthevet skrift viser at effekten er statistisk utsagnskraftig, det vil si at det er lite trolig at den skyldes tilfeldigheter. For flere av forklaringsfaktorene har vi inkludert en kategori for «uoppgitt», men vi viser ikke resultater for dette.

Hva når vi ser på flere faktorer samtidig?

Slike sammenhenger mellom to og to faktorer som vi viser i figurene 3 og 4, for eksempel mellom kvinnens utdanning og fordelingen av yrkesarbeidet, kan være vanskelige å tolke. Kanskje bunner forskjellen mellom kvinner med lang og kort utdanning egentlig i at disse gruppene har forskjellige typer jobber?

For å få bedre innsikt i betydningen av de ulike faktorene har vi gjort en analyse som tar hensyn til flere forklaringsfaktorer samtidig, en såkalt *multivariat analyse*. Vi skiller da mellom kvinner med en tradisjonell fordeling av yrkesarbeidet på den ene siden, og kvinner som jobber minst like mye som sin partner (like mye eller mer) på den andre. Resultatene vises i tabell 5. Vi undersøker altså de ulike faktorenes betydning gitt at «alt annet» er likt. Eksempelvis ser vi på betydningen av kvinnens utdanning gitt samme helsesituasjon, alder, bosted og så videre (se tekstboks om tolkning av den multivariate analysen).

Ettersom det er en klar sammenheng mellom partenes yrke på den ene siden, og flere av de andre kjennetegnene på den andre siden (for eksempel hvorvidt man er ansatt eller selvstendig og jobber i privat eller offentlig sektor), inkluderer vi ikke yrkesgruppe i analysen.

Utdanning og alder spiller inn

Også etter justering for andre forskjeller mellom kvinnene er likedeling eller utradisjonell fordeling av yrkesarbeidet vanligst blant kvinner med lang utdanning, blant dem med god helse og blant dem uten barn i husholdningen (se tabell 5). Det er særlig kvinner med små barn som sjeldnere enn andre jobber minst like mye som partneren. Kvinnens alder har også en viss betydning slik at de yngste noe oftere enn de eldste jobber minst like mye som partneren.

Videre er likedeling vanligere blant kvinner med en eldre partner (minst fem år) enn blant dem med en jevn gammel partner. Det samme kan se ut til å gjelde for kvinner med en yngre partner, men dette dreier seg om svært få, og sammenhengen er usikker. I tråd med figur 3 viser den multivariate analysen at kvinner i Nord-Norge oftere enn andre jobber minst like mye som partneren, mens det motsatte gjelder for kvinner i Agder-fylkene.

Selvstendig næringsdrivende eller ansatt?

Ut fra kjennetegn ved partenes jobber, ser vi at også etter justering for andre forhold, arbeider kvinner som selv er ansatt, men har en selvstendig næringsdrivende partner, sjeldnere enn andre minst like mye som partneren. Vi ser derimot ingen tegn til at selvstendig næringsdrivende kvinner med en partner som er ansatt, oftere enn andre jobber minst like mye som partneren.

Det er imidlertid viktig å huske på at vi her har slått sammen kvinner som jobber like mye som partneren og dem som jobber mer enn partneren. En tilleggsanalyse av sannsynligheten for å jobbe mer enn partneren viser, som figur 4, at selvstendig næringsdrivende kvinner med en ansatt partner oftere enn andre jobber mer enn partneren.

Ellers ser vi at kvinner som arbeider i offentlig sektor og har en partner i privat sektor, sjeldnere enn referansegruppen (begge i offentlig sektor) jobber minst like mye som partneren. Det samme gjelder når begge jobber i privat sektor, men ikke når han arbeider i offentlig og hun i privat sektor. Når kvinnen, men ikke mannen, er leder, jobber kvinnen ofte mer enn partneren. Det motsatte gjelder når han, men ikke hun, er leder. Hvorvidt en eller begge har fleksibel arbeidstid, har ingen betydning i den multivariate analysen.

Mer likedeling i framtiden?

Ganske mange kvinner jobber nå omtrent like mye som sin partner, men få jobber mer. De eksakte andelene avhenger av hvilke par vi ser på og hvordan vi definerer likedeling av yrkesarbeid. Når vi definerer likedeling som samme ukentlige arbeidstid pluss/minus fire timer, har omtrent 13 prosent av kvinnene det vi kaller en utradisjonell tilpasning, det vil si at de jobber mer enn partneren (minst fem timer mer). I mange av disse parene er imidlertid mannen pensjonist, student eller har dårlig helse og jobber derfor ganske lite.

Når begge parter har yrkesarbeid som sin viktigste aktivitet, og mannen arbeider minst 35 timer per uke, jobber 42 prosent av kvinnene like mye som partneren, og 8 prosent mer enn partneren. Kvinner med lang utdanning jobber oftere enn andre minst like mye som partneren. Det at flere kvinner tar lang utdanning, kan peke mot at likedeling av yrkesarbeid blir vanligere i åra som kommer.

Kvinner med barn i husholdningen jobber sjeldnere like mye som partneren enn de uten barn. Muligens vil nye generasjoner av fedre jobbe litt mindre enn dagens fedre, mens mødre vil jobbe mer.

Tabell 5. Logistisk regresjon¹ av hvorvidt kvinnen jobber minst like mye som mannen eller ikke. Par der begge er hovedsakelig yrkesaktive, og der mannen jobber minst 35 timer per uke. Oddsforhold

	Oddsforhold
Kvinnens utdanning (ref: ungdomsskole)	
Videregående skole	1,22
Universitet, 1-4 år	1,39
Universitet, 5 år +	1,87
Mannens utdanning (ref: ungdomsskole)	
Videregående skole	0,90
Universitet, 1-4 år	0,97
Universitet, 5 år +	0,80
Kvinnen helsemessig begrensning (ref: nei)	
Ja	0,45
Mannen kronisk sykdom eller lidelse (ref: nei)	
Ja	1,35
Barn (ref: ingen barn under 20 år i husholdningen)	
Yngste barn 2-6 år	0,43
Yngste barn 7-12 år	0,55
Yngste barn 13-19 år	0,70
Kvinnens alder (ref: 25-34 år)	
35-44 år	0,93
45-54 år	0,88
Aldersforskjell mellom partene (ref: like gamle)	
Kvinnen eldst (minst 5 år eldre enn partneren)	1,60
Mannen eldst (minst 5 år eldre enn kvinnen)	1,22
Landsdel (ref: Oslo/Akershus)	
Østlandet ellers	1,03
Agder	0,71
Rogaland	1,09
Vestlandet	1,05
Trøndelag	0,95
Nord-Norge	1,45
Ansatt/selvstendig (ref: begge ansatt)	
Hun ansatt, han selvstendig	0,50
Han ansatt, hun selvstendig	1,03
Begge selvstendig	0,90
Offentlig/privat (ref: begge offentlig)	
Hun offentlig, han privat	0,54
Han offentlig, hun privat	0,93
Begge privat	0,62
Leder (ref: ingen)	
Han leder, hun ikke	0,54
Hun leder, han ikke	1,33
Begge ledere	1,01
Fleksibel arbeidstid (ref: ingen)	
Han fleksibel, hun ikke	0,90
Hun fleksibel, han ikke	1,22
Begge fleksible	1,07

¹ Tall med uthevet skrift viser statistisk signifikante effekter.

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Unge kvinner jobber noe oftere enn de eldre minst like mye som partneren. Dersom dette er uttrykk for en forskjell mellom ulike generasjoner (fødselskull) av kvinner, og ikke for endringer over livsløpet, kan vi anta at likedeling av yrkesarbeidet blir vanligere i åra som kommer. Forskjellene mellom landsdeler tyder på at holdninger til kvinners yrkes- og familierolle varierer mye, og at det kanskje er størst rom for endring i områder som nå har mest tradisjonelle mønstre.

Referanser

Abrahamsen, B. (2002): *Heltid eller deltid? Kvinners arbeidstid i kvinne- og mannsdominerte yrker*. Rapport 2002:6, Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Becker, G. (1991): *A treatise on the Family*. Cambridge: Harvard University Press.

Brunborg, H., B. Slagsvold og T. Lappegård (2009): LOGG 2007 - en stor undersøkelse om livsløp, generasjon og kjønn, *Samfunnsspeilet* 23 (1): 2-8.

Dommermuth, L. og R. H. Kitterød (2009): Fathers' employment in a father-friendly welfare state. Does fatherhood affect men's working hours? *Community, Work and Family* 12 (4): 417-436.

Ellingsen, D. (2010): Likestilling mellom kvinner og menn. Sørlendet på etterskudd. *Samfunnsspeilet* 24 (1), Statistisk sentralbyrå.

Ellingsæter, A. L. (1999): Dual Breadwinners between State and Market. I R. Crompton (red): *Restructuring Gender Relations and Employment. The Decline of The Male Breadwinner*. Oxford University Press: 40-59.

Ellingsæter, A. L. og A. Leira (2006): Epilogue: Scandinavian policies of parenthood – a success story? I A. L. Ellingsæter og A. Leira (red): *Politicising Parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states*. Bristol: The Polity Press: 265-277.

Håland, I. og G. Daugstad (2003): Den kjønnsdelte arbeidsmarknaden. *Samfunnsspeilet* 17 (3): 15-21, Statistisk sentralbyrå.

Kitterød, R. H. (2002): Utdanning og ulikhet? En diskusjon av utdanningsnivåets betydning for deling av husarbeid blant småbarnsforeldre. *Sosiologisk tidsskrift* 10 (3): 179-208.

Kjeldstad, R. og E. H. Nymo (2004): *Kvinner og menn i deltidsarbeid. Fordelinger og forklaringer*. Rapport 2004/29, Statistisk sentralbyrå.

Kjeldstad, R. og T. Lappegård (2009): Likestilling på hjemmebane: Mest fornøyd med delvis likestilling. *Samfunnsspeilet* 23 (1): 52-57, Statistisk sentralbyrå

Magnussen, M.-L., T. Stalberg Mydland og G. Kvåle (2005): *Arbeid ute og hjemme: Sørlandske mødres valg og vurderinger*. Rapport fra prosjektet Likestilling og arbeidsliv på Agder. Fou-rapport nr. 5/2005.

Raley, S. B., M. J. Mattingly og S. M. Bianchi (2006): How Dual Are Dual Income Couples? Documenting Change From 1970 to 2001. *Journal of Marriage and Family*, 68 (Februar): 11-28.

Skrede, K. (2004): Familiepolitikens grense - ved «likestilling light»? I A. L. Ellingsæter og A. Leira (red): *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Statistisk sentralbyrå (1999): *Standard for yrkesklassifisering*. NOS C521.

Vaage, O. (2002): *Til alle døgnets tider. Tidsbruk 1971-2002*. SA, 52, Statistisk sentralbyrå.

Winkler, A. E., T. D. McBride og C. Andrews (2005): Wives who outearn their husbands: A transitory or persistent phenomenon for couples? *Demography* 42 (3): 523-535.

Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet

Vi ser tydelige spor av det kjønnsdelte arbeidsmarkedet i Norge i analysene. Kjennetegn ved partenes yrker har betydning for fordeling av arbeidstiden. Kvinner i pleieyrker jobber ofte mindre enn partneren. Det samme gjelder kvinner som har en partner i privat sektor, kvinner som selv er ansatte, men har en selvstendig næringsdrivende partner, samt kvinner som ikke selv er ledere, men har en partner som er leder. Dette gjenspeiler at deltid er vanlig i en del typiske kvinneyrker, mens lang arbeidstid er vanlig i en del typiske mannsyrker. Kvinner i undervisningsyrker jobber imidlertid minst like mye som partneren, selv om dette er et typisk kvinneyrke i offentlig sektor.

Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet ser altså ut til å bidra til å sementere en tradisjonell fordeling av yrkesarbeidet. Så lenge kvinner og menn velger forskjellige utdanningsveier, og så lenge typiske kvinneyrker er dårligere betalt enn typiske mannsyrker, er det grunn til å tro at dette mønsteret vil være ganske seiglivet.

For mye med to fulle jobber?

Det er mye som tyder på at mange par synes det er for strevsomt med to fulle jobber. Når mange menn arbeider langt mer enn vanlig fulltid, kan det bli slit-somt for kvinner å ha full jobb samtidig som de har hovedansvaret hjemme. Det er også viktig å huske på at mange par nå har forholdsvis høy inntekt og ikke trenger to fulle jobber av økonomiske grunner. Redusert arbeidstid for en av partene er da nærliggende for å få en mindre travel hverdag.

Vi har pekt på noen kjennetegn ved kvinner som jobber like mye som, eller mer enn, partneren. Vi vet imidlertid ikke hvilke avveininger som ligger bak de mønstrene vi observerer. Vi vet heller ikke om en av partene ville ha foretrukket en annen fordeling av yrkesarbeidet, og hvem som eventuelt tilpasser seg familiens behov eller andre forhold.

Det er også viktig å huske at resultatene i denne artikkelen gjelder for en høykonjunkturperiode (2007). Etersom ansatte i privat sektor ofte har større risiko for å miste jobben i økonomiske nedgangstider enn ansatte i offentlig sektor, kan en del par ufrivillig måtte basere seg på en kvinnelig hovedforsørger i perioder med lavkonjunktur fordi mannen blir arbeidsledig. Dermed vil kanskje en utradisjonell fordeling av yrkesarbeidet være vanligere i perioder med høy arbeidsledighet.

Hun går på tur – han løper

Kvinner og menn trener nesten like ofte, men på ulike måter. Mens kvinner trener mest aerobic og går raske turer, spiller menn fotball, trener styrke og jogger. Menn bruker også mer tid enn kvinner på idrettsarrangementer, er oftere på Internett og lytter mer til radio. Kvinner bruker mer tid på bøker og ukeblader. De går oftere på folkebibliotek, teater, kunstutstillinger og religiøse møter, sammenlignet med menn.

Både menn og kvinner er aktive på fritiden. De trener, bruker massemediene og benytter seg av ulike kulturtilbud. Tall fra de seinere års kultur- og mediebruksundersøkelser viser likevel at det ikke er de samme aktivitetene menn og kvinner deltar i.

Kvinner og menn trener nesten like ofte

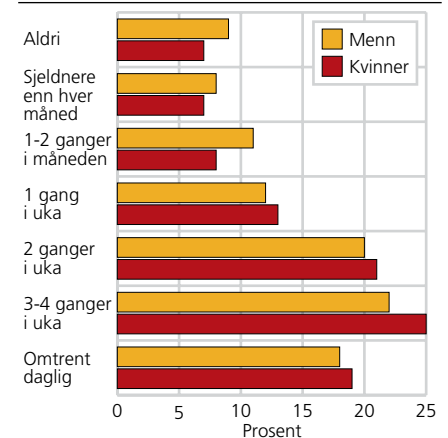
I alt 73 prosent av nordmenn i alderen 16-79 år trente minst en gang i uka i 2007. 11 prosent trente eller mosjonerte aldri. Mens 60 prosent av mennene trente to ganger i uka eller mer, var andelen 65 prosent blant kvinnene (se figur 1). Henholdsvis 17 og 14 prosent trente sjeldnere enn hver måned eller aldri.

Norske menn trente i gjennomsnitt 190,4 ganger i ulike former for idrett de siste 12 måneder, viste levekårsundersøkelsen i 2007. Kvinner trente 190,0 ganger, altså nesten nøyaktig like mange ganger som menn.

Odd Frank Vaage

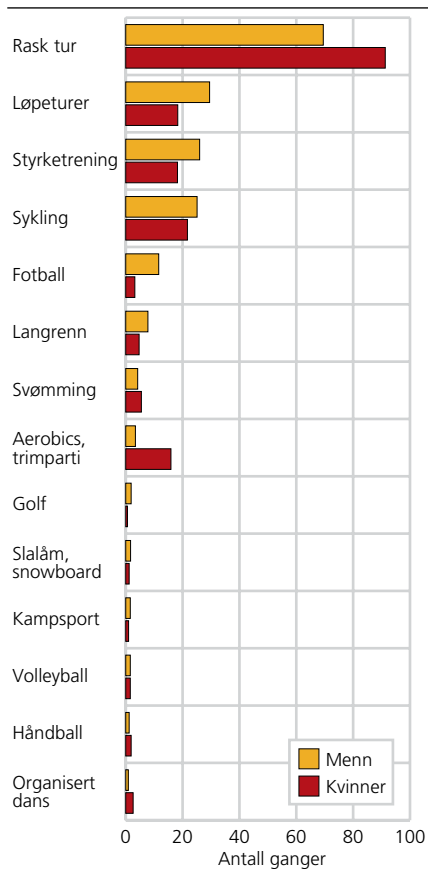
Figur 1. Hvor ofte man driver med fysisk aktivitet på fritiden for å trene eller mosjonere, etter kjønn. Alder 16-79 år. 2007. Prosent

Kilde: Lavekårsundersøkelsen 2007, Statistisk sentralbyrå.

Odd Frank Vaage er sosiolog og statistikkrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (odd.vaage@ssb.no)

Figur 2. Antall ganger man har deltatt i ulike fysiske aktiviteter på fritiden de siste 12 måneder, etter kjønn. Alder 16-79 år. 2007

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2007, Statistisk sentralbyrå.

Kvinner er mest ivrige som turgåere

Å gå raske turer er den grenen både kvinner og menn gjør oftest. Kvinner er likevel mest aktive. Gjennomsnittlig gikk menn 70 og kvinner 91 raske turer i løpet av en 12-månedersperiode i 2007 (se figur 2). Menn derimot jogger og sykler mer enn kvinner. De spiller også mye oftere fotball og trener styrketrening enn det kvinner gjør. Det er nok riktig å si at menn i større grad enn kvinner velger fartsfylte idrettsgrener.

Menn bruker en time mer på massemedier

I noen grad er bruk av ulike massemedier overlappende, det vil si at flere medier brukes samtidig. For eksempel kan man høre på radio mens

Datakilder

Kultur- og mediebruksundersøkelsene er intervjuundersøkelser med et landsrepresentativt utvalg av personer i alderen 9-79 år, om tilgang til og bruk av kultur- og massemedietilbud. Undersøkelsen om mediebruk gjennomføres hvert år. Undersøkelsen om kulturbruk gjennomføres hvert 4. år.

Levekårsundersøkelsene er intervjuundersøkelser med et landsrepresentativt utvalg av personer i alderen 16 år. De gjennomføres hvert år, men med ulike temaer. I 2007 var spørsmål om flere temaer tatt med, blant annet idretts- og friluftslivsaktiviteter.

man leser avisen. Hvis vi likevel legger sammen tiden brukt til ulike medier og får et samlet tidsbruk per døgn, viser det seg at menn brukte 8 timer og 8 minutter på massemedier per døgn i 2008. Kvinner brukte 6 timer og 50 minutter.

Det er ikke bare tidsbruk som skiller menn og kvinner når vi snakker om medier. I en viss grad velger de også forskjellig. Mens menn bruker mer tid enn kvinner på fjernsyn, radiolytting, Internett- og PC-bruk, vier kvinner mer tid til boklesing og ukebladlesing (se figur 3). Menn velger altså de elektroniske massemediene mest, mens kvinnene i større grad velger de trykte mediene.

Velger flere kulturtilbud

Mens menn er ivrigst innenfor medie verdenen, er kvinnene de som i størst grad bruker kulturtilbudene. Norske kvinner var i gjennomsnitt på 25,1 ulike kulturarrangement i løpet av året i 2008. Menn var på 22,1 kulturarrangementer.

Kvinner velger også andre typer kulturtilbud enn det menn gjør når de er kulturelle. Kvinner er i større grad på folkebibliotek, på tros-/livssynsmøter, på teater/musikal/revy, på kunstutstillinger og på ballett-/danseforestillinger enn det menn er (se figur 4). Menn besøker idrettsarrangement, kulturfestivaler og går i noe større grad på kino, sammenlignet med kvinnene.

Generelt kan vi dermed si at selv om kvinner er blitt like mye aktive som menn på fritiden, velger de fortsatt «mykere» og roligere former for aktiviteter, mens menn er mer på jakt etter fart, spenning og trives best med raske, nettbaserte massemedier.

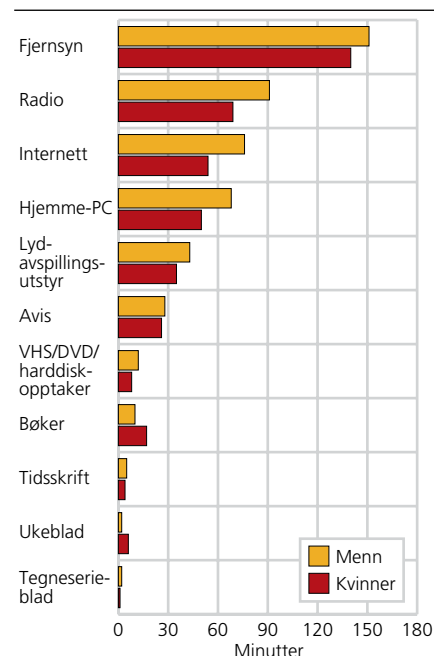
Referanser

Vaage, Odd Frank (2009): Norsk mediebarometer 2008, Statistiske analyser 106, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2009): Norsk kulturbarometer 2008, Statistiske analyser 107, Statistisk sentralbyrå.

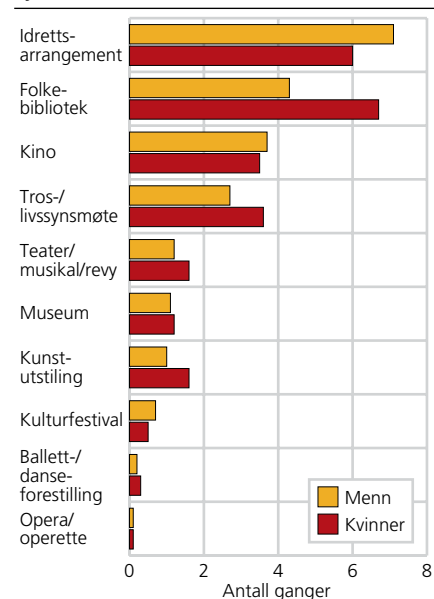
Vaage, Odd Frank (2009): *Mosjon, friluftsliv og kulturaktiviteter. Resultater fra Levekårsundersøkelsene fra 1997 til 2007*, Rapport 2009/15, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Tid brukt på ulike massemedier en gjennomsnittsdag, etter kjønn. Alder 9-79 år. 2008. Minutter

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Antall ganger man har brukt ulike kulturtilbud siste 12 måneder, etter kjønn. Alder 9-79 år. 2008

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Jan Erik Kristiansen

Jan Erik Kristiansen er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Formidlingsavdelingen. Han har lang erfaring i å presentere statistikk på en brukervennlig måte og har holdt en rekke kurs i statistikkforståelse og bruk av statistikk.

Han utga i 2007 boken «Tall kan temmes!» (U-forlaget), som delvis danner grunnlaget for denne spalten.

(jan.erik.kristiansen@ssb.no)

Raffinerte rater: Endringer over tid

For 2008 kan to ulike skilsmisserater beregnes til henholdsvis 43,0 og 11,6 prosent per 1 000 gifte/separerte kvinner. Men hva betyr disse tallene?

Mens forholdstall viser hvordan en størrelse forholder seg til en annen, uten at det nødvendigvis er noen logisk sammenheng mellom de to tallene, viser en prosentfordeling hvordan delene forholder seg til en helhet. Også rater viser forholdet mellom to tall; mellom det faktiske og det potensielle.

Forholdstall og prosenter beregnes vanligvis for tallstørrelser som refererer til et bestemt tidspunkt, rater refererer oftest (men ikke alltid) til noe som har skjedd i løpet av en periode, gjerne et år. Rater er mye brukt i demografien for å beskrive ulike årlige endringer i befolkningen.

Noen rater er egentlig bare en slags omskriving av en prosentandel. Vi snakker ofte om «vekstrate», selv om vi ikke mener noe annet enn den prosentvise veksten. På engelsk brukes betegnelsen «literacy rate» om andelen i en befolkning som kan lese og skrive, på samme måte som man snakker om «unemployment rate».

Hva er summariske rater?

Mange rater er en form for modifiserte eller forstørrede prosenter. La oss ta et eksempel: I løpet av 2008 døde 41 700 personer. Dette tallet kan vi så sette i forhold til «risikopopulasjonen», som i dette tilfellet er hele befolkningen (alle kan i prinsippet dø i løpet av et år). 41 700 i prosent av 4 768 300 (middelfolkemengden) er 0,87. Men fordi denne prosenten blir svært liten, er det vanlig å beregne døde per 1 000 innbyggere (= 8,7). Denne dødelighetsraten kalles ofte summarisk (= overfladisk, forenklet; på engelsk: crude rate), fordi den er beregnet på grunnlag av hele befolkningen.

Tilsvarende kan det beregnes summariske fødselsrater, ekteskapsrater og skilsmisserater – alle per 1 000 innbyggere. Legg merke til at slike rater som oftest beregnes på grunnlag av den såkalte middelfolkemengden, som rett og slett er et gjennomsnitt av folketallet ved årets begynnelse og slutt (i praksis 1.1. året etter).

Disse ratene kalles summariske fordi de beregnes i forhold til hele befolkningen, som jo også omfatter personer som har liten eller ingen risiko eller sannsynlighet for å oppleve det aktuelle fenomenet. Menn, barn og eldre kvinner kan ikke få barn, dødeligheten er svært forskjellig i ulike aldre og bare gifte kan skille seg. Når slike rater likevel brukes, er dette fordi det i mange land ikke finnes data som gjør det mulig å beregne mer presise og relevante rater.

Kan føre galt av sted

Bruk av slike summariske rater kan likevel føre galt av sted, hvis man for eksempel sammenlikner land med en svært ulik alderssammensetning, som Norge og Egypt: Mens den summariske dødelighetsraten i Norge er 8,7 per 1 000 innbyggere, er den i Egypt bare i overkant av 6. Denne tilsynelatende gunstige situasjonen i Egypt er uttrykk for en såkalt strukturell effekt og henger sammen med at Egypts befolkning er langt yngre, samtidig som barne-dødeligheten er relativt lav.

Alders- og kjønnsbestemte beregninger

Der hvor opplysninger om for eksempel alder finnes, forsøker man derfor – på ulike måter – å forbedre eller raffinere

disse ratene. Svært mange demografiske fenomener (fødsler, død, aborter, ekteskapsinngåelse) er i stor grad aldersbestemte, og man kan derfor beregne aldersspesifikke rater. For enkelte fenomener foretar man noen ganger bare en svært grov aldersavgrensing, for eksempel beregner man ofte fødsler og aborter per 1 000 kvinner i fødedyktig alder, det vil si i alderen 15–49 år.

Aldersspesifikke rater beregnes på samme måte som de summariske, men beregnes for eksempel for 5-årige aldersgrupper. Dermed kan man lettere sammenlikne dødelighets- og fødselsrater for land eller grupper med ulik aldersstruktur.

Dødelighet etter kjønn

Når det gjelder dødelighet, beregner man ofte separate aldersspesifikke rater for menn og kvinner, som i tabellen nedenfor. Vi ser da at vi også her har en klar struktureffekt:

Tabell 1. Aldersspesifikke dødelighetsrater per 100 000 innbyggere. Menn og kvinner. 2008

	Menn	Kvinner
Totalt	855	895
0-4 år	82	55
5-9 år	10	9
10-14 år	11	9
15-19 år	49	23
20-24 år	93	28
25-29 år	86	38
30-34 år	78	41
35-39 år	101	60
40-44 år	150	83
45-49 år	221	138
50-54 år	371	248
55-59 år	576	359
60-64 år	977	629
65-69 år	1 593	974
70-74 år	2 647	1 570
75-79 år	4 845	2 846
80-84 år	8 497	5 581
85-89 år	15 240	10 176
90 år +	28 491	21 969

Mens den summariske dødelighetsraten er noe høyere for kvinner enn for menn, så ser vi at menn har en høyere dødelighet på alle alderstrinn.

De summariske dødelighetsratene kan betraktes som et veid gjennomsnitt av de aldersspesifikke ratene og reflekterer dermed den høyere andelen kvinner i de eldste aldersgruppene. Konklusjon: Vær forsiktig ved bruk av summariske rater. Ved sammenlikning av grupper med ulik aldersstruktur bør man bruke aldersspesifikke rater.

Aldersjusterte tall

Det å sammenlikne en lang rekke aldersspesifikke rater for to eller flere land eller grupper, blir lett uoversiktlig og vanskelig når de også beregnes separat for menn og kvinner. Det er derfor ønskelig å finne ett enkelt mål som sammenfatter de forskjellige aldersspesifikke ratene. En alternativ måte å ta hensyn til slike aldersforskjeller på er ved såkalt aldersstandardisering (også kalt aldersjustering). Dette innebærer at vi forsøker å gjøre to grupper (populasjoner) så like hverandre som mulig, og metoden kalles derfor også standardpopulasjonsmetoden.

La oss ta et forenklet eksempel. I landene A og B dør det ett år henholdsvis 185 og 165 personer. Landene er like store og har begge 5 000 innbyggere.

Den summariske dødelighetsraten blir dermed henholdsvis 37 og 33 per 1 000 innbyggere:

$$A: 185/5\,000 \times 1\,000 = 37 \text{ og}$$

$$B: 165/5\,000 \times 1\,000 = 33$$

Men siden land A har en langt eldre befolkning (for enkelhets skyld bruker vi her bare to aldersgrupper), blir derfor de aldersspesifikke ratene høyere i land B enn i A:

Tabell 2. **Eksempel: Summariske og aldersspesifikke dødelighetsrater**

	Land A			Land B		
	Middel-folkemengde	Antall døde	Dødelighet per 1 000	Middel-folkemengde	Antall døde	Dødelighet per 1 000
Totalt	5 000	185	37	5 000	165	33
0-44	1 000	25	25	4 000	120	30
45 +	4 000	160	40	1 000	45	45

Ved standardisering kan vi nå for eksempel betrakte befolkningen i land A som standardbefolkningen og forutsette at land B har samme befolkningsstruktur. Vi kan dermed beregne en standardisert rate for land B ved å beregne antallet døde hvis befolkningsstrukturen var som i land A:

$$(30 \times 1\,000/1\,000) + (45 \times 4\,000/1\,000) = 30 + 180 = 210$$

Med As befolkningsstruktur ville land B få 210 døde, og den standardiserte raten blir dermed

$$210/5\,000 \times 1\,000 = 42$$

det vil si 42 per 1 000 innbyggere. Hvis land A og B hadde samme aldersstruktur, ville altså de standardiserte ratene være henholdsvis 37 og 42. Altså en høyere dødelighet i land B.

Også for andre variabler

Standardisering er en teknikk som også kan brukes for andre variabler enn alder, som kjønn, ekteskapelig status, utdanning eller inntekt.

Når det gjelder dødelighet, finnes det også enda mer aldersspesifiserte rater. Fordi dødeligheten i første leveår er relativt høy, beregnes det i de fleste land en rekke rater for dødelighet omkring fødselen og i første leveår. De to vanligste er: Perinatal dødelighet = dødfødte + døde i første uke, og: Spedbarnsdødelighet = døde under 1 år. Begge disse ratene beregnes per 1 000 levendefødte samme år.

På samme måte som ovenfor kan det også beregnes aldersstandardiserte dødelig-

hetsrater for ulike dødsårsaker, som kreft eller hjerte-/karsykdommer.

Mål på fruktbarhet

Akkurat som når det gjelder dødelighet, kan man også beregne en summarisk fruktbarhetsrate, det vil si antall levendefødte et år per 1 000 innbyggere. I Norge var denne 12,7 i 2008. Men på samme måte som for dødelighetsraten, er dette et meget grovt mål.

En måte å raffinere dette målet på, det vil si gjøre det mer presist, er å sette antall fødte i relasjon til «risikopopulasjonen», her kvinner i alderen 15–49 år. I neste omgang kan man så beregne aldersspesifikke rater. Dette gjøres på samme måte som for dødelighet og gir følgende tabell:

Tabell 3. **Levendefødte per 1 000 kvinner i ulike aldersgrupper. 2008**

15-19 år	20-24 år	25-29 år	30-34 år	35-39 år	40-44 år	45-49 år
9,3	62	127,0	125,6	56,1	9,8	0,4

Men igjen: Fordi det er vanskelig å sammenlikne så mange tall, ønsker vi oss også her ett enkelt tall. Og også her kan vi standardisere. Men når det gjelder fruktbarhet, er det et annet mål som er langt mer brukt, nemlig samlet fruktbarhetstall (SFT). Dette beregnes ved å legge sammen de aldersspesifikke ratene og dividere med 1 000. Siden vi her har fem-årige aldersgrupper, må vi multiplisere de aldersspesifikke ratene med fem.

$$(9,3 + 62,0 + 127,0 + 125,6 + 56,1 + 9,8 + 0,4) \times 5/1\,000 = 1,951$$

Dette gir et samlet fruktbarhetstall på 1,95 og tolkes som det antallet barn en

kvinne vil få med de gjeldende aldersspesifikke ratene og hvis dødsfall ikke forekommer.

Samlet fruktbarhetstall er det mest brukte målet på fruktbarhet, men også to andre mål brukes mye, nemlig brutto og netto reproduksjonstall. Brutto reproduksjonstall beregnes på samme måte som SFT, men omfatter bare antallet levendefødte jenter. Derfor kan det også beregnes som SFT multiplisert med andelen jenter ved fødselen: $1,95 \times 48,5$ prosent = 0,95. Netto reproduksjonstallet tar også hensyn til dødeligheten (og er derfor noe lavere). Denne raten er et mål på om befolkningen reproduseres på lang sikt.

Giftermål og skilsmisse – egne rater for kvinner og menn

Det kan også beregnes summariske og aldersspesifikke rater for ekteskapsinngåelse. De summariske ratene beregnes som antallet ekteskap (ikke personer) per 1 000 innbyggere. Aldersspesifikke rater beregnes separat for menn og kvinner, og de beregnes ofte også for ugifte, skilte, enker og enkemenn.

Den summariske skilsmisseraten kan beregnes som antall skilsmisser per 1 000 innbyggere. Men denne raten er lite brukt, siden bare gifte og separerte kan skille seg. Mer vanlig er det derfor å beregne antall skilsmisser per 1 000 gifte og separerte kvinner og menn. Denne raten var 11,6 per 1 000 kvinner i 2008, og dette betyr altså at 1,2 prosent av alle gifte/separerte kvinner ble skilt dette året. Også denne raten kan beregnes for ulike aldersgrupper.

Vanskelig å tolke

Som mange andre slike rater kan også skilsmisseraten bli litt abstrakt og vanskelig å tolke på en meningsfull måte. Det spørsmålet mange ofte stiller seg, er hvor stor andel av ekteskapene som ender i skilsmisse. Men dette spørsmålet er ikke så enkelt å besvare, for å gjøre det måtte man ha data om enkelte ekteskapskohorter (årganger), og man måtte vente til

alle ekteskapene i kohorten var oppløst, enten ved skilsmisse eller død. Det vil si at man i dag kan få endelige skilsmissetall for dem som giftet seg omkring 1950. Kohortanalyser krever stor tålmodighet!

En helt annen ting er at med en stor og økende andel samboere, så er etter hvert skilsmissetallene blitt mindre interessante som indikator på samlivsbrudd, så lenge vi ikke samtidig har tall for hvor mange samboerskap som oppløses.

Syntetiske rater

Fordi det på noen områder er vanskelig å beregne meningsfulle og aktuelle empiriske rater (jf. skilsmisse), forsøker man å beregne syntetiske rater. Syntetisk vil i denne sammenheng si kunstig eller konstruert. Vi så ovenfor at et vanlig mål på fruktbarheten er det såkalte samlede fruktbarhetstallet (SFT). Dette er et slikt kunstig mål, basert på fruktbarheten et bestemt år.

Tilsvarende kan vi beregne skilsmissehyppigheten i en hypotetisk ekteskapskohort, basert på de aldersspesifikke skilsmissehyppighetene et bestemt år. For 2008 er dette beregnet til 43,0 prosent etter 60 års ekteskap, som betyr at vel fire av ti ekteskap oppløses ved skilsmisse i løpet av 60 år.

Også når det gjelder aborthyppigheten, kan det beregnes et tilsvarende tall, kalt samlet aborttall. Dette var 525 i 2008 og kan tolkes som at vel halvparten av alle kvinner vil ta abort i løpet av sin fruktbare periode, hvis dagens aborthyppighet fortsetter.

Andre rater med vanskelige navn

Insidens er antallet nye tilfeller av en sykdom i en periode (= år) og beregnes per 100 000 innbyggere. Prevalens er antall personer som på et bestemt tidspunkt har en sykdom. Dette oppgis ofte som absolutte tall eller som en prosentandel, for eksempel HIV-prevalens.

Innvandrerkvinner i jobb er mer likestilte

Det er store forskjeller i levekår mellom innvandrer menn og innvandrer kvinner. Kvinner står i større grad utenfor arbeidslivet enn menn, de gjør mer husarbeid, snakker dårligere norsk, har færre norske venner og føler seg i større grad ensomme. Arbeid utenfor hjemmet gjør disse forskjellene betraktelig mindre. Det forklarer også at forskjellene mellom menn og kvinner fra Chile, Iran og Bosnia-Hercegovina er mindre enn mellom kvinner og menn fra Somalia og Pakistan.

Kristin Henriksen

I levekårsundersøkelsen blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre (LKI) gjennomført av Statistisk sentralbyrå (SSB) (se tekstboks), stilte vi kvinner og menn fra ti land en rekke spørsmål om deres bakgrunn fra landet de kommer fra og om hvordan de har det i Norge. Vi spurte dem om deres deltakelse i det norske utdanningssystemet og arbeidslivet, hvordan de selv opplever arbeidet, deres språkferdigheter, religiøsitet, ensomhet, og bånd til landet de kom fra og til Norge – for å nevne noe.

Levekårsundersøkelsen blant innvandrere

I 2005/2006 gjennomførte SSB intervjuundersøkelsen Levekår blant innvandrere (LKI). Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre fra ti utvalgte landgrupper ble intervjuet: Serbia og Montenegro, Tyrkia, Bosnia-Hercegovina, Somalia, Sri Lanka, Irak, Iran, Pakistan, Vietnam og Chile. En av ti av dem vi intervjuet var født i Norge. Denne artikkelen bygger på data fra LKI. Opplysninger om befolkningen i alt som vi sammenligner med, er hentet fra diverse roterende levekårsundersøkelser med utvalgte tema.

Ettersom resultatene fra LKI bygger på opplysninger om et utvalg av befolkningen, er det knyttet statistisk usikkerhet til dem. Og når vi deler opp i undergrupper, som menn og kvinner, blir usikkerheten særlig stor. Vi gjengir ikke i denne artikkelen signifikanstester av resultater og forskjeller, det vil si vi oppgir ikke tall som viser med hvor stor sikkerhet vi kan beskrive populasjonen ut fra svarene til dem vi intervjuet. Vi vil imidlertid poengtere det når prosenttall bygger på små tall, og vi gjengir ikke resultater som er for usikre.

For detaljer om gjennomføringen av LKI-undersøkelsen og datagrunnlaget, se Gulløy (2008). De som ble intervjuet, svarte på flere spørsmål enn de som er gjengitt her. I «hovedrapportene» Blom og Henriksen (2008) og Blom (2008), er de ulike landgruppens svar på alle spørsmål i intervjuene omtalt, mens Henriksen (2010) har sett mer på forskjeller mellom kvinner og menn i de ti gruppene.

Levekårsundersøkelsen har gitt oss mer kunnskap om forskjeller mellom kvinner og menn blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, og om hvordan disse forskjellene varierer mellom ulike grupper. Nylig kom SSB ut med en ny rapport, basert på LKI, som blant annet fokuserer på kjønnsforskjeller i ti innvandrergrupper etter landbakgrunn (Henriksen 2010). I denne artikkelen oppsummerer vi noen av våre funn.

Mindre likestilling i noen landgrupper

I de fleste innvandrergrupper er det forskjeller mellom kvinner og menn på mange områder. Menn har oftere yrkeserfaring fra hjemlandet, de er i større

Kristin Henriksen er statsviter og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. Hun er koordinator for innvandrerstatistikk.
(kristin.henriksen@ssb.no)

grad sysselsatt, har bedre norskerdigheter og gjør mindre husarbeid. Men i noen grupper er disse forskjellene klart større enn i andre. Mens kvinner og menn fra land som Chile, Iran og Bosnia-Hercegovina fremstår som relativt likestilte, er kjønnsforskjellene store blant dem fra land som Pakistan, Irak og Somalia.

I tabell 1 og tabell 2 har vi plukket ut en del områder innenfor levekår hvor vi ser på kjønnsforskjeller. Her har vi bare sett på forskjellene mellom kjønnene ved å trekke menns prosentandel fra kvinnenes prosentandel. For eksempel har 44 prosent av kvinnene fra Vietnam en norsk venn, mot 58 prosent av mennene, noe som gir en prosentpoengs forskjell på -14 i tabellen. (For de ulike landgruppene se Henriksen 2010.) Tabellene kan være litt vanskelige å tolke, men er tallet negativt, så er mennenes prosentandel høyere enn kvinnenes, og er det positivt er kvinnenes prosentandel høyest.

I denne artikkelen, og i tabellene og figurene, deler vi dem vi intervjuet i LKI i to grupper. I den ene er de landgruppene hvor vi finner størst forskjeller mellom kvinner og menn, særlig i sysselsetting og hvilken kompetanse de har med seg fra opprinnelseslandet: Irak, Tyrkia, Pakistan, Somalia, Serbia og Montenegro («gruppe A»). I den andre gruppen er Iran, Bosnia-Hercegovina, Vietnam, Sri Lanka og Chile («gruppe B»). Sysselsettingsnivået i «gruppe A» var i LKI i gjennomsnitt 63 prosent for menn og bare 37 prosent for kvinner. I «gruppe B» var nivået 68 prosent for menn, altså bare 5 prosentpoeng høyere enn i «gruppe A», mens kvinnenes sysselsetting er langt høyere enn for kvinnene i «gruppe A»: 58 prosent.

Tabell 1. Forskjell mellom menn og kvinner på ulike områder for «landgruppe A»¹. Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 2005/2006. Menns år/skår/antall/andeler er trukket fra kvinners år/skår/antall/andeler

	Innv. og norskfødte med innv. i alt	Somalia	Pakistan	Tyrkia	Serbia og Montenegro	Irak
Forskjell i median botid i år	0	0	-3	-1	-1	-1
Forskjell i kvinners og menns gjennomsnittsskår i religiøsitet (skala fra 1-10)	1	0,2	0,4	0,6	0,7	1,5
Forskjell i antall religiøse møter kvinner og menn har deltatt på siste 12 måneder	-10	-26	-35	-14	-4	-4
Menns andeler fratrukket kvinners andeler (tallet tilsvarer prosentpoengs forskjell)						
Grunnskole ²	11	37	10	15	11	15
Høyere utdanning ²	-9	-20	-17	-14	-11	-17
Yrkeserfaring ²	26	20	49	47	35	53
Sysselsatt	-18	-29	-30	-20	-23	-31
Bruker minst 20 timer på husarbeid i uka	32	34	45	26	31	39
Har en god norsk venn	-9	-12	-25	-3	-16	-8
Er ofte/av og til ensom	8	5	4	10	20	15
Har dårlige/svært dårlige norskferdigheter	18	16	28	22	16	27

¹ Se beskrivelse av landgruppe A i artikkelen.

² Grunnskole: Forskjell i andelen uten fullført grunnskole fra opprinnelseslandet blant dem som innvandret som 18 år eller eldre. Høyere utdanning: Forskjell i andelen med høyere utdanning fra opprinnelseslandet blant dem som innvandret som 18 år eller eldre. Yrkeserfaring: Forskjell i andelen uten yrkeserfaring fra opprinnelseslandet blant dem som innvandret som 18 år eller eldre.

Kilde: Levekår blant innvandrere 2005/2006, Statistisk sentralbyrå.

I noen landgrupper har menn lengre median botid i Norge enn kvinner, som for eksempel de fra Sri Lanka. Da er botid relevant for å forklare forskjeller mellom menn og kvinner. Men det er ikke slik at det er systematisk større forskjeller mellom menns og kvinners botid i Norge i «gruppe A» enn i «gruppe B», så dette forklarer ikke at kjønnsforskjellene i «gruppe A» er større enn i «gruppe B».

Landgruppene i «gruppe A» har imidlertid til felles at det er store forskjeller i hvilken kompetanse kvinner og menn har med seg i bagasjen når de kommer til Norge. Menn har langt mer utdanning og yrkeserfaring enn kvinner. Og det er i disse fem gruppene hvor det er størst forskjeller i menns og kvinners deltakelse i arbeidslivet.

Et annet fellestrekk er at et stort flertall fra Pakistan, Irak, Somalia, Tyrkia og Serbia og Montenegro er at de holder fast ved sin religiøse tilhørighet som muslimer. Mange fra Bosnia-Hercegovina og Iran er også oppdratt som muslimer, men blant dem er det ikke alle som holder fast ved sin tro og for mange er ikke religionen en like sentral del av livet deres som i de fem nevnte gruppene.

Hva betyr arbeid for levende?

Å øke sysselsettingen blant kvinner betraktes ofte som et likestillingsmål i seg selv. En kvinne som har arbeid utenfor hjemmet, sees gjerne på som mer likestilt med sin sysselsatte mann enn en «hjemmeværende hustru». Vi skal nå se på hva det å ha arbeid betyr for norskferdigheter, vennskap med «norske», følelse av ensomhet, arbeid i hjemmet og for psykisk helse for dem vi intervjuet i LKI.

Vi ser her bare på to og to variabler samtidig, det vil si såkalte bivarierte sammenhenger. I dette ligger en del utfordringer.

For det første vet vi ikke hva som er årsak og hva som er virkning. Vi finner for eksempel at sysselsatte i større grad har norske venner og bedre norsk-

Tabell 2. Forskjell mellom menn og kvinner på ulike områder for «landgruppe B»¹. Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 2005/2006. Menns år/skår/antall/andeler er trukket fra kvinners år/skår/antall/andeler

	Innv. og norskfødte med innv. i alt	Bosnia-Hercegovina	Chile	Iran	Sri Lanka	Vietnam
Forskjell i median botid i år	0	0	0	-3	-5	-2
Forskjell i kvinners og menns gjennomsnittsskår i religiøsitet (skala fra 1 (svakest) - 10 (sterkest))	1	0,2	0,6	1,2	1,3	0,8
Forskjell i antall religiøse møter kvinner og menn har deltatt på siste 12 måneder	-10	0	8	0	-5	-2
Menns andeler fratrukket kvinners andeler (tallet tilsvarer prosentpoengs forskjell)						
Grunnskole ²	11	4	-2	3	-2	-1
Høyere utdanning ²	-9	-10	7	19	-1	-4
Yrkeserfaring ²	26	10	7	6	15	6
Sysselsatt	-18	-4	-14	-12	-18	-13
Bruker minst 20 timer på husarbeid i uka	32	28	11	17	49	26
Har en god norsk venn	-9	-5	3	16	-14	-14
Er ofte/av og til ensom	8	7	14	13	0	16
Har dårlige/svært dårlige norskferdigheter	18	7	7	3	9	31

¹ Se beskrivelse av landgruppe B i artikkelen.

² Grunnskole: Forskjell i andelen uten fullført grunnskolen fra opprinnelseslandet blant dem som innvandret som 18 år eller eldre. Høyere utdanning: Forskjell i andelen med høyere utdanning fra opprinnelseslandet blant dem som innvandret som 18 år eller eldre. Yrkeserfaring: Forskjell i andelen uten yrkeserfaring fra opprinnelseslandet blant dem som innvandret som 18 år eller eldre.

Kilde: Levekår blant innvandrere 2005/2006, Statistisk sentralbyrå.

ferdigheter enn de som er uten jobb. Men det kan like godt være at de med norske venner eller gode norskferdigheter lettere får jobb. Trolig går påvirkningen begge veier, og at man kommer inn i en god spiral: norskferdigheter gir lettere jobb, jobb gir bedre norskferdigheter, som igjen forsterker stillingen på jobbmarkedet, og så videre.

En annen innvending mot bare å se på to variabler om gangen, for eksempel sysselsetting og norskferdigheter, er at det kanskje ikke er akkurat sysselsettingen som henger sammen med for eksempel en persons norskferdigheter eller hvorvidt man har norske venner. Kanskje er det en annen bakenforliggende faktor, som personens utdanningsnivå, som betyr noe for både sysselsettingen og norskferdighetene.

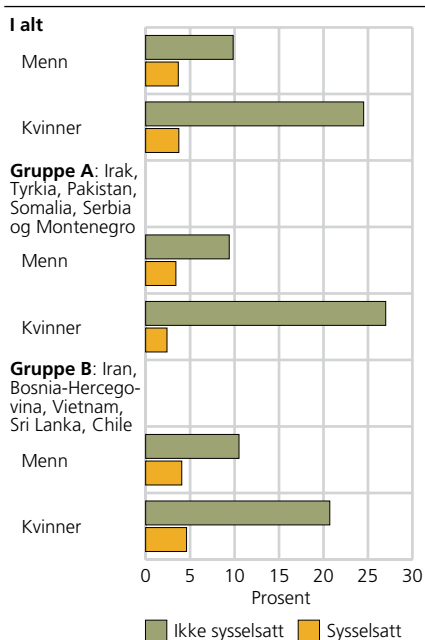
Gjennom levekårsundersøkelsen har vi en unik mulighet til å undersøke hva innvandrernes utdanningsnivå har å si for hvorvidt de er sysselsatte. Vi har i Norge lite kunnskap om hvilken utdanning innvandrerne har med seg i bagasjen. Slik informasjon samles ikke inn systematisk når innvandrerne kommer til Norge, men det kunne gi en verdifull innsikt i deres forutsetninger for å lykkes i Norge. Det ville også belyse kjønnslikestilling blant innvandrerne bedre.

Det er en sterk positiv sammenheng mellom utdanningsnivå og sysselsetting (Henriksen 2010), ergo vil det også være en sammenheng mellom utdanning og noen av de andre variablene vi er interessert i. Vi ser blant annet følgende sammenhenger:

Figur 1. **Andel blant innvandrerne som kom til Norge etter fylte seks år og som mener de har dårlige/svært dårlige norskerferdigheter, etter kjønn, sysselsetting og landbakgrunn. 2005/2006. Prosent**

Kilde: Levekår blant innvandrere 2005/2006, Statistisk sentralbyrå.

- jo høyere utdanning, jo større er sannsynligheten for å ha gode norske venner
- jo høyere utdanning, jo bedre norskerferdigheter
- kvinner med høyere utdanning bruker mindre tid på husarbeid enn kvinner med lavere utdanning, men slike forskjeller finner vi ikke blant menn
- det er ikke tydelige sammenhenger mellom utdanning og følelse av ensomhet

For å se flere variabler i sammenheng, for eksempel for å finne ut hva som betyr mest av utdanning og sysselsetting for innvandrernes norskerferdigheter, må man gjøre en såkalt multivariat analyse, men det skal vi ikke gjøre her.

De som har en jobb, snakker bedre norsk

Som vi har sett, er det store forskjeller mellom kvinner og menn som har innvandret til Norge, i deres vurdering av egne norskerferdigheter (se tabell 1 og 2). Vi har i denne artikkelen tatt ut dem som kom til Norge etter fylte seks år.

I alle grupper vurderte kvinnene i levekårsundersøkelsen sine norskerferdigheter dårligere enn mennene vurderte sine, men denne forskjellen varierer stort mellom landgruppene. Blant iranerne er det knapt noen forskjell, mens blant dem fra Pakistan, Irak og Vietnam er det rundt 30 prosentpoeng flere kvinner enn menn som vurderer sine norskerferdigheter som dårlige eller svært dårlige (se tabell 1 og 2).

Det at flere innvandrerkvinner enn innvandrer menn sliter med norsk språk, henger sammen med at det er mer vanlig at kvinnene har hatt lite kontakt med arbeidsmarkedet. Svært få som har inntektsgivende arbeid, synes nem-

lig at de har dårlige eller svært dårlige norskerferdigheter, mens det motsatte gjelder flere av dem som ikke har jobb å gå til (se figur 1). Av dem som ikke har arbeid, er det samtidig langt flere kvinner enn menn som sliter med det norske språket (25 mot 10 prosent). Mange av kvinnene har aldri vært i arbeidslivet, mens mange menn som ikke hadde jobb på intervju tidspunktet, hadde jobbet tidligere.

Uten jobb – uten norske venner?

I de fleste landgrupper er det oftest menn som har en god venn som er «norsk» (se tabell 1 og 2). Iranerne skiller seg ut ved at 16 prosentpoeng flere kvinner enn menn har en god norsk venn, mens for dem med bakgrunn fra Tyrkia og Chile er det omtrent like vanlig for kvinner og menn. Det er særlig i gruppen med bakgrunn fra Pakistan at menn langt oftere enn kvinner har en god norsk venn.

Det å ha gode norske venner kan ha en betydning for integrering i samfunnet, ettersom norskfødte venner kan fungere som døråpnere på arenaer hvor det ellers kan være vanskelig å få innpass, for eksempel i arbeidslivet. Og vi ser tydelig at det å ha jobb, har betydning for hvorvidt de vi intervjuet har gode venner som er norske (figur 2).

Særlig mye betyr dette for kvinner fra «gruppe A»; Irak, Tyrkia, Pakistan, Somalia, Serbia og Montenegro. Bare 33 prosent av dem som ikke hadde jobb, hadde norske venner, mot 55 prosent av dem som hadde jobb. Vi ser også at uansett om vi ser på kvinner eller menn eller personer med og uten jobb, så har personer i «gruppe A» i mindre grad norske venner enn personer i «gruppe B» (Iran, Bosnia-Hercegovina, Vietnam, Sri Lanka og Chile).

Arbeider utenfor hjemmet – forsikret mot ensomhet?

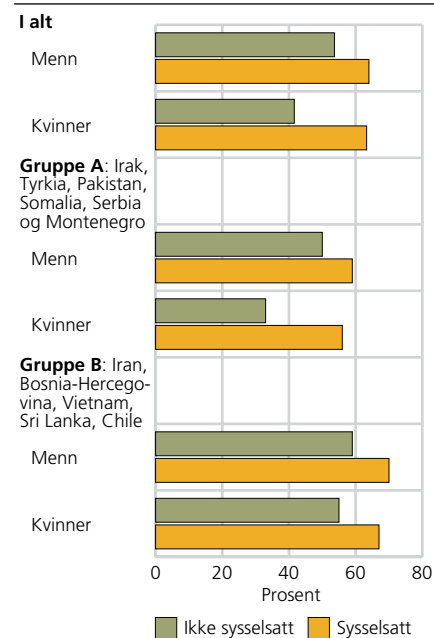
I levekårsundersøkelsen spør vi hvor ofte folk føler seg ensomme. Sett under ett, føler innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre seg mer ensomme enn befolkningen ellers. I alle landgruppene unntatt Sri Lanka, føler kvinner seg mer ensomme enn mennene. Hva denne kjønnsforskjellen skyldes, er vanskelig å si, men vi har sett tydelige forskjeller mellom dem som har nær familie i Norge og dem som ikke har det (Henriksen 2010).

Når omtrent 10 prosentpoeng flere menn enn kvinner i LKI har foreldre i Norge, kan det bidra til å forklare kjønnsforskjellen i ensomhet. Det å ha jobb ser også ut til å dempe følelsen av ensomhet, noe som er tydelig for alle landgrupper (figur 3). Dette gjelder mest for kvinner i «gruppe B», hvor forskjellen mellom dem som har jobb og dem som ikke er i jobb er på hele 11 prosentpoeng.

Det kan se ut til at vi med dette er et skritt nærmere forklaringen på hvorfor kvinner i større grad er ensomme enn menn – de står i større grad utenfor arbeidslivet.

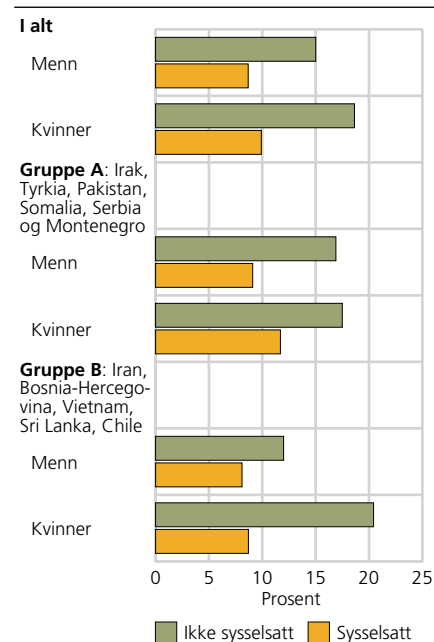
Kvinner er mer ensomme enn menn, men de er likevel i større grad enn menn sikre på at de ønsker å bli i Norge, og ikke flytte tilbake til opprinnelseslandet (Henriksen 2010). Hvorfor det er slik, har vi ikke sett nærmere på. Vi vet ikke om det er fordi kvinner i mange grupper er mer knyttet til hjemmet og sin nærmeste familie, og derfor ikke kan tenke seg å flytte bort fra hjem, barn og barnebarn når de blir gamle.

Figur 2. Andel innvandrere og norskfødte med innvandrerbakgrunn med en god norsk venn, etter kjønn, sysselsetting og landbakgrunn. 2005/2006. Prosent

Kilde: Levekår blant innvandrere 2005/2006, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Andel innvandrere og norskfødte med innvandrerbakgrunn som svarer at de ofte føler seg ensomme, etter kjønn, sysselsetting og landbakgrunn. 2005/2006. Prosent

Kilde: Levekår blant innvandrere 2005/2006, Statistisk sentralbyrå.

Kvinner gjør mye mer husarbeid – uansett

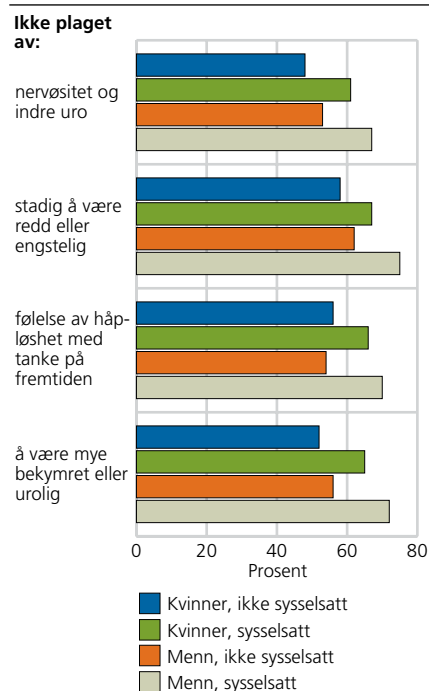
Det er særlig på et område vi ser forskjeller i alle grupper; det er husarbeid. Som husarbeid regner vi matlaging, rengjøring, vask og stell av tøy, men ikke pass av barn, syke, og lignende. Det vil si at også såkalt «vedlikeholdsarbeid» ikke er med, som hagearbeid, reparasjoner og oppussing. Dette er arbeid menn tradisjonelt bruker langt mer tid på enn kvinner (Vaage 2009).

Størst forskjell på kvinner og menn i hvor vanlig det er å bruke mer enn 20 timer i uka på husarbeid, finner vi blant dem fra Sri Lanka, mens forskjellen er minst blant dem fra Iran og Chile. Det er nærliggende å tenke at mye tid brukt på husarbeid går hånd i hånd med ikke å ha jobb. Og slik er det til en viss grad – i mange grupper bruker de sysselsatte mindre tid på husarbeid enn de som er uten jobb. Yrkesaktive kvinner bruker noe mindre tid på husarbeid enn kvinner uten jobb. 47 prosent av kvinner uten jobb bruker 20 timer eller mer i uka på husarbeid, mot 31 prosent av kvinner som er sysselsatt (se figur 3). Å bruke så mye tid på matlaging, rengjøring og vask og stell av tøy, er langt mindre vanlig blant menn. Og de bruker lite tid uavhengig av om de har jobb eller ikke.

Sammenligner vi kvinner og menn uten arbeid og kvinner og menn med arbeid, er det fortsatt slik at kvinner gjør klart mest husarbeid (figur 3). Innvandrerkvinner jobber imidlertid i større grad deltid enn innvandrer menn, slik som i hele befolkningen sett under ett, noe som kanskje gjør at de har mer tid til husarbeid.

Det er store forskjeller i hvor mye tid menn og kvinner bruker på husarbeid også i hele befolkningen sett under ett. I 2004 brukte kun 7 prosent av mennene i Norge 20 timer eller mer på husarbeid, mot 21 prosent av kvinnene.

Figur 5. Andel innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre som de siste 14 dagene ikke har hatt fire ulike plager, etter kjønn og sysselsetting. 2005/2006. Prosent

Kilde: Levekår blant innvandrere 2005/2006, Statistisk sentralbyrå.

Bedre psykisk helse med jobb utenfor hjemmet

I levekårsundersøkelsen har vi også stilt en del spørsmål om psykisk helse. Innvandrerkvinner har tydelig en dårligere helse enn menn, blant dem vi intervjuet i LKI (Blom 2008) Ved å sammenligne dem som er i jobb med dem som ikke er det, kan vi si noe om hvilken effekt yrkesaktivitet kan ha på psykisk helse for kvinner og menn. Men vi må også her ha i mente at effektene kan gå begge veier; de som sliter med sin psykiske helse kan ha større vanskeligheter med å få jobb enn andre.

Det er tydelig at det å være i jobb henger sammen med bedre psykisk helse. Mens for eksempel 66 prosent av kvinnene som er sysselsatt sier at de de siste 14 dagene ikke har vært plaget av en følelse av håpløshet med tanke på fremtiden, svarer 55 prosent av kvinnene uten arbeid det samme. For mennene er forskjellen enda større; 70 versus 54 prosent.

Sysselsatte kvinner er mer likestilte

Det er store forskjeller mellom kvinner og menn i de ti innvandrergruppene vi intervjuet i LKI. Kvinner er i mindre grad enn menn sysselsatt, de har dårligere norskerdigheter, har i mindre grad norske venner, føler seg mer ensomme, har dårligere psykisk helse og bruker mer tid på husarbeid. I noen grupper er disse forskjellene langt større enn i andre. For eksempel er kjønnsforskjellene blant dem med bakgrunn fra Iran, Chile og Bosnia-Hercegovina langt mindre enn blant dem med bakgrunn fra Pakistan og Somalia.

Å integrere innvandrere i arbeidsmarkedet er blant myndighetenes hovedprioriteringer på integreringsfeltet. Denne artikkelen har vist at det kan være gode grunner til å prioritere å kvalifisere innvandrere, både kvinner og menn, til inntektsgivende arbeid. Kvinner som har inntektsgivende arbeid er langt mer likestilte med mennene innenfor samme landgruppe enn de som ikke er sysselsatt. Ikke bare har det å være i jobb en verdi i seg selv, det gir også høyere inntekt, større kontroll over økonomien, flere norske venner, mindre følelse av ensomhet og bedre psykisk helse.

Disse sammenhengene holder uansett om vi ser på kvinner eller menn, og uansett om innvandrerne tilhører det vi har kalt «gruppe A» eller «gruppe B». Man kan innvende at noen av disse virkningene går begge veier. Psykisk syke har vanskeligere med å få innpass i arbeidsmarkedet enn psykisk friske. Men få vil være uenige i at for de fleste – innvandrere og norskfødte, menn og kvinner – vil arbeid også være en forsikring mot psykisk sykdom, ensomhet og økonomisk fattigdom.

Referanser

Blom, Svein (2008): *Innvandrerens helse 2005/2006*, Rapport 2008/35, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/rapp_200835/

Blom, Svein og Kristin Henriksen (2008): *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*, Rapport 2008/5, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/rapp_200805/

Gulløy, Elisabeth (2008): *Levekår blant innvandrere 2005/2006*. Dokumentasjonsrapport, Notater 2008/5, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/90/notat_200805/notat_200805.pdf

Henriksen, Kristin (2010): *Kjønnsforskjeller og levekår blant innvandrere fra ti land*, Rapport 6/2010, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd (2009): *Kultur og mediebruk blant personer med innvandrerbakgrunn*, Rapport 2009/29, Statistisk sentralbyrå.

http://www.ssb.no/emner/07/02/rapp_200929/

Anders Barstad

Anders Barstad er sosiolog og forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. Hans viktigste interesseområder er psykisk helse og livskvalitet, sosial integrasjon og tilhørighet, bysosiologi og utvikling i levekårene. Han har blant annet publisert: «På vei mot det gode samfunn?», Statistiske analyser 64 (sammen med Ottar Hellevik), «Levekår og flyttemønstre i Oslo indre øst», Rapporten 2006/15 (med flere medforfattere). (anders.barstad@ssb.no)

Ritualer og energi

Hva er likheten mellom å håndhilde på en ukjent person og å delta i en begravelse? Begge deler er et ritual. Gjennom uformelle og formelle ritualer som disse sparer vi psykisk energi, fordi vi vet nøyaktig hva som er forventet av oss.

Når vi blir introdusert for en ukjent person: Fram med labben. For de fleste skjer dette antakelig helt automatisk, det sitter så å si i ryggmargen. I ritualene tjener handlingene som utføres hovedsakelig symbolske funksjoner. Håndtrykket symboliserer gjensidig respekt og anerkjennelse. I seg selv tjener det ikke noe praktisk formål; i andre sammenhenger ville vi neppe ha behov for å kjenne på innsiden av den fremmedes håndflate i løpet av et flyktig sekund. Men symbolsk er det viktig.

Hvor viktig ser vi bare når den forventede handlingen uteblir. Eller hvordan ville du reagere, hvis en person du rakte fram hånden til nektet å rekke fram sin? På samme måte kan reaksjonene være sterke hvis deltakerne i en begravelse ikke oppfører seg etter forventningene, for eksempel har på seg fargesprakende og glorete klær, ler eller kommer med upassende bemerkninger.

Gir følelse av styrke

Ved siden av å spare energi, kan ritualer også gi energi. Dette er ett av hovedpoengene til den amerikanske sosiologen Randall Collins, i boka *Interaction Ritual Chains* (2004). Vellykkede ritualer produserer det han kaller emosjonell energi, det vil si følelser av styrke, selvtillit, entusiasme og handlekraft. Her brukes riktignok ritualbegrepet på en annen og videre måte enn det som framgår av eksemplene ovenfor.

Et samhandlingsritual har fire elementer, ifølge Collins:

- To eller flere personer befinner seg på samme sted
- Det er et skille mellom deltakere og ikke-deltakere
- Deltakerne fokuserer sin oppmerksomhet på et felles objekt og kommuniserer dette til hverandre
- Deltakerne har en felles emosjonell erfaring

De fire elementene påvirker hverandre gjensidig, framfor alt de to sistnevnte. Felles oppmerksomhet forsterker det følelsesmessige fellesskapet, som igjen virker tilbake på oppmerksomheten. Ved siden av emosjonell energi produserer vellykkede samhandlingsritualer også gruppesolidaritet, en opplevelse av å være del av gruppen.

Samtalen som ritual

Samtalen er det mest grunnleggende, og mest studerte, samhandlingsritualet. Forskere har studert hverdagsamtaler som har blitt filmet eller tatt opp på lydband. Samtalen, for eksempel mellom venner som møtes på en pub, inneholder de fire elementene nevnt ovenfor: Flere personer befinner seg på samme sted, grensen mot utenforstående er tydelig, alle har sin oppmerksomhet rettet mot et felles objekt (samtalen) og vet at dette også gjelder for de andre, og de deler en følelsesmessig erfaring.

I den grad ritualet er vellykket, vil de føle seg som medlemmer av vennegruppen og bli «pumpet fulle» av emosjonell energi. Men hva skal til for en vellykket samtale?

Ifølge Collins er nøkkelordet rytme; felles rytme. Samtalen er en slags gruppedans, ja, alle ritualer må fungere som en gruppedans for at de skal gi energi! Det avgjørende er den rytmiske koordineringen av ord og gester. På den ene siden må ytringene i samtalen koordineres slik at personene ikke snakker i munnen på hverandre. På den annen side bør heller ikke pausene mellom ytringene være for lange. I vellykkede samtaler er gapet mellom når en person slutter å snakke og en annen person begynner typisk mindre enn et tiendedels sekund.

De «dårlige» samtaler er til gjengjeld enten preget av at partene forsøker å avbryte hverandre eller av for mange pauser; de er urytmiske og hakkete. «Dårlig» i denne sammenheng gjelder vel å merke bare ett aspekt ved samtalen, nemlig i hvilken grad den produserer energi og solidaritet. Det er ikke bare ordene som koordineres gjennom samtalen, det

samme gjelder kroppslige gester (for eksempel blinking med øynene) og kvaliteter ved stemmebruken.

Felles rytme

Når den rytmiske koordineringen er god, viser undersøkelser at samtalepartnerne liker hverandre bedre enn når koordineringen er dårlig. Hva som er årsak og virkning kan diskuteres, men et hovedpoeng for Collins er som nevnt den gjensidige vekselvirkningen mellom disse elementene: koordinering bidrar til en opplevelse av fellesskap og nærhet, som igjen forsterker den gjensidige oppmerksomheten og den rytmiske koordineringen.

Den samme koordineringen kan også finne sted når mange mennesker er samlet på ett sted, for eksempel ved store sportsarrangementer eller politiske demonstrasjoner (som er eksempler på det Collins kaller makroritualer).

Samfunnsmessige konsekvenser

Teorien til Collins gir nye perspektiver på en rekke sosiale fenomener, blant annet hvorfor sosial isolasjon er forbundet med depresjon. Å stå utenfor sosiale grupper gir ikke muligheter til å delta i, og dermed få energi fra, gruppens samhandlingsritualer.

Ifølge Collins er det også slik at personer som i stor grad står under andre menneskers kontroll har en tendens til å miste emosjonell energi, mens de som dominerer beholder eller øker sitt energinivå. Slik dannes og gjendannes sosial ulikhet i fordelingen av emosjonell energi, en ulikhet som kan ha store konsekvenser. Energi gir ressurser og makt til å dominere andre og oppnå suksess. De vinnende generalene og de rikeste finansmennene er som regel de mest energiske, og stjernene innenfor vitenskap og litteratur har blitt beskrevet som «energistjerner».

Private ritualer

Perspektivet til Collins understreker altså hvordan individene får livskraft og vitalitet gjennom å ta del i den kollektive entusiasmen. Men gitt at vi legger en annen mening i ritualbegrepet enn den vi finner hos Collins, er det kanskje også mulig å lage egne, høyst private, ritualer, og få energi gjennom disse.

For eksempel foreslår den amerikanske psykologen Robert A. Johnson symbolske seremonier som personer kan utføre for å komme i kontakt med sin «dionysiske energi». Dionysos var guden for vindyrking og ekstatisk livsglede i gresk mytologi. Tankegangen er naturligvis ikke å dyrke greske guder, men at Dionysos symboliserer krefter i sinnet som ritualer kan bringe en i dypere kontakt med; «ir-

rasjonelle» krefter som ekstase, intuisjon og overgivelse til en «rå» livskraft.

Makroritualer hvor det fysiske står i sentrum (eksempelvis fotballkamper) kan forløse mye undertrykt dionysisk energi, hevder Johnson. Han foreslår å utføre sportsaktiviteter, ikke minst løping, som ritualer i den hensikt å påkalle den dionysiske kraften.

Hvis det føles en smule fremmed å skulle vie joggeturen til en gresk gud du knapt har hørt om, er det svært så forståelig. Da er det atskillig mer fristende å søke tilgang til den kollektive energien i et godt vennelag. Og hvis det drikkes vin ved siden av, får vinguden også sitt. Men drikk ikke for mye. Det er med samtalen som det er med dansen: For mye alkohol ødelegger koordineringen. Ustø gange er lite rytmisk, som kjent.

Siden sist

All ny statistikk publiseres som artikler på ssb.no. Vi presenterer nedenfor et utvalg av disse artiklene, som er gitt ut etter forrige utgave av Samfunnsspeilet.

14.01.2010

Stortingsvalget 2009. Valgundersøkelse

Stabil lav valgdeltakelse blant innvandrere

52 prosent av innvandrere med norsk statsborgerskap benyttet stemmeretten ved stortingsvalget i fjor høst. Forskjellene mellom deltakelsen for kvinner og menn har jevnet seg ut. Det var flest som stemte blant dem som har bodd lengst i Norge.

Ved stortingsvalget i fjor høst var valgdeltakelsen til innvandrere med norsk statsborgerskap 24 prosentpoeng lavere enn den generelle valgdeltakelsen på 76,4 prosent. Valgdeltakelsen til innvandrere med norsk statsborgerskap har holdt seg stabil på dette nivået de tre siste stortingsvalgene, men har sunket siden valget i 1997 da den var på 63 prosent.

Deltakelsen var lavest blant stemmeberettigede med bakgrunn fra Asia, 50 prosent. Heller ikke blant innvandrere med bakgrunn fra Europa eller Afrika hadde stortingsvalget 2009 stor oppslutning. Valgdeltakelsen var for disse gruppene 53 prosent. Det er i særlig grad østeuropeiske og tyrkiske innvandrere som trekker ned når det gjelder Europa. For disse gruppene var deltakelsen henholdsvis 44 og 42 prosent.

Siden stortingsvalget i 2005 har særlig innvandrere med afrikansk bakgrunn økt sin deltakelse, med en oppgang på 7 prosentpoeng. Kun velgere med europeisk bakgrunn har en nedgang i valgdeltakelsen med 4 prosentpoeng fra valget i 2005.

Varierte sterkt med landbakgrunn

For de fem innvandrergruppene med flest stemmeberettigede ved valget i høst – Pakistan, Vietnam, Iran, Bosnia-Hercegovina og Irak, er bildet sammen-

satt. Både velgere med irakisk, iransk og pakistansk bakgrunn har hatt en økning i sin deltakelse, mens velgere med vietnamesisk bakgrunn og bakgrunn fra Bosnia-Hercegovina har hatt en nedgang siden 2005.

Høyest deltakelse blant disse fem gruppene hadde velgere med pakistansk opprinnelse, 55 prosent – mens velgere med vietnamesisk bakgrunn hadde den laveste med 36 prosent. Totalt utgjorde velgere med opprinnelse fra disse landene litt over en tredel av alle innvandrere med norsk statsborgerskap som hadde stemmerett ved stortingsvalget i 2009.

Svensker oftest til valgurnene

Når det gjelder enkeltland, hadde innvandrere med bakgrunn fra Sverige og Danmark totalt sett den høyeste deltakelsen av alle innvandrergupper ved valget i høst, respektive 81 og 79 prosent. Dette er en liten økning fra valget i 2005 da disse to landene også lå på topp. Velgere med bakgrunn fra Kosovo, Makedonia og Vietnam hadde den laveste deltakelsen med henholdsvis 25, 31 og 36 prosent. Deltakelsen for de to sistnevnte gikk ned med henholdsvis 7 og 5 prosentpoeng, sammenliknet med valget i 2005.

Utjevning mellom kvinner og menn

Stortingsvalget i 2005 viste at de stemmeberettigede innvandrerkvinnene og norskfødte kvinner med innvandrerforeldre hadde 4 prosentpoeng høyere deltakelse enn mennene. Ved valget i høst var denne forskjellen utjevnet, slik at både kvinner og menn hadde en deltakelse på 52 prosent.

Denne trenden viser seg også dersom stortingsvalget i 2001 legges til grunn. Da var forskjellen mellom kvinners og menns deltakelse på 5 prosentpoeng. Generelt viser de tre siste valgene at deltakelsen til stemmeberettigede innvandrerkvinner og norskfødte kvinner

med innvandrerforeldre er gått ned, mens deltakelsen til stemmeberettigede innvandrer menn og norskfødte menn med innvandrerforeldre øker.

Kvinner fra Europa og Sør-Amerika hadde høyere fremmøteprosent enn menn fra samme områder. Menn fra Nord- og Mellom Amerika, Afrika, Asia og Oseania hadde derimot høyere fremmøteprosent enn kvinner fra samme område. Høyest deltakelse hadde menn med bakgrunn fra Nord- og Mellom Amerika og menn fra Oseania, mens kvinner fra Asia hadde den laveste deltakelsen.

Variasjon på 24 prosent

Sammensetningen av stemmeberettigede innvandrere viser at 84 prosent, eller 137 000 personer, har bakgrunn fra Asia, Afrika, Latin-Amerika, Oseania unntatt Australia og New Zealand, og Europa utenom EU/EØS. Av det totale antall stemmeberettigede ved stortingsvalget utgjorde denne gruppen 4 prosent.

Det var denne sammensatte gruppen som bidro mest til den totalt sett lave valgdeltakelsen blant stemmeberettigede innvandrere, sammenliknet med norske velgere for øvrig. I denne gruppen var valgdeltakelsen ved stortingsvalget i høst 48 prosent. Valgdeltakelsen blant de resterende innvandrergruppene (EU/EØS, USA, Canada, Australia og New Zealand) var 72 prosent.

Høy alder og lang botid

Alderssammensetning og botid er viktige forklaringsfaktorer på deltakelsen. Generelt øker deltakelsen med alder og botid. Ved høstens stortingsvalg hadde de tre eldste aldersgruppene den høyeste valgdeltakelsen, med 65 prosent for gruppen over 60 år. De tre eldste aldersgruppene utgjorde 55 prosent av alle stemmeberettigede innvandrere. De yngste aldersgruppene hadde lavest

frammøteprosent, og gruppen 26-29 år hadde den aller laveste med 39 prosent.

Deltakelsen øker også normalt med botid. Innvandrerne med over 30 års botid hadde den høyeste valgdeltakelsen med 69 prosent. Gruppen med kortest botid hadde imidlertid ikke den laveste deltakelsen ved dette valget. Lavest, 44 prosent, endte gruppen som har vært bosatt i Norge i 10-19 år.

Gruppen som har botid 0-9 år, har hatt en økning i sin deltakelse – fra 44 prosent ved stortingsvalget i 2005 til 50 prosent ved høstens valg. Det var også en økning i deltakelsen hos denne gruppen fra 2001 til 2005, som altså forsterket seg ytterligere ved valget i 2009.

14.01.2010

Familievern. Endelige tall familievernet 2008

Søker hjelp til å styrke parforholdet

De fleste henvendelsene til familievernet omhandler hjelp til å styrke parforholdet. Ventetiden for å få time hos familievernkontor har økt i 2008. Totalt jobbet familievernet med noen færre saker enn året før, og har brukt mer tid på utadrettet virksomhet.

Familievernet arbeidet i 2008 med nær 29 000 saker. Dette er en nedgang fra året før på vel 450 saker. Region Øst hadde som tidligere år flest familievernssaker, nær 11 400 saker, noe som tilsvarer 6,5 saker per 1 000 innbyggere. Region Nord har, med 7,4 saker, fortsatt flest saker per 1 000 innbyggere. Region Vest lå, som årene før, lavest med i underkant av 5 saker per 1 000 innbyggere.

Kvinner tar kontakt

I nær syv av ti saker er det kvinner som tar kontakt med et familievernkontor for å be om hjelp. De fleste som henvender seg, av både kvinner og menn, er i aldersgruppen 35-44 år. Denne aldersgruppen stod for 44 prosent av alle sakene i 2008, mens nær 27 prosent av de som henvendte seg var i alderen 25-34 år. 18 prosent av dem som tok initiativ overfor familievernet, var i aldersgruppen 45-54 år.

Selv om det er vanlig at kvinner gjør den første henvendelsen, deltar også menn

i samtaler på familievernkontorene. 43 prosent av de nær 85 500 behandlings-samtalene som ble gjennomført på kontorene i 2008, foregikk med partner. Ekspartnere deltok i 13 prosent av samtalene, mens barn deltok i mindre grad. I 4 prosent av samtalene deltok barn under 18 år, mens barn over 18 år deltok i 1 prosent.

Gjennomsnittlig antall samtaler per sak i løpet av 2008 var tre samtaler, likt året før. For 34 prosent av sakene var individuelle samtaler hovedtiltaket i behandlingen, det vil si at en person deltok alene på de fleste samtalene.

Vil ha bedre samarbeid om barn

Det var vel 23 700 nye saker i 2008. For 29 prosent av disse var det å styrke parforholdet viktigste motivasjon for å ta kontakt med familievernkontoret, mens nær like mange saker gjaldt å bedre samarbeid om barn med tidligere partner, 27 prosent. Hjelp til å avklare om forholdet skal fortsette eller ikke, er også ofte hovedproblemstillingen, 12 prosent av de nye sakene handlet om dette.

Men familievernkontorene bidrar også i andre sammenhenger. Informasjon og veiledning gjaldt for 7 prosent av henvendelsene. 6 prosent av dem som tok kontakt med familievernet, ønsket å styrke foreldrekompentansen. For nær 4 prosent var det å komme videre etter en alvorlig hendelse/utfordring det viktigste ønsket med hjelp fra familievernet.

Ved å se på alle tema som det ble arbeidet med i løpet av året, ser vi imidlertid at 16 prosent av sakene berørte hjelp til å komme videre etter en alvorlig hendelse/utfordring.

Få kjønnsforskjeller

Det er liten forskjell mellom kvinner og menn når det gjelder årsaken til henvendelsen, men henvendelser fra menn handlet i noe større grad om å styrke parforholdet og å bedre samarbeidet med tidligere partner om barn. 30 prosent av mennene som henvendte seg til kontorene, hadde sistnevnte som viktigste grunn, mens dette gjaldt for 25 prosent av kvinnene som tok kontakt. Både 12 prosent av menn og kvinner som tok kontakt med kontorene, ønsket å avklare om forholdet skulle fortsette

eller ikke, mens det var noe mer vanligere for kvinner å ta kontakt for å styrke foreldrekompentansen.

De aller fleste, 64 prosent av klientene, henvendte seg til familievernkontoret på grunn av et gjentakende problem, 23 prosent på grunn av en akutt krise, mens 13 prosent av de nye sakene omhandlet forebygging.

Ventetiden har økt

De fleste nye sakene familievernet tok fatt på i 2008, vel 67 prosent, hadde første samtale innen én måned etter at klienten for første gang tok kontakt med familievernet. I 2008 fikk totalt 33 prosent time innen to uker, mens dette gjaldt for 38 prosent i 2007. Region Nord har fremdeles kortest ventetid av regionene.

Det var vel 21 200 avsluttede saker i familievernet i 2008. Av disse brukte 44 prosent under to måneder fra saken startet til den ble avsluttet. Gjennomsnittlig varighet fra første samtale til avslutning av saken var 127 dager. De tilsvarende tallene for 2007 er 22 800 avsluttede saker med en gjennomsnittlig varighet på 121 dager.

Det var også i 2008 store regionale og fylkesvise forskjeller i den gjennomsnittlige varigheten på familievernssakene. Region Vest hadde den lengste varigheten, med gjennomsnittlig 148 dager for sine avsluttede behandlingssaker, mens sakene i Region Nord i snitt hadde en varighet på 93 dager.

I 2008 ble de fleste, 70 prosent, av de ferdigbehandlede sakene avsluttet ved enighet mellom klienten og kontoret. Mens det i 2007 var 13 prosent av sakene som ble avsluttet ved at klienten uteble fra samtale, gjaldt dette for 30 prosent av sakene som var avsluttet i 2008.

Mer enn en tredjedel sosionomer

Det var om lag 424 årsverk i familievernet ved utgangen av 2008, og 16 ubesatte stillinger. Dette gir totalt 440 stillinger i familievernet, en nedgang på 1,5 prosent fra 2007. Fra 2006 til 2007 var det imidlertid en økning i antall stillinger i familievernet på 11,5 prosent.

Når det gjelder antall årsverk per 10 000 innbyggere, er det nesten ikke endringer fra 2007. Det er heller ikke store forskjeller mellom regionene. Region Nord ligger på topp, som de to foregående årene, med 1,3 årsverk per 10 000 innbyggere, mens region Øst og region Midt-Norge har 0,9 årsverk.

Av de ansatte på familievernkontorene var nær 37 prosent sosionomer, 26 prosent psykologer, nær 19 prosent hadde annen faglig utdanning og 19 prosent hadde merkantil stilling.

Veileder hjelpeapparatet og mediene

I gjennomsnitt arbeidet familievernets ansatte med i overkant av 68 saker hver i løpet av 2008, noe som er samme antall som året før.

Familievernsakene utgjør bare en av mange oppgaver familievernet arbeider med, og gir derfor ikke et helhetlig bilde av familievernets faktiske arbeidsmengde. Medarbeiderne jobber i tillegg med kurs og veiledning for studenter, hjelpeapparat og publikum for øvrig. Antall timer brukt til denne delen av arbeidet var i 2008 i overkant av 21 700, en økning på vel 12 prosent fra året før.

Det er størst økning i tid brukt på veiledning/konsultasjon av hjelpeapparatet og informasjon i mediene, mens antall timer til veiledning av studenter og samlivskurs har gått noe ned.

Det statlige barne- og familievernet brukte nærmere 288 millioner kroner på familievernet i 2008, en økning på over 4 prosent fra 2007.

12.01.2010

Straffereaksjoner, 2008

Færre straffereaksjoner

I 2008 ble 294 000 personer registrert for 338 000 straffereaksjoner, henholdsvis 4 og 5 prosent færre enn året før. Dette betyr at 7,6 prosent av den straffbare befolkningen 15 år og over ble ilagt en eller flere straffereaksjoner.

31 400 av straffereaksjonene ble ilagt med forbrytelse som hovedlovbrudd, 11 prosent færre enn i 2007. Det var nedgang innenfor samtlige forbrytelsesgrupper,

men antallsmessig var reduksjonen størst for vinningsforbrytelser (1 300), narkotikaforbrytelser (1 100) og voldsforbrytelser (600). Antallet straffereaksjoner for vinningsforbrytelser er det laveste siden 2002.

307 000 straffereaksjoner ble ilagt kun for forseelser, en nedgang på 5 prosent fra 2007. Blant reaksjonene for forseelser var det en stor nedgang for brudd på veitrafikkloven (14 600). Antallet brudd på tolloven økte imidlertid i denne perioden (1 600).

Narkotika hovedlovbrudd i to av fem saker

Det har skjedd en forskyvning i hvilke grupper av forbrytelser som fører til straff: Fra å utgjøre 33 prosent i 1998, var narkotikakriminalitet hovedlovbrudd i 42 prosent av alle forbrytelsessakene i 2008. Tilsvarende har andelen vinningsforbrytelser falt fra 34 til 24 prosent.

Nest etter narkotikaforbrytelser har voldsforbrytelser hatt sterkest vekst i antall i disse årene, men andelen straffereaksjoner med vold som hovedlovbrudd har ligget relativt stabilt på mellom 15 og 17 prosent i hele perioden.

Færre dommer, flere samfunnsstraffer

22 200 straffereaksjoner ble registrert avgjort i domstol i 2008, 5 prosent færre enn i 2007. 95 prosent av alle disse ble avsluttet i tingretten, men størst prosentvis nedgang var det i lagmannsretten (9 prosent). Blant de ulike straffealternativene var det bøter som hadde den største prosentvise nedgangen, med 19 prosent. Målt i antall var det imidlertid størst nedgang for betinget fengsel (700). Samfunnsstraff var eneste reaksjonstype med en registrert oppgang (6 prosent) i forhold til 2007.

Av domstolens reaksjoner i 2008 var 47 prosent ubetinget fengsel, 30 prosent betinget fengsel, 13 prosent samfunnsstraff og 10 prosent bøter. Andelen straffereaksjoner med ubetinget fengsel og bot har vært relativt stabil i tiårsperioden 1999-2008.

Domstolens fordeling av de andre typene straffereaksjoner er imidlertid betydelig endret i løpet av denne tiden. I 1999 utgjorde samfunnstjeneste (fra og med

2002 samfunnsstraff) kun 3 prosent, mens betinget fengsel utgjorde hele 39 prosent.

23 prosent er kvinner

Ifølge statistikken over straffereaksjoner i 2008 ble 11,3 prosent av alle menn, og 3,4 prosent av alle kvinner, i alderen 15 år og over straffet én eller flere ganger. Sammenlignet med 2007 var nedgangen i antall straffede større for menn (5 prosent) enn for kvinner (1 prosent). Kvinneandelen er imidlertid på samme nivå som året før, det vil si 23 prosent av alle straffede totalt og 17 prosent av straffede for forbrytelser.

Nedgang i alle aldersgrupper

Sammenlignet med året før var det nedgang i antall straffede innenfor alle aldersgrupper. Målt i prosent var reduksjonen imidlertid størst for dem i alderen 15-17 år (11 prosent). Blant de straffede for forbrytelser er de i alderen rundt 20 år fremdeles klart overrepresentert, noe som gjelder for både kvinner og menn.

I 2008 ble 3,4 prosent av alle bosatte menn og 0,8 prosent av alle bosatte kvinner i alderen 18-20 år straffet for en eller flere forbrytelser. Blant dem som kun er straffet for forseelser er aldersforskjellene imidlertid små, spesielt i alderen 20 og 49 år, hvor om lag en tidel av befolkningen er straffet.

Færre bøtelagt for trafikforseelser

84 prosent av forseelsessakene ble sanksjonert med forenklet forelegg. Av de totalt 256 000 forenklede foreleggene ble 241 000 (94 prosent) ilagt for brudd på veitrafikkloven, hvor ni av ti skyldtes ulovlig høy hastighet. For første gang siden 2002 er det en nedgang i antall forenklede forelegg for trafikforseelser, hovedsakelig fordi det i 2008 ble ilagt 13 900 færre forenklede forelegg for ulovlig hastighet enn i 2007.

I 2008 ble 40 100 forenklede forelegg gitt for brudd på veitrafikkloven i Akershus, noe som er flest blant landets fylker. I forhold til befolkningsstørrelsen var det imidlertid Vestfold som hadde klart flest (121 per 1 000 innbyggere 15 år og over).

24.11.2009

Kvartalsvis nasjonalregnskap, 3. kvartal 2009

Økt aktivitet i fastlandsøkonomien

Foreløpige tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap viser at bruttonasjonalprodukt (BNP) for Fastlands-Norge økte med 0,5 prosent i 3. kvartal. Produksjonen økte i både industri og bygge- og anleggsvirksomhet etter flere kvartaler med nedgang.

Det var klar vekst i konsumet i både husholdninger og offentlig forvaltning, mens investeringene i fastlandsøkonomien gikk ned. I tillegg bidro økt eksport til aktivitetsveksten.

Produksjonsutviklingen i industrien bidro klart til veksten i BNP for Fastlands-Norge. Særlig markert var aktivitetsøkningen i næringsmiddelindustrien og metallindustrien. For industri og bergverk samlet økte bruttoproduktet med 1,8 prosent.

Produksjonen i bygge- og anleggsvirksomheten økte med 1,8 prosent. Videre bidro også fiske og fiskeoppdrett positivt til veksten i fastlandsøkonomien, mens nedgang i forretningsmessig tjenesteyting dempet veksten. Produksjon av elektrisitet gikk opp fra 2. til 3. kvartal og trakk isolert sett opp veksten i BNP for Fastlands-Norge med 0,1 prosent-

poeng. Om lag en tredjedel av veksten i BNP for Fastlands-Norge kan føres tilbake til utviklingen i offentlig forvaltning som økte med 0,9 prosent.

BNP totalt gikk opp med 0,9 prosent hovedsakelig som følge av økt aktivitet i utvinning av råolje og naturgass i 3. kvartal.

Tallene viser ellers at aktivitetsnivået i Fastlands-Norge i de tre første kvartalene av 2009 var 1,9 prosent lavere enn i samme periode i 2008.

Sterk vekst i kjøp av biler

Etter at konsumet avtok fra 2. kvartal 2008 til 1. kvartal 2009, har det vokst de to siste kvartalene.

Både vare- og tjenestekonsumet økte. Varekonsumet økte med 1,9 prosent fra 2. til 3. kvartal og om lag halvparten av veksten kom fra økte kjøp av biler. Tjenestekonsumet økte mindre enn varekonsumet med en vekst på 0,4 prosent. Husholdningenes kjøp i utlandet gikk ned for sjetten kvartal på rad.

Konsumet i offentlig forvaltning økte med 1,2 prosent fra 2. til 3. kvartal, etter enda noe høyere vekst i kvartalene før. Konsumet i kommuneforvaltningen gikk opp med 1,5 prosent mens veksten i statsforvaltningen var på 0,9 prosent. Konsum av helse- og omsorgstjenester

bidro mest til veksten både i stats- og kommuneforvaltningen.

Reduserte fastlandsinvesteringer

Industriinvesteringene falt markert i 3. kvartal. For boliginvesteringene fortsatte nedgangen, mens økte investeringer i offentlig forvaltning og i annen vareproduksjon dempet den samlede investeringsnedgangen. Bruttoinvesteringene i utvinning av råolje og naturgass er så langt i år på et høyt nivå til tross for nedgang i de to siste kvartalene.

Fall i sysselsettingen

Sysselsettingen totalt falt med 0,4 prosent fra 2. til 3. kvartal. Nedgang i varehandel, forretningsmessig tjenesteyting og i industrien bidro mest til nedgangen, mens det var økt sysselsetting både i stats- og kommuneforvaltningen. Det var om lag 40 000 færre sysselsatte i 3. kvartal 2009 i forhold til samme kvartal året før.

Økt eksport av tradisjonelle varer

Både import og eksport av tradisjonelle varer økte i 3. kvartal. Eksport av tradisjonelle varer økte med 6,6 prosent. De sterkeste bidragene til veksten kom gjennom eksport av metaller, verkstedprodukter og fisk og fiskeprodukter.

Import av tradisjonelle varer gikk opp med 1,4 prosent, og igjen var det import av biler som bidro mest til veksten.